

HINSIDES BORGERKRIGEN:
REPRÆSENTATIVT DEMOKRATI OG FORSONLIGHEDSSKABELSE
I HØJMODERNITETEN

Specialeopgave af Jon Lund

årskortnr.: 871019, født: 6.5.1968
Vejleder: Jørn Loftager
Institut for Statskundskab, Århus Universitet, 1995

INDHOLDSFORTEGNELSE

KAPITEL 1: DEN OMSIGGRIBENDE BORGERKRIG	s. 1
1. Nutidens borgerkrigstilstand.....	s. 4
2. Problemformulering.....	s. 13
KAPITEL 2: ELIAS OG CIVILISATIONEN	s. 19
1. Figurationen og det dualistiske favntag.....	s. 19
2. Civilisationsprocessen og voldsmonopolet.....	s. 23
2.1. Differentiering.....	s. 23
2.2. Sociogenese.....	s. 24
2.3. Psykogenese.....	s. 28
2.4. Civilisationsprocessen in toto.....	s. 33
3. Sammenfatning.....	s. 36
KAPITEL 3: GIDDENS, ELIAS OG HØJMODERNITETEN	s. 38
1. Elias i nutiden.....	s. 38
2. Giddens og moderniteten.....	s. 41
2.1. Udløftning.....	s. 42
2.2. Identitet og ustyrlighed.....	s. 45
2.3. Højmodernitetens diskontinuitet.....	s. 48
3. Den forskudte kurve.....	s. 50
4. Sammenfatning.....	s. 53
KAPITEL 4: FAREFULD IDYL	s. 57
1. Det glade og variable nichesamfund.....	s. 57
2. Det uforsonlige Nørrebro.....	s. 60
3. Den selvtilfredse uforsonlighed.....	s. 65
KAPITEL 5: DET POLITISKE RUM OG DEN OFFENTLIGE UFORSONLIGHED	s. 69
1. Grusomhed og selvskabelse.....	s. 69
1.1 Giddens' ambivalens.....	s. 70
1.2. Endelige ordforråd og solidaritet.....	s. 71
2. Offentlighed: Solidaritet, antagonismer og imaginær reference.....	s. 74
2.1. Offentlighed og solidaritet.....	s. 74
2.2. Antagonismer og konsensus.....	s. 76
2.3. Den offentlige sfære.....	s. 80

3. Easton og det politiske rum.....	s. 83
3.1. Arven fra Easton.....	s. 84
3.2. Politikstudiet og det politiske rum.....	s. 89
4. Sammenfatning.....	s. 90
KAPITEL 6: REPRÆSENTATION OG FORSONLIGHEDSKABELSE	s. 91
1. Repræsentationens mekanismer.....	s. 91
1.1. Repræsentation og forsonlighed.....	s. 93
1.2. Repræsentation og rationalitet.....	s. 96
2. Stat, rimelighed og medborgerskab.....	s. 100
2.1. Rimelighed.....	s. 101
2.2. Liberalt, komunitært og pragmatisk medborgerskab.....	s. 102
3. Sammenfatning.....	s. 110
KAPITEL 7: REPRÆSENTATION OG POLITISKE INSTITUTIONER	s. 112
1. Den manglende repræsentation, parlamentarisme og højmodernitet.....	s. 113
1.1. Partier og repræsentativitet.....	s. 115
1.2. Parlamentarisme og repræsentativitet.....	s. 119
2. Parlamentarismens krampetrækninger.....	s. 126
2.1. Parlamentarismen under Firkløverregeringen.....	s. 127
2.2. Parlamentarismen efter Firkløverregeringen.....	s. 131
2.3. Vurdering af udviklingen.....	s. 132
3. Et nyt institutionelt design.....	s. 135
3.1. Repræsentationen revisited.....	s. 136
3.2. Det direkte repræsentative demokrati.....	s. 140
3.3. Det diskuterende Folketing; det besluttende andetkammer.....	s. 144
3.3.1. Opinionen og det politiske systems opkvalificering.....	s. 145
3.3.2. Aspekter af den praktiske udmøntning.....	s. 148
4. Den lyse fremtid.....	s. 158
LITTERATURLISTE.....	s. 165

KAPITEL 1: DEN OMSIGGRIBENDE BORGERKRIG

Berlinmurens fald i 1989 sendte en bølge af eufori ud over den ganske klode. En bølge, der var båret af fornemmelsen af, at verden var kommet fri af den "spændetrøje", som øst-vest konfrontationen havde udgjort, og at der nu kun var mindre barrierer, der blokerede for demokratiets globale udbredelse. At murens fald blev udløst af en fredelig folkelig østtysk bevægelse, gjorde billedet så meget desto klarere: Det gode havde vundet over det onde.

Dette billede af et fredeliggjort Europa blev imidlertid forstyrret af udbruddet af borgerkrigs-lignende tilstande i Ex-jugoslavien og tidligere sovjet-republikker. Og den formodede opløsning af globale konflikter blev sat i relief af Iraks invasion af Kuwait i 1990.

Man kunne derfor betragte hvordan euforien i dele af debatten slog over i sit modbillede. I stedet for at være befriet for en spændetrøje, var oplevelsen, at murens fald havde åbnet op for en Pandoras æske, som den kolde krig effektivt havde lagt låg på, men hvorfra konflikterne nu strømmede op.

Også denne opfattelse af, at den kolde krig i virkeligheden havde virket konflikt-neutraliserende, er imidlertid blevet underkastet en revurdering på det seneste. Blandt andre har Bertel Heurlin påpeget at den kolde krigs stabilitet ikke var nogen entydig harmonisk tilstand.¹ Den kolde krig var i virkeligheden, skriver han, en "symbolsk udgave af 3. verdenskrig", hvor den atomvåben-baserede supermagts-overlejring fremstod som en moderne udgave af en global skyttegravskrig. Og selvom doktrinen om "no-first-use" af atomvåben havde sikret en overordnet stabilitet, såvel som en hidtil uset fredelig epoke i Europa's historie, var den modsvaret af lokale ustabiliteter. Særligt den tredje verden, hvor verdenskrigen kunne udspille sig på konventionelle våben gennem stedfortrædere, var et højst ufredeligt sted. Men den kolde krigs stabilitet dækkede også over en anden type ustabili-

¹Bertel Heurlin: "The united states, the soviet union and the transformation of europe 1989-1991" i Morten Kelstrup (ed.): European integration and Denmark's participation, Copenhagen political studies press, København: 1992

tet inden i samfundene i den tidligere øst-blok, og i de af den tredje verdens diktaturer, der var blevet opretholdt af begge sider af jerntæppet i den kolde krigs navn.

Fra et sådant udkigspunkt lignede det der kom op af Pandoras æske således kun ved første øjekast konflikter, der, uberørt af verdens gang, var blevet holdt i skak af totalitære regimer. Ved nærmere eftersyn syntes konflikterne at have undergået en transformation, så de nu på mange måder havde ændret karakter. En stor del af konflikterne var ikke båret frem af undertrykte gruppers kamp for deres rettigheder, sådan som det ellers normalt antages at konflikter er det. I tv-dokumentar programmet "Bosna!" beskæftiger den franske filosof Bernard-Henri Levy sig f.eks. med borgerkrigen i Ex-jugoslavien.² Heri argumenterer han for, at krigen har sit udspring i et serbisk magtstræb, der intet har at gøre med historiske etniske krav. Selvom disse hyppigt fremføres som begrundelse, er de uden bund i virkeligheden, og skal mest af alt tjene til at give omverdenen - ikke parterne selv, for de ved bedre - billedet af, at konflikterne på Balkan er af den samme gammelkendte og uløselige slags, og at det derfor er omsonst at blande sig.

Det er da også den samme ende Hans Magnus Enzensberger tager fat i, i sit lille, men hårdtslående, essay Med udsigt til borgerkrigen:

"Det ideologiske affald, som for eksempel Det serbiske Akademi producerer, skal simulere overbevisninger, men allerede et flygtigt blik på virkeligheden viser, at banderne ikke har brug for den slags påskud"³

Enzensberger gør således fælles sag med Levy i Ex-jugoslavien-skonflikten, men han stopper ikke her. Borgerkrigen i Ex-

²Bernard-Henry Levy: Bosna! (TV-dokumentarudsendelse), Celluloid Dreams, Paris: 1994. Sendt på Danmarks Radio TV1, 6/7 1994.

³Hans Magnus Enzensberger: Med udsigt til borgerkrigen, Gyldendal, København: 1994, s. 18

jugoslavien står for Enzensberger blot som et særligt tydeligt eksempel på en af de konflikter, der åbenlyst bruger "gamle klude fra de historiske udstyrsstykker"⁴ som ingen tror på, til at stable en formel legitimation for aggressionerne på benene. På samme sæt er det en "helt igennem blasfemisk karikatur, når Saddam Hussein poserer som from muslim",⁵ som det bemærkes med henvisning til en af Husseins attituder under Golfkrigen.

Dette træk er, i følge Enzensberger, et af de helt centrale ved de nye konflikter. På overfladen kan de nye konflikter ligne de gammelkendte. Men de nye konflikter adskiller sig fra de gamle ved, at de ikke bare dækker over en god gammeldags realisme, hvor målet helliger midlet. De "falske" begrundelser dækker iflg. Enzensberger ikke over andre "reelle" begrundelser. Sagen er, at de nye konflikter ikke synes at behøve begrundelser overhovedet. "I al den tid, vi har kunnet tænke", skriver han,

"er politik blevet betragtet som et opgør, i hvilket det drejede sig om interesser, og det vil bestemt ikke kun sige om magt og materielle ressourcer, men også om fremtidschancer, ønsker, projekter og ideer"⁶

Men for dagens konfliktparter synes "fremtidschancer, ønsker, projekter og ideer" ikke at spille den store rolle. Der lades kun en "negativ utopi tilbage - Hobbes' urmyte om alles kamp mod alle".⁷

Det er imidlertid ikke kun i den gamle øst-blok og den tredje verden at disse tendenser kan spores. Her er de godt nok særligt tydelige, fordi de tolkningsskemaer konflikter hidtil har været forstået i, nu synes utilstrækkelige. Konflikter internt i den gamle øst-blok er ikke længere et åbenlyst spørgsmål om diktatur

⁴Enzensberger: op.cit., s. 18

⁵Enzensberger: op.cit., s. 20

⁶Enzensberger: op.cit., s. 28

⁷Enzensberger: op.cit., s. 29

overfor frihed. Og konflikter i den tredje verden kan ikke længere uden videre ses som en del af den globale kamp mellem kapitalisme og kommunisme.

De totalitære styreformere har formentligt også i sig selv virket aktivt ind på transformationen af konflikterne. Men selv i den ikke-totalitære del af verden har konflikt-transformationer sat sig igennem. Tendenserne til Hobbes'ske naturtilstande kan også genfindes dybt inde i de civiliserede, vestlige samfund. Væbnede militser i åben kamp med hinanden godt nok stadig er et særsyn, men, siger Enzensberger "vi bilder os noget ind, hvis vi tror der er fred og ingen fare, blot fordi vi stadig væk kan hente vores morgenbrød uden at blive plaffet ned af snigskytter".⁸

Nærværende speciale kan ses som et forsøg på at forfølge den demaskering af de moderne samfunds konflikter, som Enzensberger herefter sætter ind med, ind i det politiske felt. Overordnet set skal vi beskæftige os med, hvilken betydning politikken har, for den måde man i dag skaber sig selv på, i en verden, hvor faste holdepunkter systematisk synes at opløses. Og vi skal særligt se på, hvordan det repræsentative demokrati kan regulere denne politiske selvskabelsesproces så den mister sine uforsonlige kanter. Både udfra en principiel, teoretisk betragtning, og udfra en mere jordnær analyse, af den nyere danske parlamentariske udvikling. Før denne problemstilling foldes ud, skal vi dog - for at klargøre den sammenhæng den indgår i - sætte lidt mere kød på Enzensbergers borgerkrigstematik.

1. Nutidens borgerkrigstilstand

Bevægelsen mod den Hobbes'ske naturtilstand træder, siger Enzensberger, frem, når en anden meget udbredt forståelse af konflikter skubbes til side: At alle væsentlige konflikter er tilpasningskriser, som vil løses så snart en balance genoprettes. Ifølge en særlig udbredt version af denne forklaring, må årsagen til konflikter pr. definition søges i de omgivelser, der får konfliktparterne til at handle som de gør, ikke hos konflikt-

⁸Enzensberger: *op.cit.*, s. 15

parterne selv.

Den underforståede antagelse i denne forklaringsform er, at ingen i virkeligheden vil andre noget ondt. "På denne måde skaffes forbrydelsen ud af verden, fordi der ikke længere findes gerningsmænd, men kun klienter".⁹ Denne idé har særligt været fremherskende i det sociale arbejde, hvor "pastorale impulser" har indgået en "sælsom forbindelse med grånede miljø- og socialisationsteorier og med en udvandet udgave af psykoanalysen".¹⁰

I modsætning hertil betragter Enzensberger konflikterne som fænomener i deres egen ret; ikke som anomalier eller restkategorier i forhold til en af andre faktorer betinget udvikling. Konflikten "kommer ikke udefra, den er ikke et virus, der er slæbt ind, men en endogen proces".¹¹ De Hobbes'ske tendenser bliver synlige, og det der ellers tog sig ud som sociale uroligheder viser sig at være borgerkrige, når de exogene forklaringer forkastes. Som vi skal vende tilbage til, kan man med rette stille spørgsmålstegn ved, hvad der skal forstås ved denne "forkastelse". En umiddelbar læsning af Enzensberger går på, at exogene faktorer fratages en rolle som andet end betingende, og måske nødvendige, for konflikternes opståen og forløb.

Under alle omstændigheder tillader denne endogene tolkning af konflikterne Enzensberger at konstatere, at borgerkrigen

"for længst (har) holdt sit indtog i metropolerne. Dens metastaser hører til dagligdagen i de store byer, ikke kun i Lima og Johannesburg, i Bombay og Rio, men også i Paris og Berlin, i Detroit og Birmingham, i Milano og Hamburg"¹²

Men hvad er det for fænomener, som Enzensberger på denne måde vil have til at falde under kategorien "borgerkrige" i stedet for "sociale tilfælde"? Det er urolighederne i de sorte kvarterer

⁹Enzensberger: *op.cit.*, s. 30

¹⁰*Ibid.*

¹¹Enzensberger: *op.cit.*, s. 18

¹²Enzensberger: *op.cit.*, s. 15

i Los Angeles, efter frifindelsen af de politimænd, der havde gennembanket den uskyldige - men sorte - Rodney King; det er nynazisters mordbrande på asylcentre; de autonomes selvtægt; skinheads'enes jævnlige overfald på tilfældige forbipasserende og de Hooligan-sammenstød, der ligger som en evig skygge over de fleste internationale fodboldkampe.

Tankegangen er, at disse episoder - ligesom øst-blokkens og den tredje verdens borgerkrige - er forskellige fra for eksempel sammenstødene mellem politi og ungdomsoprørere i 1960'erne og `70'erne, fordi disse episoder i parternes bevidsthed var midler i en større kamp: "I sammenligning med nutidens gerningsmænd var tidligere tiders gerningsmænd troende. De lagde den aller største vægt på, at det var i et eller andet ideals navn, at de slog ihjel og selv døde".¹³

Borgerkrigens ændrede karakter får Enzensberger til at slutte, at når ikke borgerkrigen er forankret i et stort projekt, så er der heller ikke noget i borgerkrigen, der begrænser dens deltagerkreds. Den omfatter ikke længere en lukket kreds, der forstår sig selv i kraft af kampens mål. Og man kan derfor ikke på forhånd definere, hvem der er at tælle blandt borgerkrigens deltagere:

"Borgerkrigen føres ikke kun af terrorister og hemmelige tjenester, mafiosi og skinheads, narkobander og dødspatrujer, ny-nazister og *black sheriffs*, men også af tilsyneladende skikkelige borgere, som fra den ene dag til den anden forvandler sig til hooligans, brandstiftere, amokløbere og massedræbere."¹⁴

Også helt almindelige mennesker er således potentielle deltagere i en borgerkrig, der ligger latent, også i "normaliteten i en tysk, en svensk, en fransk lilleby"¹⁵. "Borgerkrigene har endnu ikke grebet masserne; de er molekyllære. Men de kan, som eksemplet

¹³Enzensberger: *op.cit.*, s. 16

¹⁴Enzensberger: *op.cit.*, s. 15

¹⁵Enzensberger: *op.cit.*, s. 16

Los Angeles har vist, når som helst eskalere og blive til en fladebrand."¹⁶

Et andet eksempel, der viser denne pludselige forvandling af "almindelige mennesker", er en beretning fra et tysk S-tog, hvor fire læderjakkeklædte fremmedarbejdere spreder psykisk terror i resten af kupeen med udtalte trusler om vold og overfald. De stiger af toget, og øjenvidneskildringen forsætter:

"(...) mit blik falder på de andre passagerers ansigter. De er forbitrede, fulde af raseri, af en ejendommeligt fortrukket grimhed. De sætninger, de støder ud, kender jeg kun alt for godt. Selv den gamle mand er vågnet op og mumler noget om at klynge op og skyde ned. Nu er det ikke længere de fremmede, jeg er bange for, men mine landsmænd"¹⁷

I Enzensbergers optik har borgerkrigenes molekylaritet en ekspansiv kraft: Udtalelsen om borgerkrigene, der "endnu ikke har grebet masserne", implicerer at det blot er et spørgsmål om tid, før det sker. Eller, som det hedder: "Begyndelsen er ublodig, indicierne harmløse. Den molekylære borgerkrig begynder umærkeligt, uden generalmobilisering". Men: "Snart skaffer længslen (...) sig luft i mere tydelige signaler".¹⁸ Og: "De unge er borgerkrigens fortrop (...) Men alt hvad de fører ud i livet er latent til stede også hos deres forældre (...) "¹⁹

Denne latente borgerkrig vil ikke kunne holdes i ave, i et samfund undergivet bevæbningsens cirkel: "Hvor staten ikke længere udøver sit monopol på magtanvendelse, må hver forsvare sig selv", siger Enzensberger, igen bakket op af Hobbes.²⁰

Enzensberger ser ikke nogen mulighed for at overvinde borgerkrigstilstandene, og hans fremtidsscenerier er derfor meget dystre. "Fredelige" eller "normale" tilstande er højst noget der

¹⁶Enzensberger: op.cit., s. 15

¹⁷Enzensberger: op.cit., s. 43

¹⁸Enzensberger: op.cit., s. 41-42

¹⁹Enzensberger: op.cit., s. 42

²⁰Enzensberger: op.cit., s. 46

hersker som midlertidige parenteser, klemte ned i en verden i borgerkrigens tegn:

"Senest på den totale udmattelses dag, når de kæmpende har nået deres mål, når altså landet ligger i ruiner, og de døde er begravet, træder borgerkrigens sande helte frem. (...) De ved, at de ikke kan bringe verden i orden. Kun et hjørne, et tag, et sår. De ved endog, at morderne vil komme tilbage, i næste uge eller om en halv snes år."²¹

Denne pessimisme er imidlertid ubegrundet. For selvom borgerkrigen altid vil lure i horisonten, er der ikke noget principielt i vejen for, at den snarere vil være undtagelsen end reglen. Når Enzensberger ikke ser dette, er det fordi han i sin diagnose af borgerkrigens meningsløshed forveksler meningsløsheden med opløsningen af individets selv. Og dermed bliver borgerkrigens endogenitet til en blind dynamik, der ikke lader sig tæmme. Det paradoksale er, at der ikke er noget i hans egen analyse af borgerkrigens drivkraft, der nødvendiggør en sådan slutning, men at hans analyse tværtimod indbyder til en anden, og mere konstruktiv, konklusion.

Enzensbergers analyse af borgerkrigens rationale tager udgangspunkt i følgende konstatering: "Jeg er", skriver Enzensberger, "bange for at der - tværs gennem alle forskelle - findes en fællesnævner", og fortsætter: "Det, der springer i øjnene her som dér, er for det første gerningsmændenes autistiske karakter, for det andet deres manglende evne til at skelne mellem ødelæggelse og selvødelæggelse".²² Det der står tilbage er således vold for voldens egen skyld.

Dette bliver anskueliggjort i en omtale af den amerikanske forfatter Bill Bufords' Blandt Hooligans. Her berettes der om hvordan forfatteren, på en case-studie tur med en flok hooligans, mod sin vilje selv blev opslugt af deres overfald på en tilfældig dreng. Da først tærsklen for hvor langt man kunne gå var overskredet, gik overfaldet over i en ekstase, der "udstrålede

²¹Enzensberger: op.cit., s. 74

²²Enzensberger: op.cit., s. 16

en egen intens energi; det var umuligt ikke at lade sig smitte af den."²³

Det er en sådan tilstand, der er den egentlige drivkraft i en borgerkrig, der ellers har mistet sit rationale. For

"(u)den den "intense energi", uden den "lykke", uden den "ekstase", som Bill Buford taler om, kan hverken den molekylære borgerkrig uden for vores egen gadedør eller helvedet hinsides vore grænser flamme op"²⁴

Som Enzensberger lader eksemplet Bill Buford vise, er det en tilstand der ikke er reserveret særligt udsatte grupper, men findes modalt i os alle. Enzensberger beretter således om sin egen barndomsoplevelse af den tyske civilbefolkning, der nok bar store ofre uden at kunne forsvare sig, men ikke var uden skyld i at denne situation opstod.

"Jeg kan nemlig godt huske, hvordan deres øjne strålede, hver gang føreren talte, den fører som ikke skjulte for dem, hvad han havde i sinde: en "aldrig før set, gigantisk kamp", den afgørende krig på kniven, og hvordan de havde stået og set til, da synagogerne brændte få år i forvejen. Uden deres begejstrede tilslutning ville nazisterne aldrig være kommet til magten. Jeg kalder den idiot, som tror, at det kun gælder tyskerne"²⁵

Selvom den tyske civilbefolkning under den anden verdenskrig var deltagere i en "gammel" konflikt, hvor der netop var en sag at slås for, gemte også nazismen på den oplevelsesform, der nu blot er blevet enerådende.

Denne oplevelsesform træder frem i følgende karakteristik af de molekylære borgerkriges særpræg:

²³Enzensberger: op.cit., s. 50

²⁴Enzensberger: op.cit., s. 52

²⁵ibid.

"Man kunne kalde det en *reductio ad insanatem*. I de kollektive amokløb er kategorien fremtid forsvundet. Der findes kun nutid. Konsekvenser eksisterer ikke mere. Selvopholdelsesdriftens regulativ er sat ud af kraft"²⁶

Enzensberger har imidlertid vanskeligt ved at forstå, hvordan en sådan situation kan opstå. Hvordan begriber man rationelt fænomener, der tilsyneladende er helt blottet for rationalitet? Enzensbergers løsning bliver lige præcis at erklære dem for ikke-rationelle. Det gør han med et citat fra Hannah Arendt, hvor hun taler om "det radikale tab af selvet". Den manglende rationalitet skyldes herefter, at den instans der skulle udøve rationaliteten, nemlig selvet, er gået tabt; blevet ødelagt. Det slående er, med Arendts ord den "kyniske eller kedsommelighedsskabte ligegyldighed, hvormed masserne mødte deres egen død"²⁷.

Det er her, der opstår en fejlslutning, der truer med at afspore Enzensbergers diagnose. For hvis borgerkrigene fremstår som en konsekvens af at selvet tapes, eller ødelægges, er det i sandhed svært at se nogen vej tilbage. Hvordan restituere noget der er gået tabt?

Og der, hvor borgerkrigen endnu ikke har fået tag, hvordan holdes den da nede, når "tabet af selvet" ikke er påført udefra, men er resultatet af en "endogen proces" der, uspecificeret som den er, fremstår som en realisering af en mennesket iboende modalitet, der ikke lader sig bremse?

Som vi var inde på ovenfor, forsøger Enzensberger på de allersidste sider selv at imødegå disse spørgsmål. Hans forudsætning for at beskæftige sig med de "sande helte", der kæmper for den parentetiske fred mellem borgerkrigene, er, at "(i)kke alle går amok. Ikke alle ønsker de andres og deres egen udslettelse".²⁸ Men hvis man skal tage Enzensberger på ordet, synes selv denne parentetiske fred illusorisk. For *hvorfor* går alle ikke "amok",

²⁶Enzensberger: *op.cit.*, s. 26-27

²⁷Enzensberger: *op.cit.*, s. 23-24

²⁸Enzensberger: *op.cit.*, s. 75

hvorfor vil alle ikke "de andres og deres egen udslettelse", når borgerkrigen også, som et ødelæggelsesraseri, ligger latent i forældrene til de unge, der er borgerkrigens fortrop? Dette spørgsmål besvarer Enzensberger ikke. Der er ikke noget i bogen der kan begrunde, at nogen skulle være så heldige at redde sig ud af borgerkrigens galskab, mens andre bliver ramt.

I mangelen på egentlige årsager til borgerkrigsriggørelsen af verden, bliver hans løsningsforslag selvsagt også problematiske. For hvordan løse et problem, som i ens analyse præsenterer sig uden årsager?

Enzensberger unddrager sig da også årsagsforklaringer ved at søge tilbage til en intuitiv sandheds-garant: "(I) sit stille sind ved enhver, at han allerførst må tage sig af sine børn, sine naboer, sine umiddelbare omgivelser. Selv kristendommen har altid talt om næsten og ikke om fjernesten"²⁹. Hans "løsning" - udelukkende begrundet i hvad "enhver i sit stille sind ved" - hedder i kort-hed: "*First things first.* Alle steder brænder det lige uden for ens egen dør".³⁰

Udover at man kan synes at det er vældigt sympatisk at ville tage sig af sine umiddelbare omgivelser, er det vanskeligt at se hvorfor dette skulle udelukke, at man også kunne tage sig af andre. Og det er i særdeleshed vanskeligt at se, hvordan dette skulle være en løsning på problemet, og ikke bare en cirkelslut-tende besværgelse af det. Reelt siger Enzensberger ikke andet, end at borgerkrigen undgås, hvis borgerkrigen undgås, at vi ikke taber vores selv, hvis vi ikke taber vores selv.

Det er imidlertid værd at hæfte sig ved den uoverensstemmelse der hersker mellem Enzensbergers egen version af borgerkrigen, og den han overtager fra Arendt. For det er jo netop ikke en Arendt'sk "ligegyldighed" eller "kedsommelighed" han ellers finder karakteristisk ved borgerkrigen, når han skriver om "intens energi", "lykke" og "ekstase" som forudsætninger for "den

²⁹Enzensberger, op.cit., s. 70

³⁰Enzensberger: op.cit., s. 73

molekylære borgerkrig uden for vores gadedør" og "helvedet hinsides vore grænser". Hvis det er en intens energi og ikke en ligegyldighed der er borgerkrigens drivkraft, er det som borgerkrigen fører med sig ikke tabte, men deformede selve. Enzensbergers "reductio ad insanatem"; den tilstand hvor "kategorien fremtid" er forsvundet, indebærer at man opfører sig imod, hvad ethvert blot nogenlunde normalt tænkende væsen, ville opfatte som sine egne interesser:

"En fransk socialarbejder beretter fra Paris' forstæder: "De har allerede ødelagt alt, postkasserne, dørene, trappegangene. Den poliklinik, hvor deres små brødre og søstre bliver behandlet gratis, har de hærget og plyndret (...) hvis man sørger for en fodboldbane til dem, saver de målstolperne over" ³¹

I stedet for at repræsentere tabet eller ødelæggelsen af ens selv, kan dette imidlertid tolkes som en ekstrem asocialitet, hvor det er omverdenen, der er gået tabt for den enkelte, ikke selvet der er tabt for omverdenen. En tilstand, hvor man bliver så optaget af sit eget øjeblikkelige selv, at man end ikke er solidarisk med sig selv i en fremtidig situation, uanset hvor nær denne fremtid måtte være. Borgerkrigene fremviser så ikke et ødelagt, radikalt tabt selv, men vanartede identiteter, der stadig er der, og som stadig kan påvirkes. I det følgende vil disse vanartede identiteter blive nøjere beskrevet.

Vi har i det foregående set på Enzensbergers analyse af den latente, molekulære borgerkrig. En situation, der bringer mindelserne frem om en Hobbes'sk naturtilstand, hvor alle slås med alle, uden at kampen er forankret i, at nogle af parterne vil opnå andet end blot at vinde. Borgerkrigen har tilsyneladende ikke nogle projekter eller ideologier at falde tilbage på, den har ikke længere brug for legitimation, og synes i det hele taget at udtrykke en *reductio ad insanatem*.

Endvidere er det blevet påpeget, at den konklusion som Enzensberger drager af borgerkrigstilstanden - at selvet er gået tabt -

³¹Enzensberger: op.cit., s. 25-26

er selvmodsigende, i forhold til at borgerkrigene skulle hvile på en særlig "intens energi", og at hans løsningsforslag - "first things first" - får karakter af cirkelslutninger. Dette skyldes ikke mindst, at der ikke hersker klarhed over den endogene forklaringstype, som Enzensberger påberåber sig til forklaring af borgerkrigene. Endogeniteten kommer let til at dække over forhold "inden i" borgerkrigene, der virker determinerende for borgerkrigenes udvikling, hvilket leder til en uholdbar automatisme.

I det følgende skal vi udlægge endogeniteten som figuration, og specificere den positive definition af borgerkrigens personlighedsstruktur, som en særlig variant af den sublimerede type, som højmoderniteten er rig på.

2. Problemformulering

For en umiddelbar betragtning synes den tyske kultur-historiker Norbert Elias ikke at have meget at bidrage med til belysning af molekylære borgerkrige. Det konkluderende afsnit i hans The civilizing process³² fra 1939 er ikke optaget af udsigten til en "alles kamp mod alle"-situation, men med muligheden for at verden vil blive underkastet og adlyde én enkelt magthaver. Det, der ligger ham på sinde, er ikke tendensen til "insanatem"-personligheds-strukturer, men derimod muligheden for at individet kan opnå en optimal indre balance. Hvis man skal tage disse brudstykker for pålydende, er det således nærliggende at følge Stefan Breuer i, at Elias' analyse fører til en "one-sided emphasis on those aspects leading to integration (), and plays down all the opposing moments of disintegration, decomposition and anomie".³³

Elias' fremtidsbud står imidlertid som udpegninger af mulige udviklingstendenser - ikke som skråsikre og blåøjede proklamatio-

³²Norbert Elias: The civilizing process - the history of manners & state formation and civilization, Blackwell, Oxford: 1968 (første udgave 1939)

³³Stefan Breuer: "The denouements of civilization: Elias and modernity" i International social science journal, vol. 43, maj, 1991, s. 413

ner om verdens entydige gang. Og selvom Elias ikke i sig selv kan forklare de skitserede borgerkrigstilstande, skal der - som vi skal se i de næste kapitler - blot ændres ved en enkelt forudsætning, før de dynamikker som hans teori indkredser, åbner op for en ny forståelse af de molekylære borgerkrige. En forståelse, hvor også de potentielle, ikke-realiserede udviklingsmuligheder, som den aktuelle tilstand bærer i sig, træder frem.³⁴

Hvis man fremskriver Elias' beskrivelse af samfundsudviklingen, til de høj-moderne vilkår, der endnu ikke havde manifesteret sig i 1939, kommer det "tabte selv", som de molekylære borgerkrige fremviser, til at fremstå som ét muligt udtryk for nutidens sublimerende personlighedsstrukturer: Enzensbergers "reductio ad insanatam" betegner en situation, hvor man føler så meget væmmelse over de fænomener som ens "vanvid" går ud over, at man må disse fænomener til livs. Den molekylære borgerkrig er kun mulig i en verden, der er gennemtabuiseret, og hvor de energier, der er investeret i tabuerne, er af væsentlig intensitet. Den molekylære borgerkrigs kynisme skyldes på denne måde en afsky for dem, som aggressionerne går ud over, der er så stor, at ofrene ophører med at være objekter for medfølelse.

De molekylære borgerkrige er derfor ikke udtryk for, at parterne i en konflikt har tabt deres selv, med alle dets hæmninger, og derfor lader deres passioner få frit løb. Tværtimod har parterne mere selv end nogensinde før.

Når dette selv er let at forveksle med et ikke-selv, er det fordi selvet med højmodernitetens komme har mistet sin kobling til et fælles samfundsmæssigt norm-sæt. Det er et selv, der på væsentlige områder centrerer sig om sig selv: det centrale normsæt er

³⁴ Nærværende speciale kan på denne måde tilslutte sig det videnskabsideal, der - som udlagt af Gunder Hansen og Stjernfelt - ligger i den franske filosof René Thom's fremhævelse af, at et videnskabeligt svares værdi er "afhængigt af, om svaret er indlejret i et felt af mulige udviklinger, som svaret udgør en realisering af - dvs. et svar skal ikke kun redegøre for hvorledes en given udvikling forløber, men også for hvordan den ellers kunne være forløbet" (Nils Gunder Hansen og Frederik Stjernfelt: "Dansk sprog og kultur i det forenede Europa" i Christen Sørensen (red.): Europa nation-union, Kbh: Fremad, 1992, s. 225-226)

afløst af en mangfoldighed af lokale, personlige normsæt. Når hver enkelt tenderer mod at udleve sin afsky i sin egen retning, smuldrer de større begrundede konfliktlinier. Rationaliteten eksisterer kun på mikroplanet.

Opløsningen af det centrale samfundsmæssige normsæt er et af højmodernitetens centrale træk, der bunder i, at den absolutte kontrol med magtmidlerne ikke længere kan opretholdes - dertil er verden af i dag for kompleks. Magtmonopolet er henvist til i sidste ende at hvile på, at parterne frivilligt afstår fra at benytte sig af de magtmidler der står til deres rådighed. Dermed fratages magtmonopolet den almægtige karakter, der har gjort det i stand til egenrådigt at fastsætte normer, som resten af samfundet måtte rette sig efter, i det omfang det ville begå sig.

Denne tese, der skal forfølges i kapitel 2 og 3, er således, at Enzensbergers molekylære borgerkrige er det samfundsmæssige modstykke, til et særligt asocialt, lokalt funderet selv, der sættes særligt i relief af den intensitet, hvormed det hævder sig selv. En intensitet, der stammer fra selvets sublimering af driftsmæssige indskydelser. Årsagen til *de lokalt funderede* personlighedsstrukturers fremvækst skal findes i højmodernitetens gradvise opløsning af absolutte magtmonopoler, der har undermineret *de udefra givne normsæt*, som selvdefinitionen tidligere havde måttet indordne sig under. Det nutidige selvs *sublimerende* karakter skyldes, at man, hvis man skal holde styr på en verden, der under moderniseringsprocessens almindelige indvirken er blevet stadigt mere differentieret og kompleks, ikke kan tillade sig selv at give plads for tidligere tiders mere *uhæmmede* driftsudlevelse.

Opløsningen af *de absolutte magtmonopoler - hvor der var én central hersker i hver samfundsenhed* til fordel for et *multipolært og decentreret magtsystem*, er derudover en forudsætning for, at de sublimerende, lokalt funderede personlighedsstrukturer kan forårsage molekylære borgerkrigstilstande. For ellers ville de jo - som i den kolde krigs østblok - kunne holdes i skak. Udover denne monopolopløsning, leverer højmoderniteten imidlertid også en anden forudsætning for, at de skitserede

personlighedsstrukturer kan give sig borgerkrigs-udslag: nemlig at *magtkoncentrationen er tilstrækkelig høj* til, at borgerkrigens parter hver især har fysiske magtmidler til rådighed, der er af en sådan styrke, at personlighedsstrukturernes intensitet kan komme fuldt til udtryk.

Tesen kan skematisk fremstilles således:

	SELV		SAMFUND	
	Drifts-kontrol	Selv-definition	Magtkonc. Magt/center	Centreringsgrad centre/samf.enhed
Før-mod-erne	Uhæmmet	Udefra givet Centreret	Lav	Ét Abs. magtmonopol Centreret
Høj-mod-erne	Sublimeret	Lokalt funderet Decentreret	Høj	Mange Magtmultipolar. Decentreret

Det højmoderne samfund er imidlertid ikke nødvendigvis præget af molekulære borgerkrigstilstande. Når Enzensbergers molekulære borgerkrige i virkeligheden er udtryk for særligt asociale, selvhævdende personlighedsstrukturer, står vi ikke bare overfor et stort sort hul, som truer med at opsluge os, uden at vi kan gøre hverken fra eller til, men derimod med nogle identificérbare rester af sammenhængstyper, som i det mindste teoretisk må lade sig rekonstruere. Hvad disse rekonstruerbare rester består af, skal vi se nærmere på i kapitel 4, 5 og 6.

Særligt skal vi se på de løfter som dét politiske rum, der blev dannet som en følge af modernitetens opslitning af samfundet i en hhv. offentlig og privat sfære, stadig bærer i sig. Vi skal se hvordan de repræsentativt demokratiske institutioner udgør et sjældent tidssvarende udfyldning af det politiske rum. For de repræsentativt demokratiske institutioner kan, rigtigt forstået, skabe grundlaget for en politisk proces, der, fordi alle (også de potentielle borgerkrigsapiranter) inddrages i den, systematisk vil skubbe borgerkrigssceneriet på afstand. For det første vil den repræsentativt demokratiske proces gøre fjendebillederne

mindre potente. For den giver netop alle mulighed for at drage nytte af statsapparatets magtmidler under den sindrige forudsætning, at man - for at få sin vilje igennem i politikken - må formulere sin endelige politik, og i hvert fald implicit den selvopfattelse den hviler på, i et forum hvor "de andre" som ens politik ville gå ud over, også er tilstede, og har mulighed for at fremføre deres synspunkter. Og chancerne er, som vi skal se, at den selvkonstitution politikken er udtryk for, ikke under disse vilkår kan opretholdes i den molekylære borgerkrigs afstumpede form. Og for det andet vil denne proces have en selvforstærkende virkning på den politiske styrings legitimitet. Hvis man oplever at man reelt har lige adgang til magten, og at magten, når den bliver brugt mod én, nok kan synes forkert, men grundlæggende - som følge af den forsonliggørende repræsentation - vil respektere en, vil magtudøvelsen alt andet lige synes mere rimelig.

I kapitel 7 skal vi slutteligt se hvordan det repræsentative demokrati i praksis fungerer herhjemme. Vi skal, med baggrund i den parlamentariske udvikling siden jordskredsvalget i 1973 argumentere for, at de repræsentativt demokratiske institutioner, primært partierne, grundet modernitetens fortsatte pres, i vidt omfang er ude af stand til at opfange vælgerne, at repræsentationen dermed er vingskudt, og at styreformens forsonliggørende potentialer derfor er hæmmede, hvilket gør de molekylære borgerkriges opblussen mere sandsynlig. Den parlamentariske situation er imidlertid også i sig selv ustabil, hvilket særligt viser sig i rollefordelingen mellem regering og Folketing. Ved at indføre et tokammersystem, hvor man ved siden af Folketinget installerer et 10.000 mands-andetkammer, tilfældigt udvalgt for et år af gangen, kan den voksende opsplitning mellem vælgerne og det politiske system imidlertid igen heles, samtidig med at det politiske system igen vil komme i balance med sig selv. En sådant tokammerstruktur vil nemlig sikre både den repræsentativt, forsonliggørende proces, og kravet om, at hele det politiske rum, dvs. alle borgeres politiske holdninger og interesser, artikuleres i den politiske proces.

Først skal vi imidlertid - efter en kort introduktion til Elias' figurativt metodologiske approach - vende os mod hans analyse af civilisationsprocessen. Derefter skal vi i kapitel 3 opdatere denne 1939-analyse - og altså føre den frem til borgerkrigs-scenariet - ved at inddrage Anthony Giddens' og hans syn på moderniteten.

KAPITEL 2: ELIAS OG CIVILISATIONEN

Det er en selv-, omend ikke sejrssikker Norbert Elias man møder i forordet til 1968-udgaven af The civilizing proces. Om modtagelsen af bogen, der oprindeligt udkom i 1939, bemærker han:

"(I)t might have been expected that ( ) this study would either have become a part of the standard knowledge of the discipline or have been more or less superseded by the work of others and laid to rest. Instead, I find that a generation later this study still has the character of a pioneering work in a problematic field"¹

Selvom The civilizing process stadig står som et pioner-værk, er der blevet rådet bod på den ignorans, det var udsat for de første år af dets levetid. F.eks. kan der spores en påvirkning i Anthony Giddens' sociologi.

1. Figurationen og det dualistiske favntag

Et af Giddens' centrale begreber, "strukturation"², giver således kraftige mindelser om Elias' begreb "figuration" grundstammen i Elias' figurationelle sociologi. Med strukturations-begrebet forsøger Giddens at komme ud af den dualisme, der for ham står som et dræbende metodologisk favntag³. Favntagets ene arm er de hermeneutiske skoler, der i sin ekstrem sætter så meget fokus på den individuelle menneskelige fortolkningsevne, at samfundet bliver en abstrakt restkategori af egenskaber, som vi mennesker af en eller anden mere eller mindre uforklarlig grund er fælles om. For i disse skolers fokusering på det fortolkende menneske, bliver det - som Giddens siger det - svært at se samfundet som andet end en plastisk masse, der først får form i hænderne på de enkelte menneskelige subjekter.

Den struktur-funktionalisme, der udgør favntagets anden arm, ignorerer til gengæld den menneskelige evne til at påvirke sit

¹Elias: op.cit., s. 185

²Se f.eks. Anthony Giddens: The constitution of society, Polity Press, Cambridge: 1984, der på titelbladet bærer underoverskriften: "Outline of the Theory of Structuration"

³Giddens: op.cit., s. 26

eget liv, der bunder i, at det enkelte menneske altid på et eller andet plan er i stand til, at give en grund til at det gør som det gør. I sin insisteren på de objektive strukturer, som samfundet fremviser, bliver mennesket ret besat ikke til andet end en - måske særligt sympatisk, men alligevel - tilfældig del af samfundet. Altså den hermeneutiske rest-kategori, bare med modsat fortegn.

Det er det samme favntag som Elias i sin tid prøvede at skrive sig ud af med begrebet om figuration. Set fra Elias' stol har socialvidenskaberne konsekvent sat kikkerten for det blinde øje, når de enten ville se individet "as the truly existent beyond society, the truly "real"" eller samfundet som "a social fact *sui generis*," a reality of a peculiar type beyond individuals"⁴. Derfor indfører Elias figurationsbegrebet, der

"expresses what we call "society" more clearly and unambiguously than the existing conceptual tools of sociology, as neither an abstraction of attributes of *individuals existing without a society*, nor a "system" or "totality" beyond individuals, but the *network of interdependencies formed by individuals*"⁵

Hermed vil Elias gøre op med den beskrevne dualistiske individ-samfunds opfattelse. Og dualismens achilleshæl, som figurationsbegrebet sætter ind mod, er troen på at individ og samfund i virkeligheden skulle være have karakter af statiske størrelser, der hviler på en egen urørlig, substantiel kerne. På individsiden finder denne opfattelse særligt klart udtryk i opfattelsen af mennesket som "homo clausus" - en filosofisk formuleret opfattelse, der i vore dage også har et solidt tag i lægmands selvforståelse. Den almindelige borger tager det, fremhæver Elias, i dag for givet at

⁴Elias: *op.cit.*, s. 205

⁵Elias: *op.cit.*, s. 214, min udhævning

"their own "self", their "true identity", is something locked away "inside" them, severed from all other people and things "outside""⁶

- selvom der ikke synes at være nogen, der er i stand til præcist at fortælle hvilke håndfaste vægge eller barrierer det er, der skulle holde dette "indre" og "sande" jeg indespærret og adskilt fra verden "udenfor".

Figurationsbegrebet skal altså ses som et opgør med denne "homo clausus"-tænkning. Begrebet om mennesket som en "homo clausus" må droppes i figurationens navn: "without detachment from this notion, one cannot possibly understand what is meant when a civilizing process is referred to as a transformation of individual structures."⁷

For individet er, lige så lidt som samfundet, en statisk og entydig størrelse. Begge er pr. definition i en konstant udvikling; en proces hvor de begge til stadighed indlejres i hinanden og undergår substantielle ændringer.

Som eksempel på figurationens version af samfundet - et net udspændt af folks forhold til hinanden - fremhæver Elias dansen. Hvis man betragter et dansegulv fra oven, hvorpå et antal mennesker danser f.eks. tango, og fejer ind og ud mellem hinanden i takt til musikken, er det for det første klart, at samtidig med at det er de dansende individer, der skaber dansen - et enkelt fejltrin vil kunne bryde rytmen - må dansen på forhånd foreligge som en allerede færdig skabelon. Og for det andet fremhæves det i dansen, *hvordan* den overordnede skabelon og de enkelte individer mødes: i individernes interaktion med hinanden. Det er i interaktionen med hinanden at individerne - idet de i gensidig erkendelse af hinandens betydning for dansens vellykkede udfald konstant må betragte og forholde sig til hinanden - genskaber og varierer den fælles danseskabelon der ligger i deres hoveder. Med Elias' ord:

⁶Elias: *op.cit.*, s. 207

⁷Elias: *op.cit.*, s. 215

"One can certainly speak of a dance in general, but no one will imagine a dance as a structure outside the individual or as a mere abstraction. The same dance figurations can certainly be danced by different people; but without a plurality of reciprocally oriented and dependent individuals, there is no dance."⁸

Sat på spidsen kan man sige, at Elias' postulat er at hverken "individet" eller "samfundet" eksisterer forud for figurationelle processer. Begge formes i alt væsentligt i interaktionen. Man kunne sige, at de i interaktionen begge afsættes som særlige arrangementer af hhv. det menneskelige driftsliv og den samfundsmæssige magtudøvelse. Ligesom tangoen altid vil tage sin nyvarierede konkrete form i dansen. Og derfor vil ændre - dvs. nyskabe - både de dansendes oplevelse af dansen ("ja, sådan kan man også gøre") og den diagrammæssige optegnelse af hvordan tangoen danses, som en udenforstående observatør ville have kunnet foretage. Det er ved på denne måde at skifte synsvinklen over til interaktionen og de mønstre af gensidig afhængighed, der flyder fra den, at figurationens endogene dynamikker træder i fokus hos Elias.

De fleste kender oplevelsen af ikke at kunne skelne mellem landområder og sø- og havområder på et groft optegnet landkort. Det kan kræve koncentration hvis ikke billedet skal skifte rundt for øjnene af én, sådan at sø- og havområder pludselig kommer til at fremstå som landområder, mens landområderne bliver til vand. På samme måde kan det være svært at fastholde inter-aktioner og -dependenser som fix-punktet. Hvis man giver hele sin opmærksomhed til figurationen selv, og mentalt skubber "individerne" og "samfundet" i baggrunden som forklaringsfaktorer, aftegner civilisationsprocessen imidlertid omridset af sin egen inter-aktionelle dynamik. For den forløber i overensstemmelse med "the immanent tendency of a figuration of freely competing units to form monopolies".⁹

⁸Elias: op.cit., s. 214

⁹Ibid.

2. Civilisationsprocessen og voldsmonopolet

Den statslige magtudøvelse er igennem civilisationsprocessen blevet stadigt mere centraliseret. Og i takt med denne voldsmonopolisering er også den menneskelige psykes kontrolinstanser blevet stadigt mere magtfulde. Det er denne immanente dynamik der igennem civilisationsprocessen har udfoldet sig under vilkår af samfundenes stadige differentiering. Dét er Elias' centrale tese, og den kan anskueliggøres på følgende måde:

Voksede differentiering/ kompleksitet	→	Stigende kontrol, samfund: Centralisering
	→	Stigende kontrol, psyke: Sublimering

2.1. Differentiering

Den stigende differentiering er en proces, der er knyttet til den stigende arbejdsdeling. Denne differentiering giver sig udtryk i en stadig større samfundsmæssig interdependens og dermed samfundsmæssig kompleksitet. Udviklingen er således gået fra små selvforsørgende samfund, til samfund, hvor den enkelte indgår i samspil med stadigt mere omsiggribende kæder af mennesker, hvis opførsel han derfor er afhængig af.

Differentieringen har på denne måde medført at den enkelte finder sig placeret i stadigt større og finere netværk af mennesker. Og

"As more and more people must attune their conduct to that of others, the web of actions must be organized more and more strictly and accurately, if each individual action is to fulfill its social function"¹⁰

En sådan nøjagtig organisering er ganske enkelt forudsætningen for at samfundene overhovedet kan forgrene sig, såvel som forudsætningen for at forgreningerne ikke skal visne bort igen, når først de er opstået. Det er derfor differentieringen og den

¹⁰Elias: op.cit., s. 445

deraf følgende kompleksitet afføder monopolisering. Eksistensen af instanser der kan håndhæve et sæt fælles spilleregler, er en forudsætning for at en differentiering overhovedet kan finde sted. Og disse instanser er altså både af samfundsmæssig og af psykisk karakter. Instanser, der er udviklet i tæt sammenhæng med hinanden, og som giver civilisationsprocessen et både socio- og psykogenetisk præg.

2.2 Sociogenese

På den sociogenetiske side lægger Elias, med sin udlægning af civilisationen som et fænomen særligt knyttet til samfundsmæssige voldsmonopoler, sig op af den tyske sociolog Max Webers beskrivelse af den moderne stat. Men for Elias at se, var det "mainly for the sake of definition"¹¹ at Weber påpegede statens voldsmonopol. Og i modsætning hertil ønsker Elias at vise, hvordan denne monopolisering *rent faktisk* har fundet sted.

I forhold til Weber indtager Elias således en - i hvert fald i hans egen selvforståelse - realistisk position. For selvom det er et synsvinkelskift, der får figurationerne til at fremstå som båret af en selvstændig historisk dynamik, er der, som det hedder i en halvpolemisk note¹², ikke tale om "ideal types that have in a sense to be mentally constructed by the observer", men om et "real, existing kinship between the social structures themselves".

I Elias' optik må det statslige voldsmonopol derfor ses som et foreløbigt slutpunkt på en lang historisk udvikling. Udviklingen har iflg. Elias rødder tilbage til det tidlige Europas feudale krigersamfund. Den har indtil nu aftegnet tre tydelige faser, som i det følgende skal skitseres kort. I den første udvikles feudalsamfundene, i den anden enevælden, og i den tredje de borgerlige samfund. Dertil kommer at Elias i 1939 mente at kunne se omridset af en fjerde fase. Denne skal vi vende tilbage til senere.

¹¹Elias: *op.cit.*, s. xv

¹²Elias: *op.cit.*, s. 526-27

1. Det feudale Europa. Indtil det 8. og 9. århundrede havde folkevandringerne i Europa bevæget sig mod stadigt ubeboede områder. Herefter var der imidlertid ikke mere landbrugsmæssigt brugbar jord tilbage, og da befolkningsvæksten tog til, opstod der en øget kamp om jorden. De sejrende i denne kamp stod styrkede tilbage, og i det 11. og 12. århundrede konsolideres territoriale landbesiddelser på denne måde i dannelsen af større og mindre hoffer.

Hidtil havde landskabet været præget af borge og mindre besiddelser, og den magtmæssige elite blev udgjort af en klasse af krigere ("warriors"). Integrationen var lav og horisonten var begrænset til de stort set selvforsynende lokale samfund. Udvekslingen af såvel varer som ideer var begrænset til et minimum. Dette ændres gradvist i dannelsen af feudale hoffer, hvis umiddelbare opland var større. De tidligere krigere måtte søge ansættelse her, og hoffene udviklede sig i det hele taget til koordinerende instanser for flere mennesker, hvilket også indebar skabelsen af en særlig høflig omgangstone ("courtesy"), et første skridt mod de senere regulært civiliserede manerer, der blev udviklet i de borgerlige samfund.

2. Enevældens Europa. I det 15. og 16. århundrede omdannes de store feudale huse i denne kamp til enevældige kongehoffer. Enevældens særlige karakter - adelens afkald på magten - er betinget af fremvæksten af et borgerskab, der dog endnu ikke er stærkt nok til at true kongen.

I takt med at hoffene voksede sig større, fik handelserhvervene en helt anden rolle end de hidtil havde haft i de små selvforsørgende samfund. Og med udbredelsen af handelen vandt pengeøkonomien frem foran naturalieøkonomien. Samtidig ernærede adelen sig ikke længere primært ved deres hjemlige besiddelser, efter at kongen var begyndt at opkræve de skatter der hidtil havde været adelens:

"(T)he territorial property of one warrior family, its control of certain lands and its claim to tithes or services of various kinds from the people living on this land, is transformed with the advancing division of functions and in the course of numerous struggles, into a centralized control of military power and of regular duties or taxes over a far larger area".¹³

I stedet bliver adelen henvist til, for en fast (men ikke inflationssikret) hyre, at være i kongens sold. Og dermed bliver adelen stadigt mere afhængige af deres tilknytning til hoffet. Både af hensyn til pengene i sig selv, men også for fortsat at kunne føre det distingverede liv, som de igennem de foregående århundreders magtkampe havde frembragt som et socialt våben overfor udefrakommende. Og dette distingverede liv - der nu ikke knyttede sig til høflige, men derimod til de mere udviklede civile (dog endnu ikke civiliserede) former - hjælper kongen dem med at opretholde og uddybe, hvorved han opnår en modvægt til det borgerskab, som han på den anden side skylder sin magt over adelen.

3. Borgerskabets Europa. Enevældens overgang til borgerlige samfund betegner ikke så meget en ændring af statsenhederne i bredden som i dybden. De bliver mere komplekse og differentierede, og kommer først i anden række til at dække større geografiske områder. På denne måde fremstår de borgerlige samfund som endnu et skridt mod en centreret statskontrol.

Enevældens ophør indtræffer på et tidspunkt, hvor det fremvoksende borgerskab ("bourgeoisiet") ikke længere lader sig holde tilbage af hoffet. Allerede under enevælden var borgerskabet trængt ind i statsadministrationen. Efter først have gennemgået en fase af assimilation, hvor borgerskabet passivt havde anammet hoffets manerer - der til gengæld var blevet mere og mere forfinede, fordi adelen havde behov for at distingvere sig selv fra det anmasende borgerskab - fortoner denne assimilation sig i det 19. århundrede, hvor det voksende økonomiske, handelsmæssige og industrielle borgerskab så at sige får agt som det har

¹³Elias: op.cit., s. 421, udhævning i original

magt. Og hermed bliver hoffets manerer erstattet med normer opbygget omkring den komplekse professionalisering af samfundet. Spredningen af normer fra samfundets magtcenter fortsætter herefter med fornyet styrke, blot med borgerskabet ved roret. For den fortsatte magtcentrering er drivkraften i udviklingen af de stadigt mere komplekse netværk, og de konkrete magthavere bliver derved dem, der, omend de selv måtte være uvidende herom, forestår normsættenes videreudvikling. Og nu som før er det nødvendigt at følge de stærkes spilleregler, uanset hvilket plan man vil begå sig på. En mekanisme, der sikrer at folk opfører sig i overensstemmelse med de krav, de stadigt finere samfundsmæssige netværk stiller.

Dette korte rids af udviklingen viser, hvordan de samfundsmæssige magtcentre igennem civilisationsprocessen er blevet stadigt kraftigere; at de dækker stadigt større områder på en stadigt mere effektiv måde. Selvom udviklingen forløb forskelligt i forskellige områder afhængig af konkrete, lokale historiske forhold, er den overordnede linie iflg. Elias klar. Den tegner hvad han kalder en centrifugal-mekanisme, et stadigt pres for større magtcentre, der skyldes samfundets behov for at hamle op med sin egen stadige differentiering. For jo finere netværket af menneskelige interaktioner er, jo større kontrol kræver det at holde det gående. Og med voldsmonopolerne er den private vold, der kunne forstyrre netværkenes funktion, i hovedsagen blevet trængt tilbage.

I det hele taget har voldsmonopolernes fremvækst pacificeret samfundene. For i takt med at den private voldsanvendelse bliver minimeret, er også voldsmonopolistens behov for at udøve sin magt faldet. Til hverdag er den fysiske vold gemt af vejen, hvilket dog ikke formindsker dens disciplinerende effekt. Bevidstheden om eksistensen af en fysisk overmagt, der i givet fald vil kunne bringes i anvendelse for fuld udblåsning (og også bliver det i extreme tilfælde), er nok. I de pacificerede samfund opererer magten således gennem undersåtternes egen refleksion. Gennem tilpasningen til magtcentrets normer.

Historien om væksten i de samfundsmæssige magtcentre er således

også historien om den stigende udbredelse af det til enhver tid herskende, centrale normsæt.

2.3. Psykogenese

Figurationen af samfundsmæssig magt i større og større voldsmonopoler modsvares af og nødvendiggør en ændring i den menneskelige psyke, der går i samme retning: en stadigt større kontrol over følelses- og driftslivet. Det er nemlig kun i første led at voldsmonopolets pacificering af samfundene virker gennem individernes bevidste selvkontrol. For kravet om ikke at følge ens første og bedste tilskyndelser, er så massivt, at der gennem den stadige socialisering etableres et "automatic, blindly functioning apparatus of self-control".¹⁴ Der igennem civilisationsprocessen fandt bolig i først høflige, dernæst civile og til sidst civiliserede adfærdsformer.

Enevældens gennembrud levnedede ikke de feudale samfunds til "høfligheden" knyttede kriger-mentalitet mange chancer. Et eksempel på denne mentalitets uhensigtsmæssighed er Hertugen af Montmorency's oprør mod den franske konge. Han ville gerne tjene kronen, men kunne hverken forstå eller acceptere at hele magten skulle tilfalde denne. Det kommer til et sammenstød, men Montmorency kan ikke holde hovedet koldt og beordrer umiddelbart angreb. For ved udsigten til kamp var han blevet grebet af en

"belligerent frenzy. There was no more time to lose, he said, and his advisor, though foreseeing disaster, did not dare to oppose the clear will of the knightly leader. "Lord", he cried, "I shall die at your feet".¹⁵

Det blinde kavaleriangreb blev da også mødt med en tæt musketérild, mange døde, og Montmorency selv faldt såret af den farvestrålende hest han havde reddet angrebet an fra, og blev taget til fange.

¹⁴Elias: *op.cit.*, s. 445-46

¹⁵Elias: *op.cit.*, s. 482

Når Montmorency led denne skæbne var det fordi han repræsenterede en personlighedsstruktur, der hørte fortiden til. Han havde ikke opdyrket den evne til at kontrollere sig selv i pressede situationer, som den verden han levede i krævede.

Hans hovedløse angreb var udtryk for en selvopfattelse, ifølge hvilken der ikke var lagt mange bånd på hans driftsudlevelse. En selvopfattelse, der havde rod i en tilstand, hvor den lokale magthaver kunne gøre hvad han lystede indenfor sit eget område, så længe han sad på magten - og til gengæld var fuldstændig i sine fjenders vold, hvis han en dag skulle miste den. Der var ikke noget der lagde en dæmper på hvordan særligt fjender, eller undersætter i det hele taget for den sags skyld, blev behandlet. En stærk og vedholdende tæmning af drifter og tilskyndelser var nemlig hverken "necessary, possible nor useful". For når man hovedsageligt ernæres ved udbyttet fra ens eget land, er det antal mennesker og funktioner hvis udførelse man er afhængig af, relativt kort. Og der var derfor ikke noget pres for den slags fremsynethed, der burde have forhindret Montmorency i at angribe så hovedløst i en tid, hvor musketeren var opfundet.

Et af indiciene på denne hæmningsløshed stikker dybere end som så, finder Elias i en række billeder fra det feudale Europa. Ting der under enevælden er blevet tabuiseret i en sådan grad, at de glider ud af den tids billeder, fremstår i de tidligere faser som en ligeværdig del af virkeligheden. Hvor f.eks. de galger, der rent faktisk udgjorde en del af landskabet, senere enten slet ikke optræder på billederne, eller fremhæves med væmmelse, fremstår galgerne på de tidligere billeder som de er, med livløse kroppe dinglende fra dem på toppen af bakken:

"The gallows, the symbol of the knight's judicial power, is part of the background of his life. It may not be very important, but at any rate, it is not a particularly painful sight. Sentence, execution, death - all these are immediately present in this life. They, too, have not yet been removed behind the scenes"¹⁶

¹⁶Elias: op.cit., s. 171

At følge pludselige impulser var i det hele taget ikke dynget til med en for individet frygtelig syndsbevidsthed. For selvom ridderne følte sig som dybt kristne, var "deres" kristendom - i modsætning til kristendommen i klostrene, men i overensstemmelse med riddernes anderledes sociale og psykologiske situation - ikke en kristendom, der på nogen måde forhindrede dem i at nyde denne verdens glæder. "(I)t did not hinder them from killing and plundering. This was part of their social function, an attribute of their class, a source of pride".¹⁷

En Montmorency's opslugthed af slaget er på denne måde et sidste ekko af den feudale riddermentalitet, der tillader:

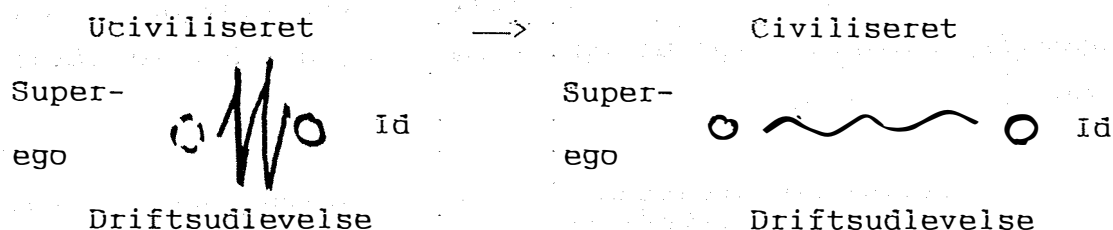
"extraordinary freedom in living out his feelings and passions, it allows savage joys, the uninhibited satisfaction of pleasure from women or of hatred in destroying or tormenting anything hostile".¹⁸

Det er denne situation, der tillod drifterne at fluktuere op og ned fra ekstrem til ekstrem, fra "fear to joy, pleasure to remorse"¹⁹ i en vertikal bevægelse, så at sige, og ofte direkte fra den ene til den anden, der ændres med civilisationsprocessens fremadskriden. Udover at civilisationsprocessen betegner udbredelsen af ét centralt normsæt, ændrer normsættet således karakter. Udsvingene omkalfatres, idet selvkontrols-instansen, "super-ego" 'et, vinder stadig stærkere fodfæste ved siden af "id" 'ets psykiske energier. Det billede, der synes at foresvæve Elias, er - som skitseret på nedenstående figur - at der mellem superego og id udspændes et horisontalt felt, der modererer de vertikale driftsmæssige bevægelser.

¹⁷Elias: op.cit., s. 162

¹⁸Elias: op.cit., s. 448

¹⁹Elias: op.cit., s. 453

Den kontrol som driftsudlevelsen på denne måde bliver underkastet af superego'et, giver sig udtryk i at driftsudlevelsen bliver belagt med væmmelse og skamfuldhed. Det er i forlængelse heraf man må kunne forestille sig en klassisk sublimeringsmekanisme træde i kraft. Den væmmelse og skamfuldhed der følger i kølvandet på det blotte ønske om at udleve tabuiserede drifter, hvad enten man giver efter for presset eller succesfuldt undertrykker det, vil kunne overføres til andre områder, der derefter bliver "ofre" for den frustrerede psykiske energi.

Elias' brug af Freud'ske begreber som "id" og "superëgo" kræver iøvrigt et par kommentarer. Det umiddelbart mest slående er den løse måde begreberne anvendes på. "Super-ego"-termen står således for Elias som et synonym for selvkontrol, forstået bredt. "Call them "reason" or "conscience", "ego" or "super-ego"" som han skriver et sted.²⁰ På samme måde synes begreber som "id" og "libido" at blive brugt i flæng med "passioner", "drifter", "ubevidste ønsker" og "længsler".

Denne løse brug finder grund i Elias' opposition til de psykoanalytiske traditioner, der ser det som deres fremmeste opgave er at udtrække en eller anden "ubevidst" størrelse, opfattet som et "id" uden historie, som det der skulle afgøre en persons hele psykologiske struktur. Den samme historieløshed præger også Freud's egen udlægning af "super-ego"'et, ikke som et spørgsmål om selvkontrollens konkrete figuration, men som et spørgsmål om en driftshindring, der eksisterer uden for den store historiske verden. Elias' insisteren på historien handler ikke om, at selvkontrollen i sig selv skulle være en ny "opfindelse". Det mennes-

²⁰Elias: op.cit., s. 455

kelige driftsliv vil *altid allerede* have en social iklædning²¹, og det relevante spørgsmål er derfor, hvordan selv-kontrollen varieres og omformes med de historiske omstændigheder. I dette perspektiv fremstår "id" 'et og "super-ego" 'et som en skelnen mellem

"the natural raw material of drives, which indeed perhaps changes little throughout the whole history of mankind, and the increasingly more firmly wrought structures of control, and thus the paths into which the elementary energies are channelled in each person through his or her relations with other people from birth onward."²²

Som vi skal vende tilbage til i et senere kapitel, er Elias' brug af Freud på denne måde åben for at forstå individet som i eksistentiel forstand hjemløst, som en størrelse, der aldrig falder til ro i sig selv, men hele tiden søger at finde sig selv i spændingsfeltet mellem "id" 'et og "super-ego" 'et.

Montmorency's nederlag på slagmarken kommer på denne måde til at eksemplificere, hvordan den fysiske vold og følelsesmæssige udbrud nedtones til fordel for en konstant fremsynethed. Fremfor konflikter på slagmarken, bliver hof-intriger - hvor karrierer og social succes bliver afgjort ved ord - fremherskende i enevælden. For intriger er et udslag af, at individets måde at betragte andre på, ændres med presset for mere fremsynethed. Ens måde at se andre på bliver rigere i nuancer og mindre stereotyp: Det bliver psykologiseret. "If at court calculation meshes with calculation, in simpler societies affect directly engages affect"²³, som Elias skriver.

Selvom enevældens opførselskodekser således er udtryk for et striksere arrangement af den menneskelige psyke, er livet ved hoffet imidlertid rigt på fænomener, der med borgerskabets magtovertagelse i stigende grad bliver betragtet som ucivilisere-

²¹Elias: op.cit., s. 487

²²Ibid.

²³Elias: op.cit., s. 477

de. Det er kun langsomt at man holder op med at spise suppe af samme skål og flå vilde dyr ved bordet, ligesom gæflen kun langsomt bliver anerkendt supplement til kniven og fingrene. Og det er først i det 19. århundrede, at soveværelset bliver betragtet som et privat rum, hvor man ikke kunne sove sammen med fremmede. Også nøgenheden forsvinder kun langsomt fra sovesituationerne. Om noget var brugen af nattøj tidligere mistænkelig - havde man noget at skjule?

Psykogenetisk fremviser civilisationensprocessen taget under et hvordan

"constraints through others from a variety of angles are converted into self-restraints, how the more animalic human activities are progressively thrust behind the scenes of men's communal social life and invested with feelings of shame, how the regulation of the whole instinctual and affective life by steady self-control becomes more and more all-embracing."²⁴

Hvor feudal-hoffernes "høflighed" udgjorde det første trin på denne selvkontrols-stige, stod enevældens "civilitet" som det andet, og de borgerlige samfunds "civilisation" som det tredje, og højest udviklede.

2.4. Civilisationsprocessen in toto

Elias bruger de forskellige samfunds vej-systemer til at eksemplificere forholdet mellem tilbagetrængningen af driftsmæssige tilskyndelser og kontrollen med samfundsmæssige enheder, i en stadig mere differentieret og kompleks verden.

Et simpelt naturalieøkonomibaseret (før-)feudalt samfunds vej-system er ujævnt, uden brolægning og medtaget af vind og vejr. Der er ikke meget trafik, og den risiko den rejsende løber ligger primært i faren for overfald fra tyve eller soldater. Når man som rejsende orienterer sig i landskabet, er det ikke for at undgå sammenstød med modsatkørende, men for at være på vagt overfor bevæbnede angreb. Man må hele tiden være forberedt på at skulle

²⁴Elias: op.cit., s. 443

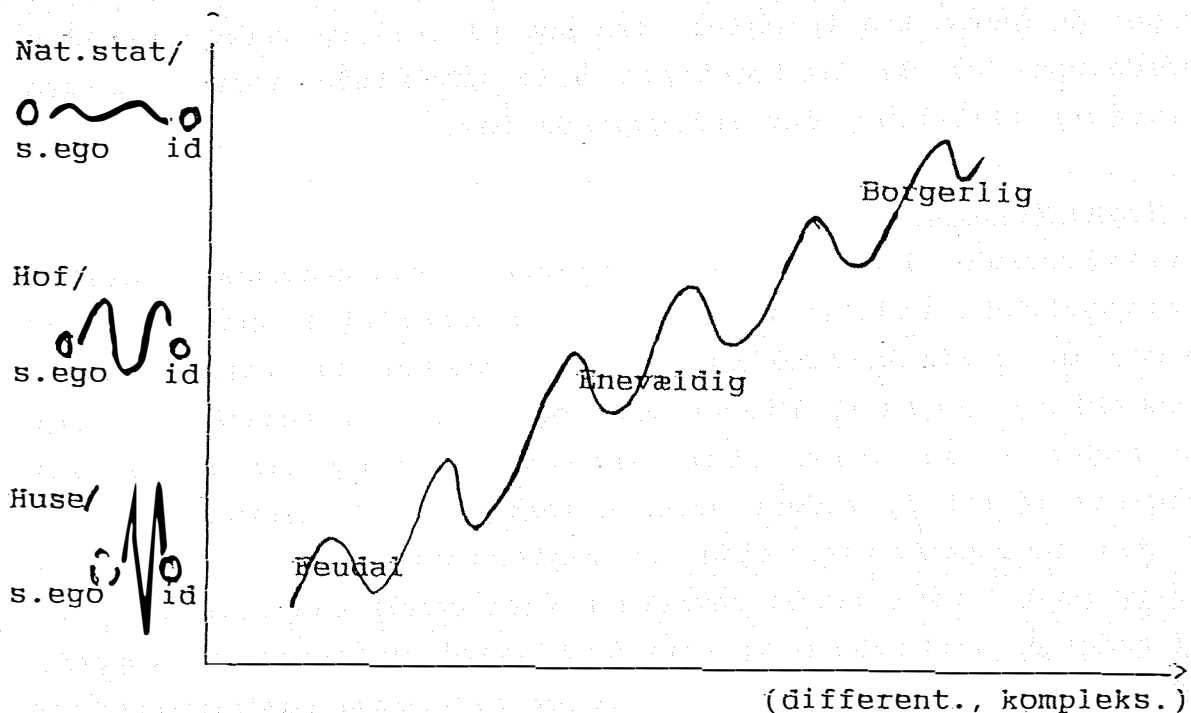
forsvare sig, og kunne give sig selv hen i kampen for sit liv. 1930'ernes komplekse samfunds store byer havde veje, der krævede en helt anden psykologisk indstilling af trafikanterne. Her er faren for overfald minimal, men til gengæld kræver trafikken selv en konstant årvågenhed. Det billede, der tegner sig, er et af cyklister og fodgængere, der må sno sig i bilernes melée - og af "policemen standing at the main crossroads to regulate the traffic with varying succes". Men, fortsætter Elias,

"this external control is founded on the assumption that every individual is himself regulating his behaviour with the utmost exactitude in accordance with the necessities of this network. The chief danger that people here represent for others results from someone in this bustle losing his self-control"

Det er denne mekanisme der, som vi i det foregående har set, får både de samfundsmæssige magtmonopoler og de personlighedsmæssige kontrolinstanser til at vokse i takt med samfundets stigende differentiering. Fra feudalhoffer over enevælden til de borgerlige samfund, er de enheder, som magtmonopolet er blevet udøvet over, blevet uddybet i både bredden og dybden. Og fra den høflige adfærdskode over den civile til den civiliserede har super-ego'et fået en stadigt mere dominerende og udjævnende rolle i forhold til den uhammede driftsudlevelse, som id'et repræsenterer. En udvikling der, i forlængelse af driftsudlevelsesfiguren ovenfor, er grafisk sammenfattet på nedstående figur.

Som det ses, forløber civilisationsprocessens ikke som en stadigt stigende kurve, men i ryk frem og tilbage. Dette beror på, at dens konkrete udformning ikke kan bestemmes forud for dens realisering. Det til enhver tid herskende civilisationsstade er opstået som den uintenderede konsekvens af magtkampe og menneskelige relationer, der hver for sig har fulgt deres egne rationaller. Ikke desto mindre har civilisationsprocessen, som vi har set, indtil videre udvist en særlig tendens.

grad af magtmonopolisering (sociogenetisk)/
grad af selvkontrol (psykogenetisk)

Civilisationsstaffetten er på denne måde blevet ført videre fra den ene sociale gruppe til den næste, efterhånden som de skiftedes til at indtage voldsmonopolistens magtfulde plads. Det er i dette center, at kravet om stadig striksere adfærdsregulering omsættes i udviklingen af de konkrete normsæt. Ikke som en bevidst skabt "social engineering", men som resultatet af de centrale aktørers behov for at hamle op med de stadigt mere komplekse samfundsmæssige netværk, som de fysisk stod som garantier for. Og da også resten af samfundene havde behov for at begå sig i samme komplekse virkelighed, bliver de centralt udviklede normsæt toneangivende, først kun for de nærmeste opkommende sociale grupper, siden - med samfundets voksende interdependens, og monopolistens stigende magt - for stadigt større cirkler.

Det er imidlertid værd at lægge mærke til, at dette norm-spredningsaspekt kun implicit træder frem i Elias' argumentation. Det antages, at den stigende selvkontrol, under et stadigt mere

effektivt voldsmonopol, nødvendigvis må iklæde sig det til enhver tid herskende normsæt. At trafikanterne, for at blive i Elias' billede, ikke bare nøje overvåger sig selv og resten af trafikken, og i det hele taget udviser en stor agtpågivenhed, men også følger de samme trafikregler. Men som vi skal se undermineredes spredningen af de fra centralt hold udviklede normer af den selvsamme udvikling, der muliggjorde dem.

3. Sammenfatning

Sammenfattende har vi set hvordan civilisationsprocessens psykogenetiske side er forløbet ad to parallelle spor: for det første er driftskontrollen blevet stærkere og stærkere; den menneskelige psyke er blevet mere og mere sublimerende. Og for det andet er de normer, som denne sublimering har fundet sit konkrete udtryk i, blevet mere og mere centralt bestemte.

På den sociogenetiske side er magtkoncentrationerne for det første øget i takt med at samfundenes stigende kompleksitet. For det andet er samfundenes interne stabilitet er blevet opretholdt, ved at den magt, de til enhver tid eksisterende samfundsenheder måtte frembyde, er blevet kontrolleret fra centralt hold.

Hermed har den del af vores tese, der omhandlede det i stigende grad sublimerede selv og den stadigt større magtkoncentration pr. samfundscener, fundet støtte hos Elias.

Den del af tesen, der omhandlede selvets lokale fundering og mangedoblingen af samfundsmæssige magtcentre, er imidlertid blevet modsagt. Iflg. Elias forholder det sig stik modsat: For ham synes det selvindlysende, at både samfund og individ må være underlagt én central styring - hvis karakteristika så iøvrigt kan diskuteres. Det er ganske enkelt en nødvendighed, hvis samfundsværkenerne skal bestå.

Uanset hvor besnærende Elias' nødvendighedsargument måtte lyde, skal vi imidlertid i det følgende argumentere for, at den centrale kontrol er blevet overhalet af historien. At civilisationsprocessens dynamikker kun tvang centraliseringen - både af fysisk magt og normfastsættelse - opad til et vist punkt, hvorefter en modsatrettet tendens satte ind.

Denne udvikling har - som Elias' argument ganske rigtigt forudser - medført en grundlæggende ustabilitet, som muligvis vil få de eksisterende samfundsnetværk til at kollapse. En situation vi skal vende tilbage til.

KAPITEL 3: GIDDENS, ELIAS OG HØJMODERNITETEN

Fra sin plads i 1930'ernes Tyskland ser Elias ikke nogen hindringer for de stigende magtmonopolers fortsatte pacificering af samfundene. Både på det psyko- og sociogenetiske plan ser Elias sin civilisationskurve forsætte dens opadklatrene kurs. I dette kapitel skal vi med Anthony Giddens se på et træk ved den fortsatte differentiering som Elias overser. Et træk, der indtil for nylig har været inaktivt hvad angår magtcentreringen, men som nu er ved at vågne op fra sin sovende tilstand. Som en følge heraf vil civilisationskurven forskydes ud af en ny dimension, således at kurven forløb på sin vis står intakt tilbage, samtidig med at den opbyder en væsentlig ændret fortolkning af kontrolcentrenes status.

1. Elias i nutiden

Hvad angår den psykogenetiske opadklatrende tendens bemærker Elias, at selv det, der allerede i århundredes begyndelse tog sig ud som et sædernes forfald, i virkeligheden bekræfter hans civilisationstese.

F.eks. hedder det om de nye badedragter, der vandt frem i det 20. århundredes første årtier, at: "(I)t would have meant social ostracism in the nineteenth century for a woman to wear in public one of the bathing costumes commonplace today". Men han ser ikke disse frigjorte badedragte som et tegn på, at folk bliver mere hæmningsløse, tværtimod. For

"Only in a society in which a high degree of restraint is taken for granted, and in which women are, like men, absolutely sure that each individual is curbed by self-control and a strict code of etiquette, can bathing and sporting customs having this relative degree of freedom develop"¹

Således kan disse umiddelbart mere løsslupne vaner dække over en øget selvkontrol. At "vise ben" er herefter ikke en udstilling af ens blottede seksualitet, men derimod udtryk for, at ens seksualitet er så kontrolleret, at der ikke længere er lighedstegn mellem den og ens krop, hvorfor kroppen trygt kan vises

¹Elias: op.cit., s. 153

frem. På samme måde som idealet om en smal talje ikke blev afskaffet, da korsettet gik af mode. Idealet eksisterede uden problemer videre på "egen hånd", uden ydre kontrolforanstaltninger. Det ydre korset var blevet erstattet af et indre.

"Det indre korset" - i skikkelse af et ideal om slankhed - eksisterer, som vist af bla. Guldagger & Mørch, med uformindsket styrke i dag.² Men selvom Elias' tolkning rammer plet hvad angår den øgede sublimering, er det netop her, at spørgsmålet om normernes ensartethed, om deres centrale fastsættelse trænger sig på. For dækker de løsslupne vaner over en øget selvkontrol, er de også udtryk for, at sektorer i Elias' samfundsnetværk river sig løs fra den centrale regelfastsættelse, og skaber sine egne normer.

På samme måde kan der ikke være tvivl om gyldigheden af Elias' observation af, at man i 1930'erne bevidnede "the prelude of struggles embracing the whole world" på den sociogenetiske front. Staternes magtmidler havde jo langt større rækkevidde end tidligere. Derimod kan Elias' slutning diskuteres, når han - hvis forældre få år senere skulle omkomme i hhv. Breslau og Auschwitz - ser denne internationale spænding som

"the precondition for a worldwide monopoly of physical force, for a *single central political institution* and thus for the pacification of the earth"³

Vi mangler således stadig at se den globale politiske institution, der en gang for alle skulle fredeliggøre hele jorden. For selv om man jo ikke kan andet end give Elias ret i, at Tyskland under anden verdenskrig var tæt på at forvandle sig selv til et sådant absolut magtcenter, vandt Tyskland jo netop ikke krigen. Og heller ikke den næste kandidat til det absolutte magtcenter,

²Mette Guldagger og Charlotte Mørch: Magt - den forbudte lyst, Danmarks Radio, København: 1994. Sendt på Danmarks Radios P1, 25/4 1994.

³Elias: op.cit., s. 523, min udhævning

Sovjetunionen, havde held med sit projekt. Selv den kolde krigs formelle vinder, USA, har - i hvert fald foreløbigt - måtte se sig ude af stand til at opnå dets langt mere moderate mål, nemlig en ny "verdensorden". Og der er ikke umiddelbart nogle grunde til at den Europæiske Union skulle kunne klare denne rolle bedre.⁴

At Elias' udlægning af centreringstanken i forhold til psyko- og sociogenetiske standarder hver for sig er problematisk, bliver så meget desto tydeligere, hvis man ser på det fremtidige samspil mellem de to. For med det globale voldsmonopols komme, og den deraf følgende pacificering af hele verden, bliver den psykiske kontrolinstans også ensrettet. Med ophøret af samfundsmæssige konflikter, bliver også de psykiske konflikter minimeret. Og dermed bliver det muligt for den enkelte at opnå

"the optimal balance between his imperative drives claiming satisfaction and fulfilment and the constraints imposed upon them (and without which man would remain a brutish animal and a danger as much to himself as to others) - that condition to which one so often refers to with big words such as "happiness" or "freedom"⁵

Hvis man skal følge Enzensbergers molekylære borgerkrigs-analyse blot et lille stykke ad vejen, er dagens verden imidlertid hverken kendetegnet ved globale magtmonopoler, eller udprægede harmoniske mennesker. For i de molekylære borgerkrige er den mest iøjnefaldende sindstilstand en "reductio ad insanatem", og ikke

⁴Dertil kommer, at man kan stille spørgsmålstegn ved, om EU overhovedet har sådanne aspirationer. De franske EU-ambitioner går godt nok - som Ole Wæver har fremhævet det - på, at EU bør udvikle sig til en forstørret udgave af den franske nationalstat (Ole Wæver: "Identities", Arbejdsrapport, Center for Freds- og Konfliktforskning, København: 8/1992). Men som Wæver videre konstaterer, er denne vision er langt fra enerådende. Den tyske udgave bygger på en tankegang om et uformelt Mitteleuropa, hvor ikke- og under-statslige netværk spiller den største rolle. Og EUs reaktion i ex-Jugoslaviens-spørgsmålet tyder ikke umiddelbart på at den fornødne vilje blandt medlemsstaterne er til stede. Et forhold, der formentligt ikke er blevet bedret med optagelsen af nye medlemmer fra 1.1.95.

⁵Elias: op.cit., s. 524

engang staten kan længere udøve sit "monopol på voldsanvendelse"⁶ - ja i særligt ekstreme tilfælde, som Ex-jugoslavien, er det "regimet selv, der fremmer bandedannelsen".⁷

Måske befinder vi os, hvad angår det globale voldsmonopols komme, blot i et af de midlertidige historiske tilbageslag, som man senere vil se tilbage på som rene tilpasningsproblemer. Men det kan også tænkes at Elias' civilisationskurve er gået ind i en ny fase, at de dynamikker, der hidtil har tvunget den opad mod en stadig centralisering af både den fysisk magt og normudviklingen, kun fortsatte til et vist punkt, hvorefter en modsatrettet tendens satte ind. Denne tolkning finder støtte hos Anthony Giddens, der har bygget sin modernitetsanalyse på et hidtil overset træk ved samfundenes differentiering.

2. Giddens og moderniteten

Selvom Giddens, som vi har set, deler metodologisk grundlag med Elias, bærer hans sociologi en senere tids tydelige mærke. Giddens gør således op med den antagelse i den traditionelle sociologi - som også deles af Elias - der siger, at samfundenes differentiering i sig selv skulle være moderniseringens motor. Forestillingen om den gradvise udskilning af funktioner, der har medført en specialisering af de førmoderne samfunds diffuse organisation, har uden tvivl en vis gyldighed. Men denne forestilling overser det væsentlige ved de moderne samfund, nemlig at samfundenes differentiering har medført, at de sociale relationer er blevet løftet ud af deres traditionelle, lokale kontekster. Hvis man skal forstå samfundets modernisering, må man derfor se, at de sociale relationer, fremstår restrukturede "a-cross indefinite spans of timespace"⁸.

Det er ved at tage højde for denne udløftning ("disembedding") af de sociale relationer som differentieringen også medfører, at

⁶Enzensberger: op.cit., s. 46

⁷Enzensberger: op.cit., s. 47

⁸Anthony Giddens: Consequences of modernity, Polity Press, Cambridge: 1990, s. 21

Elias civilisationskurve kan bringes til at kaste lys over de molekylære borgerkrige.

2.1. Udløftning

I sit begreb om udløftning bygger Giddens på den fænomenologiske indsigt i betydningen af, at vi færdes i en time-space verden der er organiseret udfra tidens ene og rummets tre dimensioner. Udløftningen er en betegnelse for, at de sociale relationer ikke længere er entydigt bestemt af deres indplotning på disse fire akser. Tid og rum bliver nemlig "tømt" siger Elias, og i stedet organiseres de sociale relationer efter andre principper.

For at illustrere tømningen af tid og rum fremhæver Giddens uret og landkortet. Hverken uret eller landkortet er "bare" redskaber, der gør én i stand til bedre at håndtere hhv. tiden og rummet.⁹ For hverken tiden eller rummet er det samme som tidligere for de mennesker, der bruger hhv. et ur eller et landkort til at få styr på dem med. Eller rettere: de handlinger man foretager i tid og rum er forandrede. Hvor tiden og rummet tidligere ikke var noget, uden de handlinger man foretog i dem, bliver tiden og rummet nu til tomme rammer, der får deres egen eksistens.

Man kan her tænke på begrebet "spisetid". I traditionelle samfund spiste man, når der var noget at spise. Oprindeligt spiste man f.eks. ved solopgang, hvis der dér var særligt mange dyr at fange. Spisetid var den tid det tog at spise, når der var noget mad.

I dagens Danmark spiser man når det passer ind i ens skema, og når man i øvrigt har lyst til det. Spisetidspunktet følger ikke automatisk af en række ydre omstændigheder, og det er derfor tendentielt muligt at fastlægge det til et hvilket som helst tidspunkt på dagen. Ved hjælp af den tidsopdeling af dagen vi har lært af uret - og som netop består i at tiden ikke tænkes bundet af det konkrete indhold, der måtte fylde den - er dagen blevet åben for vores egen udfyldning af den.

På samme måde er en globus udtryk for, at man kan se (dvs. tænke)

⁹Anthony Giddens: *Modernity and self-identity*, Polity Press, Cambridge: 1991, s. 16-18

sig selv andre steder end der, hvor man rent faktisk måtte være, hvorfor man ikke længere er bundet til det konkrete sted, hvor man tilfældigvis måtte være født og opvokset. En globus, f.eks., bliver således

"not just a mode of portraying "what has always been there" - the geography of the earth - but is constitutive of quite basic transformations in social relations".¹⁰

Fra at have været dimensioner uadskilligt nedfældede i det levede liv, bliver tid og rum på denne måde løftet ud fra deres oprindelige kontekst. Giddens mener dog ikke, at evnen til at skelne mellem fortid, fremtid og nutid i sig selv er ny, ligesom han fremhæver, at man i alle kulturer altid har haft en rumlig opdeling af verden i forskellige steder. Det nye ved den tid- og rum-udhævede verden er, at størrelserne "hvor" og "hvornår" i højere grad kan bruges som abstraktioner, og i sig selv kan fungere som skeletter, det sociale liv kan organiseres efter. Det er dette, der gør udløftningen af tid og rum til det centrale ved samfundets differenciering.

At det er muligt på denne måde at tænke sig handlinger jongleret rundt med i tid og rum, gennemsyrrer nu praktisk taget alle aspekter af vores sociale liv, hævder Giddens. Ordningen af det sociale liv efter "abstrakte systemer" - Giddens' betegnelse for tid- og rumudløftede rammer - er modernitetens andet kendetegn. Og det er disse abstrakte systemer, der nu for alvor sætter sig igennem som ordnende principper.

Dette kan blandt andet ses i moderne organisationer, hvis særkende er en arbejdsdeling mellem højt specialiserede arbejdsfunktioner, der fordrer en koordination af hvor og hvornår hvem gør hvad. Vel at mærke under omstændigheder, hvor individerne ofte er fysisk adskilt i både tid og rum.

Et af de senere års slagord fra erhvervslivet har været "just in time delivery", og det afspejler netop den komplekse koordina-

¹⁰Giddens: *Modernity...*, op.cit., s.17

tion, som moderne virksomhedsdrift er forbundet med. Når produktionen er afhængig af leverancer fra hele verden, bliver det af afgørende betydning, at de er virksomheden rettidigt i hænde.

Men det er ikke kun organisationer, der fastlægger livet i nye tids- og rumslige rammer. Det høj-moderne liv udspiller sig i en massiv kontekst af teknisk viden, der trækker på tid- og rumudløftningen, og som for Giddens er en særlig vigtig slags abstrakt system. F.eks. er den globale fly-trafik kun mulig, fordi den viden om flyvemaskiner der er nødvendig, lader sig sprede, uden at alle skal have stået i lære hos hinanden. For videnen i sig selv handler om flyvemaskinen in abstraktum. For lægbefolkningen, der ikke har nogen indsigt i den tekniske fly-viden, fungerer flytrafikken ikke desto mindre som manifestation af den tekniske fly-viden, der blot tages for givet (flyet flyver jo!). Dermed gør den tekniske viden den tids- og rumsudhævede verden tilgængelig for lægbefolkningen: den virker som en kraftig globus, der gør det muligt at forholde sig frit til verdens geografiske realiteter.

Den samme type teknisk viden er grundlag for en lang række fænomener, der strækker sig fra den mad, vi spiser til de huse, vi bor i. At spise rygeost fra Fyn og bruge tegl fra Spanien forudsætter begge en tid- og rumudhævet verden, samtidig med at det gør os i stand til at færdes i den.

Herved kommer det tredje og sidste træk ved modernitetens udløftning i fokus: dens refleksivitet. For i en verden der principielt bygger på, at spansk tegl kan ligge på danske tage, vil traditionelle forestillinger om hvordan tingene "er" eller om hvordan de "bør være" stadigt være under pres fra spørgsmålet "hvorfor det?"

Refleksivitet er som sådan ikke noget nyt fænomen, men et iboende træk ved menneskelig handlen. Men med den abstraktion som tid og rum-udløftningen muliggør, giver moderniteten imidlertid refleksiviteten en ekstra dimension. Moderniteten fremmer en generel tvivl, som intet, heller ikke én selv, forbliver uberørt

af.

Når ens faste ståsted forsvinder, oplever man lige pludselig, at det er verden der betvivler én, og ikke omvendt én selv, der betvivler verden. Det er heri modernitetens refleksivitet består.

2.2. Identitet og ustyrlighed

Denne refleksivitet har konsekvenser for både normfastsættelsen og magtudøvelsen. Hvad angår det første - normfastsættelsen - trækker Giddens selv parforholdet frem som eksempel.

Ligesom med slankhedsidealet er normerne her blevet mere uformelle - hvilket fremvæksten af "papirløse forhold" jo klart illustrerer - og samtidig på ingen måde mere ligegyldige. De psykiske investeringer i parforholdet er snarere blevet større end det modsatte. Helt i Elias' ånd.

Men ligesom med slankhedsidealet fremviser parforholdet et træk, der ikke følger Elias' næse. For de uformelle normer har mistet deres kobling til det samfundsmæssige magtcenter.

Under modernitetens refleksivitet er heller ikke parforholdet noget, der bare er. Parforhold skal hele tiden begrundes for parterne, hvilket i sidste instans viser sig i, at parterne, hvis ikke parforholdet opleves som givende længere, altid har mulighed for gå fra hinanden.

I denne sammenhæng nøjes skilsmissestatistikkerne ikke med passivt at vidne om, at folk forholder sig refleksivt til deres parforhold. Statistikkerne holder også muligheden for skilsmisse op for samtiden. Dermed medvirker skilsmissestatistikkerne aktivt til at fremme refleksiviteten omkring parforholdet - parterne bliver opmærksomme på, at parforholdet ikke i dag er garanteret af nogen udeforstående instans. Og den stigende erkendelse af at ethvert parforhold potentielt er truet af opløsning, baner vejen for den enkeltes refleksioner over, om hans konkrete parforhold er holdbart, hvorved parforholdet hele tiden potentielt sættes til genforhandling. Parforhold tenderer i dag til at være "rene forhold", der ikke finder sin begrundelse i traditioner, men udelukkende i om parforholdet i sig selv lever op til de krav parterne måtte stille.

På denne måde bliver det i stadig mere begrænset omfang muligt at falde tilbage på begrundelser a la "sådan gør man bare". Under modernitetens refleksivitet, bliver de normer det centrale magtcenter inkarnerer anfægtet, og man anbringes i en situation, hvor ens identitet hele tiden er sat til genovervejelse. Identitet er for Giddens den "particular narrative", den historie om ens eget liv som det enkelte menneske opretholder, blandt de mange andre potentielle historier, der kunne fortælles om ens udvikling som menneske.¹¹ Historier, hvis skabeloner - som altså ægteskabet f.eks. - ikke længere ses givet af traditionen, hvorfor man som moderne menneske selv må vedkende sig den fulde forfatterrolle. De forudgivne skabeloner kan højst bruges som pejlemærker: Den centrale normudvikling har tabt terræn til den enkeltes egen fastsættelse af, hvad der er rigtigt og hvad der er forkert.

Den anden konsekvens af modernitetens refleksivitet gjaldt vilkårene for den samfundsmæssige magtudøvelse. Også disse bliver substantielt ændret af modernitetens sætten sig igennem. Med udløftningen af tid og rum og de abstrakte systemers udbredelse bliver stadig flere områder underlagt menneskelig kontrol. Så langt kan man - med Giddens - altså også på dette plan følge Elias. Men paradoksalt nok har dette betydet at verden er blevet mere - ikke mindre - ustyrlig. Dette skyldes at udløftningen nok betyder at flere ting kan kontrolleres, men også - og det er det nye i forhold til Elias - at der bliver flere til at kontrollere. Effekten er derfor, at "all disembedding mechanisms take things out of the hands of any specific individuals or groups"¹². Det er tankevækkende at Elias' forudsigelser om det modsatte - den stigende koncentration af magtmidlerne i hænderne på ét globalt magtmonopol - faldt kun seks år før detonationen af de første atombomber over Hiroshima og Nagasaki. Særligt efter den kolde krig er det således tydeligt at den kernevåbenproblematik, som blev indstiftet i 1945, bragte verden ind i en fundamentalt

¹¹Giddens: *Modernity...*, op.cit., s. 54

¹²Giddens: *Consequences...*, op.cit., s. 126

usikker epoke.

Med sin overordnede stabilitet dækkede den kolde krigs magtbalance nemlig over, at det blotte faktum at atombomben var opfundet, gjorde det umuligt igen at opnå en verden, der var fuldstændigt sikret mod menneskets ødelæggelse af den. For selvom alle atomvåbenlagre måtte lade sig ødelægge, vil det - som også Giddens har gjort opmærksom på - være uladsiggørligt at eliminere den viden, der gør det muligt at fremstille nye atomvåben. Og så længe videnen eksisterer, vil der være mulighed for at den vil blive udnyttet.

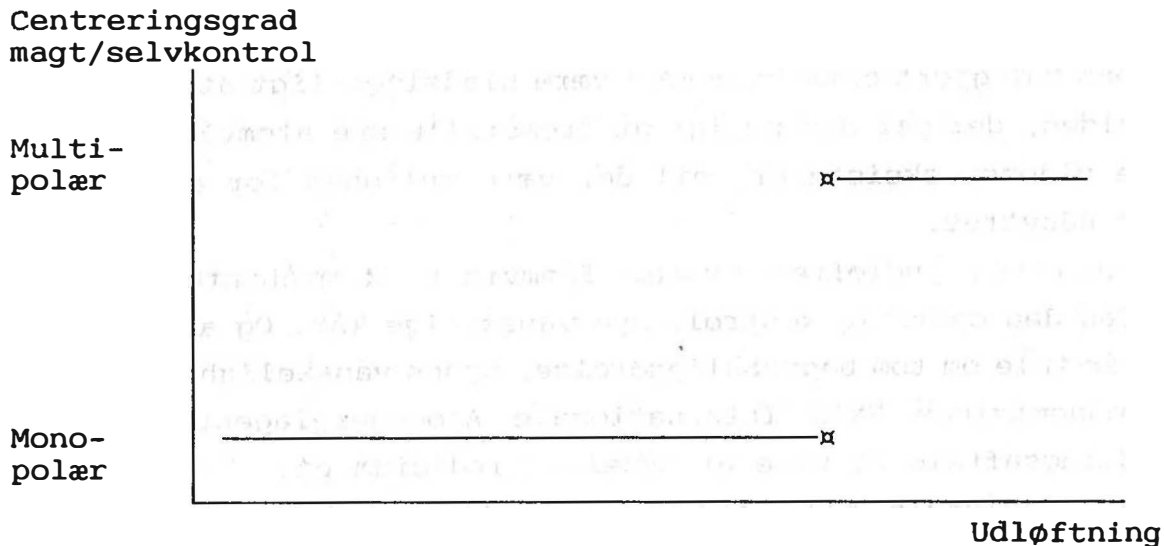
Som abstrakt, udløftet system fremviser atomvåbenteknologien således den centrale kontrols nye vanskelige kår. Og at der ikke bare er tale om tom begrebsliggørelse, synes vanskelighederne med at gennemtvinge FN's Internationale Atomenergiagenturs ikke-spredningsaftale at være et tydeligt indicium på.

På det nationale plan fremviser skattesystemet som abstrakt system det vanskelige ved at opretholde den centrale kontrol - en kontrol der tidligere har været selve det, der definerede en given stat. Det sorte arbejdes stigende udbredelse er således kun muligt, fordi skattesystemet i dag fungerer som et abstrakt beregningssystem, på baggrund af oplysninger, der ikke er direkte knyttet til selve det arbejde, f.eks., der skal beskattes. Dengang skattesystemet byggede på tiende-systemet, og hvor skattebetalingen var direkte knyttet til det udførte arbejde - som kornhøsten f.eks. - var der ikke nær så mange muligheder for at snyde, fordi skattesystemet var ulige meget mere konkret. Når problemerne med sort arbejde viser sig i dag, og ikke for 50 år siden, skyldes det dels at skattesystemet er udvidet - vi betaler mere skat af flere ting - dels den ovenfor omtalte personlige løsrivelse fra samfundsmæssigt fastsatte normer, der gør det til en mindre psykologisk belastning at udføre kriminelle handlinger.

Ligesom normfastsættelsen er også den centrale magtudøvelse blevet undermineret af modernitetens sætten sig igennem.

2.3. Højmodernitetens diskontinuitet

Tabet af den centrale kontrol over både magtudøvelsen og normudviklingen markerer et brud i udviklingen af de moderne samfund, der kan fremstilles som afbilledningen en diskontinuert funktion på følgende måde:

Både psyko- og sociogenetisk udviser Giddens' modernitetskurve et forløb, hvor den centrale kontrol over modernitetens stadig mere differentierede systemer i en periode forbliver uantastet, selvom der med den øgede differentiering også følger en stadig øget udløftning. Ved en vis udløftningsgrad vil udløftningen imidlertid manifestere sig som vanskeligheder ved at bevare den centrale kontrol.

Et eksempel på dette forløb er våbenteknologien, der fra opfindelsen af ridderudstyr, over krudtet til raketterne, lod sig bruge i den stigende centraliserings tjeneste, fordi de netop muliggjorde kontrollen med stadig større områder. Men med opfindelsen af atombomben blev denne udvikling, som vi har set, destabiliseret.

Som det fremgår har bruddet imidlertid ikke ført os ud over en absolut grænse - vi befinder os stadig i moderniseringens vold, blot på en ny måde. Og i selve moderniseringens væsen - samfundenes stadige differentiering/udløftning - foregår udviklingen

stadig i en glat bevægelse. Moderniseringens dynamikker trækker moderniseringen fremad på samme måde, som de tandhjul der trækker rutchebanen, bliver ved med at dreje rundt selvom tempoet skifter. Men rutchebanen er i sin ide bestemt til ikke blot at blive trukket opad i en uendelighed, men pludseligt at fare nedad, når rutchebanekurvens vendepunkter nås.

På samme måde åbenbarer moderniteten sig nu for os i al dens ubestemthed. Det bliver stadigt sværere at lukke øjnene for, at moderniteten er unik - "distinct in form from all types of traditional order"¹³. Snarere end at være på vej ind i en "post-moderne" periode, er vi, siger Giddens, på vej ind i en højmodernitet. Det vi ser, er modernitetens radikale konsekvenser, der tydeliggør "that particular discontinuity, or set of discontinuities, associated with the modern period".¹⁴

Giddens' forbehold overfor betegnelsen "post-moderne" bunder i, at han ikke ønsker at blive identificeret med en epistemologisk position, der hævder at sikker viden ikke længere er opnåelig: "The postmodern outlook sees a plurality of heterogenously claims to knowledge, in which science does not have a privileged place"¹⁵. Som han skriver andetsteds i forbindelse med hans metodologi:

"I acknowledge the call for a decentring of the subject and regard this as basic to structuration theory. But I do not accept that this implies the evaporation of subjectivity into an empty universe of signs"¹⁶

Og selvom denne afstandtagen er yderst velbegrundet, synes det imidlertid - i kraft af modernitetens diskontnuerte sætten sig igennem - på sin plads at tale om nutiden som en "post"-tilstand, hvor det nye ligger i at modernitetens konsekvenser nu for alvor

¹³Giddens: *Consequences...*, op.cit., s. 3

¹⁴Giddens: *Consequences...* op.cit., s. 4

¹⁵Giddens: *Consequences...*, op.cit., s. 2

¹⁶Giddens: *The constitution...* op.cit., s. xxii

slår igennem. Det er f.eks. først nu modernitetens ustyrlighed får praktisk eksistens, selvom den har ligget og luret siden det første landkort blev tegnet.

3. Den forskudte kurve

Hermed har vi også redegjort for den del af vores tese, der omhandlede selvets lokale fundering og mangedoblingen af samfundsmæssige magtcentre. Tilbage står nu at foretage den kobling, der bringer dette til at harmonere med Elias' stadigt stigende civilisationskurve.

Dette kunne umiddelbart se ud til at blive et Sisyfos-arbejde. For hvordan forene den højmoderne decentrering med Elias' centraliseringstese? Svaret er dog relativt enkelt, og bunder i at foretage en sontring, der delvis er foregrebet i det foregående, men som ikke eksisterer i Elias' arbejde. Sondringen mellem hvor meget magt de enkelte magthavere havde til deres disposition, og hvor mange magthavere, en enkelt samfundsenhed kunne mønstre.

I Elias' optik var denne sontring overflødig. Han antog, som vi har set, at de to måtte følges ad. Da borgerskabet overtog magten fra den enevældige konge, så Elias således kun dette som endnu et skridt mod større magtkoncentration. Men hvor det 19. og 20. århundreders nationalstater uomtvisteligt tiltog sig en stadigt større magt, skete der imidlertid også noget andet: magten ændrede karakter. Som udtrykt af den franske politolog Claude Lefort:

"Under the monarchy, power was embodied in the person of the prince (...) and it therefore gave the society a body. And because of this, a latent but effective knowledge of what one meant to the *other* existed throughout the social. This model reveals the revolutionary and unprecedented feature of democracy. The locus of power becomes an *empty place*."¹⁷

Magtudøvelsen mistede således sit absolutistiske præg ved demokratiets indtog: Hvor den enevældige magtudøvelse hvilede på

¹⁷Claude Lefort: Democracy and political theory, Polity Press, Cambridge: 1988, s. 17, udhævning i original

et konkret subjekt - kongen - bliver magtudøvelsen med demokrati-
et principielt til et abstrakt system.

Ironisk nok skyldes Elias' blindhed overfor dette ikke, at han ikke kan se den alles afhængighed af alle, som de borgerlige samfund bærer i sig. Han pointerer flere gange, hvordan den øgede differentiering og kompleksitet ikke bare styrker den centrale magthaver, men i stigende grad gør alle uundværlige for samfundets fortsatte eksistens. De selvsamme kræfter, der frembringer voldsmonopolet, skubbede i retning af en "broadening of control", blandt andet "by subordinating the monopoly executive to an elected public legislator"¹⁸. Men Elias ser ikke, at det af samme årsag i længden bliver umuligt at fastholde magten på ét sted. Hertil ligger tanken om det nødvendige i en central styring af de komplekse moderne samfund ham for nær.

Afkaldet på den centrale styring har da også betydet, at de moderne samfund er mere udsatte end før. Vi lever, siger Giddens således, i dag i en verden præget af "low probability high-consequence risk". De abstrakte systemer er, udover deres ustyrlighed, kendetegnet ved at berøre stadigt flere mennesker (i princippet os alle sammen) og samtidig have konsekvenser af en hidtil uhørt intensitet. Tjernobyl-ulykken illustrerer dette: den række mennesker, der blev påvirket af den, er så meget større end tidligere ulykker, at man, mener Giddens, med Ulrich Beck kan sige, at "Chernobyl is everywhere".¹⁹

Men verden har - i hvert fald indtil videre - vist sig at kunne overleve i dette høj-risiko miljø, omend den, hvad Giddens ikke ser, er stadigt mere truet af de opflammende borgerkrige, vi indledte med at skitsere. For, siger Giddens, de abstrakte systemer er ikke bare farligere end før, de muliggør også en øget kontrol - det er heri de moderne risici "lav-sandsynlighed" består.

Giddens er således tilbageholdende med at drage konsekvenserne

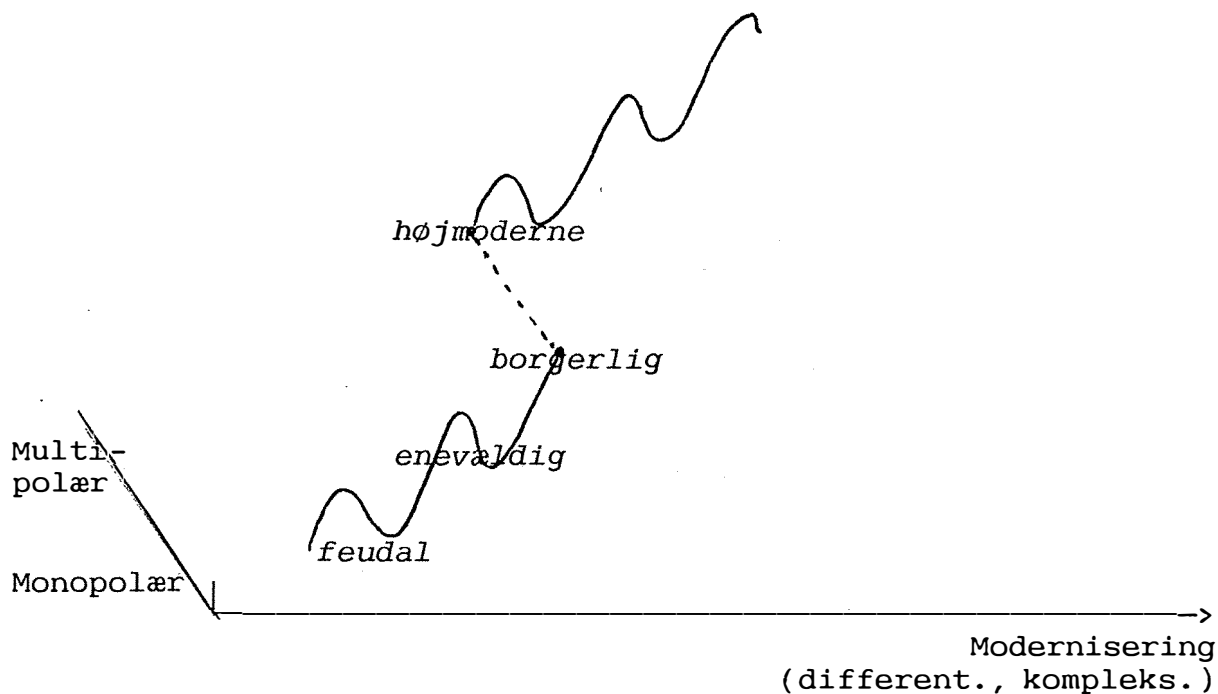
¹⁸Elias: *op.cit.*, s. 516

¹⁹Giddens: *Consequences...*, *op.cit.*, s. 125

af sin egen analyse. Og hvor han bringer Elias på omdrejningshøjde med højmoderniteten, holder Elias de træk op for Giddens, der gør Giddens i stand til at konfrontere Enzensbergers molekylære borgerkrige.

Følgen af at indføre sondringen mellem "hvor meget magt" og "hvor mange magthavere" er, at det gamle "enten en fortsat centrering eller decentrering"-skema udskiftes til fordel for en "både-og"-version. Eller rettere: til fordel for et skema, der foreskriver øget magtkoncentration og øget decentrering. En sådan skematik får man frem hvis den diskontinuerte magtcentreringskurve indtegnes i Elias' civilisationsdiagram. Hvilket giver mening, hvis Elias' oprindelige afhængige variable omformuleres i overensstemmelse med vores sondring. Den samfundsmæssige magtmonopolisering bliver herefter til magtkoncentration og den personlighedsmæssige selvkontrol til øget sublimering.

koncentrationsgrad:
magt/selvkontrol

Man får herefter en figur, hvor moderniseringen qua øget differentiering giver øget magtkoncentration og qua udløftning

underminerer den centrale magt- og selv-kontrol, hvilket viser sig ved et givet udløftningsniveau. Den 3. akse - "dybde-aksen" - i den tre-dimensionale figur er den, der viser springet fra mono- til multipolær centertilstand.

Kurven viser et forløb, hvor magtkoncentrationen stiger i ryk frem og tilbage, men uden brud, og i takt med den stigende modernisering. På magtcentreringsaksen sker der kun et skift, der indebærer, at kurven hopper fra at have vist en stigende magtkoncentration under monopolistiske forhold til at vise stigende magtkoncentration under multipolære omstændigheder.

4. Sammenfatning

Vi har med Elias vist, hvordan den menneskelige psyke i civilisationsprocessens kompleksitetsstigende forløb er blevet stadigt mere sublimerende. Det enkelte menneske har behov for at kunne kontrollere stadigt flere ting - og de ting, der ikke lader sig underkaste kontrol, må undertrykkes eller omfortolkes. Processer, der involverer bindinger af psykisk energi. Og vi har med Giddens set, hvordan de udefra fastsatte normsæt er vitret væk under presset fra den udløftende modernisering. Den menneskelige identitet bliver til et lokalt funderet narrativt projekt.

På samfundssiden har vi med Elias fremhævet de stadigt større magtkoncentrationer, som den komplekse verden frembyder, samtidig med, at vi med Giddens har set, hvordan udløftningen har spredt kontrollen med disse magtmidler.

Det skulle ikke være svært at få plads til Enzensbergers molekylære borgerkrige i dette billede. Når man selv fastsætter meningen med sit liv, har man muligheden for at se alle andre som fjender. Når man har store mængder psykisk energi bundet, og når antallet af områder, hvor man kan blive frustreret, er større end nogensinde før, pga. et langt stærkere super-ego, kan den "intense energi", som præger Enzensbergers borgerkrige, let føres over i fjendebillederne - med uhyggelige resultater til følge. Dette så meget desto mere som at de spredte magtmidler, og den manglende centrale kontrol, giver konflikterne mulighed for at få hidtil usete dimensioner.

Denne forklaringsmodel er udviklet som korrektion til Enzensbergers egen. Udgangspunktet var at borgerkrigene måtte ses som udtryk for mere "selv", snarere end som udtryk for at selvet i dag er gået tabt. Det blev påpeget at Enzensbergers endogene forklaringsmodel var utilstrækkelig, og endogeniteten blev efterfølgende fremhævet som et træk ved de menneskelige interaktioner, ikke ved mennesket selv. Og på denne måde fjernede vi os også fra de utilstrækkelige løsningsforslag, Enzensberger selv fremsatte.

Man må imidlertid spørge hvilke løsningsforslag vi har sat i stedet. Er vi med vores forklaringsmodel i stand til at vise en mere troværdig vej ud af borgerkrigssceneriet? Er vi i stand til at udpege faktorer, der forklarer hvorfor vi er havnet der?

Til en start skal det påpeges at "vi" ikke entydigt er "der". De molekylære borgerkrige, der kan iagttages hos os i den civiliserede, vestlige verden, er jo netop kun molekylære. Og de flammer kun glimtvist op.

Der hvor man for alvor kender borgerkrigen - i Rwanda og Bosnien-Herzegovina - er den netop andet end glimtvist tilstede. Der er en gradsforskel på den molekylære og den rigtige borgerkrig, der ikke er ligegyldig. Det er ikke tilfældigt at antallet af dødsopfre fra hvad man kunne henregne til molekylære borgerkrige, er yderst begrænset i Danmark - hvis der overhovedet er nogle. Betydningen af dette er ikke, at man skal mane al bekymring i jorden igen - naturligvis ikke. Men man kunne spørge, om der er nogle faktorer, der særligt har hæmmet borgerkrigen her i landet i særdeleshed, og i vesten i almindelighed. For hvis man kunne lokalisere sådanne, ville man have et fingerpeg om, hvad man skulle gøre i fremtiden - også for andre end ens absolut nærmeste.

Og her påkalder et særligt træk ved de højmoderne samfund sig særlig interesse. Nemlig dets opdeling i både en privat og offentlig sfære. En opdeling, der fulgte i kølvandet på udløftningen af tid og rum.

Da monarkiet faldt og magtens plads blev tømt, blev magten ikke

bare privatiseret. At den centrale styring faldt, var ikke entydigt en udvikling i retning af større ustyrlighed. For med magtens spredning måtte den befolkning, hvis traditionsbundne liv hidtil havde forment dem adgang til at styre andet end deres absolut nærmeste omgivelser, reorientere sig. Hvis man ville have den magt, der nu blev tilbudt én, måtte man pludselig tænke over, hvad man ville bruge den til. Selvom man ville bruge magten til at gavne egne mål, måtte man nu overveje, hvordan disse ens egne mål hang sammen med resten af samfundet. Man måtte i det mindste implicit have en idé om, hvilket samfund man ville have, om hvad der skulle ske med samfundets "andre". Med denne bevidsthedsudvidelse opstod den politiske offentlighed.

I 4, 5 og 6 skal vi se på hvad der karakteriserer dette skel mellem privat og offentlighedssfære. Og offentlighedssfæren, hvor den politiske uforsonlighed dannes, skal underkastes en særlig undersøgelse. Vi skal argumentere for, at indretningen af det politiske rum - der netop konstitueres af det magtstræb, der trives i bevidstheden om, at objektet for magten ikke bare er ens personlige liv, men hele samfundet og dets indretning - har afgørende betydning for hvor "venlige" vi, som borgere der netop stræber efter en sådan magt, bliver overfor andre. Eller omvendt for, hvor hadsk og uforsonligt vi kommer til at opføre os overfor "de andre" i samfundet. Ideelt set, skal det hævdes, udmærker det repræsentative demokrati sig ved at tøjle de sublimerede energier, der investeres i det politiske rum, og er derfor særligt at foretrække som styreform. Hvis dette er rigtigt, er det en nærliggende tanke, at det relativt veludviklede repræsentative demokrati er skyld i den vestlige verdens trods alt kun molekylære borgerkrige. Ligesom det er bristerne i det repræsentative demokratis udformning, der er skyld i, at de molekylære borgerkrige overhovedet findes.

Vejen ud af det molekylære borgerkrigsscenario må derfor gå over en besindelse på det repræsentative demokratis dyder. De virksomme elementer i det repræsentative demokrati må bringes frem, så de kan komme til deres ret. Det repræsentative demokrati må revitaliseres.

Denne revitalisering bundér i at det politiske magtcenter, ved

at åbne sig op i forhold til samfundet, kan påvirke normerne ved at lade den decentrale normdannelse foregå inden for sine egne rammer. Og drage nytte af, at udformningen af disse rammer sætter den bane, hvorpå normdannelsen vil foregå.

KAPITEL 4: FAREFULD IDYL

1. Det glade og variable nichesamfund

I en større empirisk undersøgelse af danskernes forhold under "krisen" - fra 1974 til idag - konkluderer Eggert Petersen: "Det ser således ud til at den økonomiske vækst/samfundsmæssige udvikling i 70'erne og 80'erne er blevet mere bæredygtig end i 60'erne udfra en mentalhygiejnisk betragtning".¹ Modsat hvad man skulle tro ud fra betegnelserne, var den enkeltes oplevelse af egen trivsel større i "fattigfirserne" end i "de glade tressere". Dette giver sig mest markant udslag i udviklingen på en række objektive mentalhygiejniske variable - skilsmisser, selvmord, psykofarmakaforbrug, psykiatriske indlæggelser etc. Tendensen på disse variable er en

"kraftig stigning i den økonomiske vækstperiode, 1960-73; ved krisens indtræden i 1974 stagnerer udviklingen op gennem 70'erne for så i 80'erne at slå over i en aftagende udviklingstendens, dvs færre og færre mentale faretegn".²

Og de bakkes op af survey-undersøgelser, foretaget i 1982, 1986, 1988 og 1990, den såkaldte trivselsundersøgelse, der undersøgte spørgsmålet om, hvor godt den enkelte trivedes under "krisen", ved at spørge folk direkte om deres oplevelse af egen situation.

Disse observationer finder også støtte hos Ole Riis og Peter Gundelach, der af to omgange, først i 1981 og dernæst i 1990 undersøgte "danskernes værdier", som led i en større europæisk undersøgelse.³ På en skala fra 1 til 10 rangordnede danskerne begge år dem selv til 8,2, på et spørgsmål om de var tilfredse med livet. Dermed placerede de sig begge år som de europæere, der i deres egne øjne var mest tilfredse med tilværelsen.⁴ Hhv. 93

¹Eggert Petersen m.fl.: Liyskvalitet og holdninger i det variable nichesamfund, Psykologisk Institut, Århus: 1994, s. 4, udhævning i original

²Eggert Petersen: op.cit., s. 180, udhævning i original

³Ole Riis og Peter Gundelach: Danskernes værdier, Forlaget Sociologi, København: 1992

⁴Riis og Gundelach: op.cit., s. 220

og 94 % erklærede de to år, at de var ret eller meget lykkelige - og mens det i 1981 kun var 30 % der kaldte sig "meget lykkelige", var det i 1990 42 %.⁵

Der er ihvertfald to grunde til, at validiteten af spørgsmål som disse - er du "lykkelig" eller "tilfreds med tilværelsen" - kan diskuteres. Spørgsmålenes tilsyneladende enkelhed kan dække over en reel flertydighed - folk kan lægge vidt forskellige ting i dem. Eller deres enkelhed kan få dem til at fremstå som tomme klicheer, hvorfor der reelt ikke svares på selve spørgsmålet, men på de sammenhænge spørgsmålene "automatisk" glider ind i: F.eks kunne det tænkes at danskere "ved" at "Danmark er et smørhul", og at de som indbyggere i et sådant pr. definition er lykkelige, mens italienerne modsat skal brokke sig.

Ikke desto mindre synes der en vis rimelighed i med Eggert Petersen at konkludere, at de ofte udbredte røster om at Danmark skulle være "et lorteland" eller et folk "af klynkere",⁶ ikke har noget på sig - i hvertfald ikke for så vidt angår hvordan folk har det med sig selv. Ifølge Eggert Petersen er virkeligheden, at "langt størsteparten af den danske befolkning - ca. 85 % - rent faktisk lever et godt liv med den mentale sundhed i behold, også nu her i 90'erne".⁷

De to undersøgelser konkluderer imidlertid ikke, at den voksende trivsel skulle være et udtryk for at alting går som det altid har gået, bare bedre. Begge undersøgelser siger det modsatte: at den kontekst, ændringerne må forstås i, er, at man idag organiserer livet anderledes end før.

Eggert Petersen konkluderer om "det komplekse samfund, der i informatikalderen er ved at udfolde sig", at "ikke alene bliver samfundet mere komplekst, de i samfundet eksisterende værdier og målsætninger synes også hastigt at ændre sig; rene økonomiske og

⁵Riis og Gundelach: op.cit., s. 239

⁶Eggert Petersen: op.cit., s. 210

⁷Ibid.

socio-økonomiske værdier suppleres eller erstattes af økologiske og kulturelt-psykologiske værdier."⁸

Riis og Gundelach finder tilsvarende, at man i 1990 "tydeligvis (lægger) større vægt på selvstændighed, på selvrealisering, på medindflydelse på arbejdet",⁹ end man gjorde i 1981. Og Riis og Gundelach finder ikke, at det alt i alt er "muligt at påpege en udkrystallisering af et nyt, sammenhængende værdisystem."¹⁰

Hvis man holder disse undersøgelser op mod sidste kapitels konklusioner, bekræfter begge undersøgelser, at vi som mennesker, under højmodernitetens pres, i stadig mindre grad funderer vores identitet på udefra givne normsæt, men hver især skaber den som små lokale projekter. Til gengæld stiller undersøgelserne umiddelbart et stort spørgsmålstegn ved borgerkrigsdiagnosen. Undersøgelserne viser, at det er forkert at tro, at alle, i alle henseender, bliver trukket mod den afstumpede borgerkrigsmentalitet. Hvis man ønsker borgerkrigsdiagnosen taget alvorligt, må man derfor nuancere den. Man må give sig i kast med spørgsmålet om, hvordan det højmoderne felt - cocktailen af samfunds- og personlighedsmæssig decentrering, hvor hvert af de mange små samfunds- og subjekt-mæssige centre inkarnerer store energier - selv er struktureret. Hvilke principper er det, der både tillader en stor grad af tilfredshed med tilværelsen, og en stor grad af uforsonlighed overfor andre grupper? Hvad er det for et "landskab" af bestemmende kræfter vi må se os nedsunket i?

Når der i det hele taget er grund til at nuancere borgerkrigsdiagnosen, og ikke blot forkaste den, er det fordi at heller ikke de nævnte undersøgelser entydigt og udtømmende beskriver dagens Danmark. For borgerkrigsdiagnosen synes rent faktisk at finde støtte, hvis man istedet for at se på, hvordan folk har det med dem selv, betragter hvordan de opfører sig overfor hinanden. Under idyllen lurer faren.

⁸Eggert Petersen: op.cit., s. 257-58

⁹Riis og Gundelach: op.cit., s. 205

¹⁰Riis og Gundelach: op.cit., s. 207

2. Det uforsonlige Nørrebro

Selvom fremmedhadet ikke har fundet samme udtryk herhjemme, som det har i f.eks. Enzensbergers Tyskland, har vi set de første Molotowcocktails kastet mod danske flygtningecentre. Vi oplever, omend stadig i mindre omfang end i andre dele af Europa, en opblussen af det stærkt uforsonlige yderste højre. Og nok har det yderste højre ikke nogen nævneværdig vælgermæssig tilslutning, men dets fremmedhad synes ikke fjernt fra tonen i den folkelige opinion, man kan se komme til udtryk i læserbreve i f.eks. BT.

Den enkeltstående episode, der herhjemme kommer Enzensbergers molekylære borgerkrige nærmest, har imidlertid bund i det man ellers - udfra en politisk højre-venstre skala - skulle mene var det yderste højres modsætning: den yderste venstrefløj. Her tænkes ikke på Blekingegadebanden (hvis aktioner, deres uforsonlige voldsfilosofi til trods, ikke synes at være noget typisk eksempel på molekylære borgerkrige), men på de såkaldte "autonome", som de fremstod på Nørrebro natten efter d. 18. maj 1993 - natten efter den vejledende afstemning om Danmarks tiltrædelse af Maastricht/Edinburgh traktaterne, om den fortsatte udvikling af det europæiske integrationsprojekt. Sammenstødene mellem politi og aktivister synes her både at vise tegn på den molekylære borgerkrigs øgede uforsonlighed, og at bevæge sig mod en Enzensbergersk uforståelighed. Forhold vi skal beskæftige os med i den nævnte rækkefølge.

Det hændelsesforløb, der førte til at mindst 11 civile blev ramt af politiets skud (det var det antal, der henvendte sig på Rigshospitalet), og et større antal politifolk blev såret, navnlig af at blive ramt af sten,¹¹ er i skrivende stund endnu ikke klarlagt, efter at også Rigsadvokat Asbjørn Jensens redegørelse - der blev udarbejdet, fordi man fra politisk hold ikke skønnede at politidirektør Poul Eefsens egen redegørelse var tilstrækkelig - er blevet taget af bordet. Asbjørn Jensen havde

¹¹Asbjørn Jensen: Redegørelse om begivenhederne på Nørrebro den 18. og 19. maj 1993 - Afgivet den 29. august 1994 til Justitsministeren, Rigsadvokaten, København: 1994, s. 192

ikke inddraget en række oplysninger, der kunne have væsentlig indflydelse på opklaringen af sagsforløbet. Den fortsatte uklarhed drejer sig særligt om, hvorvidt betjentene blev beordret til at skyde mod aktivisterne, eller om de skød på eget initiativ, i en situation hvor betingelserne herfor iøvrigt var opfyldt.

Uanset hvordan dette spørgsmål måtte falde ud, markerer urolighederne på Nørrebro imidlertid et brud på udviklingen i den nyere danske samfundudvikling. For selvom det ofte glemmes i den almindelige debat, var det *første gang i fredstid det danske politi åbnede ild mod en menneskemængde*.¹²

Man skal være forsigtig med at drage slutninger herfra og til urolighedernes egentlige karakter, for skuddene behøver ikke være andet end resultatet af et sammenfald af uheldige omstændigheder - såsom f.eks. den tilfældige forekomst af opgravede brosten, der blev benyttet som kasteskyts af aktivisterne (der var vejarbejde i området), eller politiets mangel på tåregas, som Asbjørn Jensen finder "var årsagen til, at politiet blev påført så store skader af den stenkastende mængde og til sidst så sig nødsaget til at afgive skud, herunder sigtede skud mod personer".¹³ Alligevel er der grund til at se særligt aktivisternes, men også - omend unægteligt i mindre grad - politiets, adfærd som udtryk for en ny type uforsonlighed. En uforsonlighed, uden hvilken begivenhederne ikke ville have resulteret i politiets brug af skydevåben, fordi uforsonligheden var grundlaget for, at de forskellige uheldige omstændigheder overhovedet kunne udløse en så voldsom reaktion. At uforsonligheden endte med at give sig så dramatiske udslag som tilfældet var, gør omvendt uforsonligheden særligt iøjnefaldende, selvom den har ligget latent i forholdet mellem politi og aktivister gennem en årrække, hvor den har fundet udtryk i mildere manifesterede former.

¹²Politikens oplysning, København, tlf.: 33 14 40 88

¹³Asbjørn Jensen: *op.cit.*, s. 20

Uforsonligheden har således rødder i 80'ernes BZ-miljø. Én af effekterne af 80'ernes konfrontationer mellem BZ'erne og politiet var udviklingen af en række særligt militante kampformer, herunder både brugen af brosten som våben, og sorte hætter til maskering - for at nævne de to ting, der i offentligheden står som BZ'erens (nu den autonomes) særligt signifikante kendetegn. Begge disse kan ses som udtryk for en øget uforsonlighed. Den anonymiserende maskering svækker i situationen den subjektivt oplevede fornemmelse af moralsk ansvarlighed, og giver dermed mulighed for en polarisering af situationen. Og brosten kan - brugt som kasteskyts - både være fysisk lemlæstende for offeret, og samtidigt give et psykisk meget konkret indtryk af korporligt angreb.

Disse kampformer var ikke en del af den arv, BZ-bevægelsen overtog fra de såkaldte "slumstormere", der omkring 1970 havde indstiftet den danske tradition for besættelse af ubrugte huse. Kampformerne betegnede et brud på slumstormernes klassiske attitude, der gik ud på ikke at sætte sig fysisk til modværge, når politiet ryddede de huse de havde besat, men derimod passivt at lade sig fjerne.

At aktivisterne bar hovedansvaret for 18. maj-urolighederne er imidlertid ikke det samme som at fratage politiet et ansvar. Bl.a. kan man tilsyneladende pege på, at også deltagene uro-betjente har haft aktiv del i sammenstødernes eskalering. Og politiledelsens efterfølgende håndtering af sagen har ikke i hvertfald ikke *bidraget* til at sandsynliggøre renfærdigheden i politiets motivation.

Det synes da også usandsynligt, at 80'ernes konfrontationer med BZ'erne skulle være gået sporeløst henover politiet. Men selvom også politiet måtte have udviklet en uforsonlighed overfor BZ'erne og deres autonome arvtagere, er det hos BZ'erne/de autonome den primære årsag til konflikterne må findes, alene af den grund, at politiet i alt væsentligt blot har reageret på situationer, der var initieret af BZ'erne/de autonome. Under 18. maj-urolighederne blev politiet da også først sat ind, efter at Nørrebrogade var blevet barrikaderet. Hvis politiet udviser

tendenser til uforsonlighed i deres reaktioner, var aktivisterne - også den 18. maj. - den *aktivt* uforsonlige part.

Hvis man således kan argumentere for, at Nørrebro-begivenhederne hvilede på en stemning af uforsonlighed, bliver det næste spørgsmål - som annonceret - hvilket konkret indhold denne uforsonlighed havde. Enzensberger vil, som vi har set, at de molekylære borgerkrige ikke skulle have noget egentligt grundlag. De er blevet reduceret "ad insanatem". Hvilket vi fortolkede ikke som en ødelæggelse af motiver i den molekylære borgerkrigs, men som et udslag af, at motiverne var defineret af den enkelte aktør selv, hvorfor overordnede sammenhænge var svære at få øje på. I hvilket omfang gælder dette også Nørrebrourolighederne?

Den konkrete anledning til Nørrebrourolighederne var som noteret det "ja", vælgerbefolkningen samme dag havde givet til Maastricht/Edinburgh-aftalerne. Hvilket imidlertid ikke er ensbetydende med, at urolighederne primært, eller blot væsentligst, skulle have handlet om EU-problematikken som sådan. For det er til overflod muligt at "ja"'et til Maastricht/Edinburgh-aftalerne blot blev benyttet som et påskud for i det hele taget at aktionere. Man kunne således fremføre den hypotese, at "ja"'et til Maastricht/Edinburgh, blot udgjorde den revne, der fik uforsonlighedens "ballon" til at revne.

Imidlertid var det formentligt heller ikke bare en længe oparbejdet uforsonlighed overfor politiet, der fandt sin udløsning under Nørrebrourolighederne. For det er jo netop karakteristisk, at de voldelige sammenstød, som BZ'ere/autonome i tidens løb har været involveret i, fra aktivisternes side har været fremført som kampe i en større sags tjeneste. I aktivisternes selvforståelse var den uforsonlige vold ikke vold for voldens egen skyld. Volden blev angiveligt anset for et nødvendigt led, i de kampe BZ'ere/autonome så det som deres kald at udkæmpe. Og uforsonligheden var derfor ikke bare knyttet til politiet, men til dem, på hvis vegne BZ'erne/de autonome mente, at politiet kæmpede, det være sig "de multinationale", "pamperne", fascisterne eller nynazisterne.

At den uforsonlighedsoptik, der kom til udfoldelse under Nørrebrourolighederne, var bredere end som så, indikeres også af dette stykke fra bogen *De autonome*, udgivet af autonome grupper i 1994:

"Vreden over mange års social og kulturel forarmelse og umyndiggørelse, magtelitens åbenlyse hykleri i forbindelse med EF-afstemningerne og hadet mod politikorpset var nogle af de forhold, der fik hundrede af nørrebroere og unge til at strømme ud i gaden"¹⁴

Mens der ikke synes grund til at betvivle, at det rent faktisk var store dele af det omgivende samfund, der således blev lagt for had under Nørrebrourolighederne, må man nødvendigvis stille sig selv et andet spørgsmål. Man må spørge, hvad der kom først: disse fjendebilleder, eller den uforsonlighed, der var investeret i dem. Man må, med Enzensberger, spørge, om fjendebillederne i virkeligheden havde karakter af andet end blot "rester af begrundelser".

I dette sidste perspektiv kommer EU-problematikken til at stå i et nyt lys. Den bliver nemlig til et tema, der viste sig i stand til at kunne opsamle aktivisternes frustrationer under sig, og blev således ikke bare urolighedernes anstødssten, men en særligt kvalificeret anstødssten.

Når EU-problematikken kunne få denne funktion, var det fordi den "lille yndige Danmark mod Store fæle Europa"-dikotomi, som EU-debatten i almindelighed var presset ned i, passede som fod i hose til den sematiske struktur, som de fleste af aktivisternes øvrige frustrationer fremviste. EU-problematikken tilbød en relativt letforståelig ramme, som allehånde andre uforsonlige problematikker - der også blev opfattet i et skarpt os mod dem-skema - kunne indlæses i af frustrerede borgere.

Hvilken plads disse "fjende-kategorier" nærmere indtog i aktivisternes selvforståelse, er et spørgsmål, der stadig ikke er fuldt oplyst, og som der formentligt heller ikke kan gives noget entydigt svar på, al den stund at aktivisterne jo netop ikke udgjorde nogen sammentømret gruppe, men spændte over folk,

¹⁴citeret fra Asbjørn Jensen: *op.cit.*, s. 243

der, selvom deres grundmotivationer i de fleste tilfælde formentligt har været i rimelig indbyrdes overensstemmelse, også inden for en sådan grundmotivation kan have udvist betydelige variationer. Nogen har været optaget af selve EU-spørgsmålet, andre af politikerleden, og atter andre af helt tredje og fjerde elementer. Men selvom fjendekategoriens præcise anatomi er påvirket og farvet af disse elementers præcise indbyrdes vægt, vil den plads fjendebillederne indtog i aktivisternes selvforståelse sandsynligvis aftegne sig relativt klart, hvis den undersøgtes nøjere. Og det er netop i denne plads, at det urolighedernes rationale, der netop er så svært at få øje på udefra, ligger gemt.

Formentligt vil en nærmere klarlæggelse af aktivisternes selvforståelse således bestyrke billedet af, at begivenhederne på Nørrebro d. 18. maj fremviste en uforsonlighed, der kun giver mening, hvis begivenhederne anskues fra de implicerede parters synsvinkel. Og på denne måde kunne ses som en illustration af, at de molekylære borgerkrige også finder klangbund i danske forhold.

3. Den selvtilfredse uforsonlighed

Det er ikke så vanskeligt at forklare, at konflikter a la Nørrebro kan findes side om side med en større individuel tilfredshed, som man umiddelbart skulle tro. Selvom Eggert Petersen i sin undersøgelse ikke finder, at påstande om at Danmark skulle være et "lorteland" har noget på sig, åbner han således op for, at der netop er forskel på, hvordan Danmark vurderes, når man spørger til hvordan folk har det med sig selv, og når man ser på deres forhold til andre. Selvtilfredsheden kan være det dække, hvorunder uforsonligheden spirer frem.

For når personlige værdier ikke i samme grad som tidligere er forankret i rene økonomiske eller socio-økonomiske forhold, skulle der på den ene side være mulighed for en øget erkendelse af de menneskelige ligheder mellem forskellige mennesker, der hidtil har været skjult af den skarpe klasseopdeling af samfundet. Men på den anden side også for at disse ligheder glemmes, fordi nye kunstige skel bygges op.

Eggert Petersen er nervøs for, at det er den sidstnævnte tendens der er dominerende. Han frygter en udvikling, hvor det bliver stadig "vanskeligere (...) for den privilegerede 5/6-del af befolkningen at *føle sig solidarisk* med den underprivilegerede sjettedel, især at yde de ofre der skal til for at tage hånd om de "egentlige fattige".¹⁵

Det er således, mener Eggert Petersen, ikke ubegrundet når man "i disse år drøfter (...) om velfærdssamfundet kan overleve".¹⁶ Men det relevante spørgsmål er ikke hvordan vi hver især gøres lykkeligere - for det er generelt ikke noget problem. Det relevante spørgsmål handler om, hvordan man undgår at "grave eksisterende grøfter i befolkningen dybere".¹⁷ Det er derfor Eggert Petersen efterlyser en solidaritet i forholdet mellem forskellige grupperinger i samfundet - og altså særligt i forholdet til de "egentligt fattige". Solidariteten bygger imidlertid på en lighedsopfattelse, der tager højde for, at folk ikke er ens, og i dag heller ikke vil være det. Solidariteten gælder en bredere lighed, der giver alle "*retten til at trives på sine egne betingelser, f.eks. retten til frit at vælge sin livsstil*"¹⁸

På samme måde kan Nørrebrouroighederne ses, ikke som en tendens der går imod tendensen til øget individuel tilfredshed med tilværelsen, men som et udfald på en ny dimension, der går ganske glimrende i spænd med tendensen til øget individuel tilfredshed. Hvis man forestiller sig, at man den 18. maj 1992 havde spurgt en af de hættekledte stenkastere, om han selv ville sige, at han var tilfreds med sit liv, eller endog lykkelig, er der ikke nogen a priori grund til, at han ikke som hovedparten af sine landsmænd ville svare, at han rent faktisk var godt tilfreds med sit liv

¹⁵Eggert Petersen: *op.cit.*, s. 259, min udhævning

¹⁶*Ibid.*

¹⁷*Ibid.*

¹⁸Eggert Petersen: *op.cit.*, s. 271, udhævning i original

og ikke personligt ulykkelig. Den utilfredshed som stenkasteriet er udtryk for, behøver ikke så meget at være en utilfredshed med ens eget liv, som en utilfredshed med andre - det være sig kapitalister, bureaukrater, EU, eller imperialismen i almindelighed. Ja, omvendt kan man let fremsætte den hypotese, at aktivisterne var mere tilfredse med deres liv end gennemsnittet, al den stund at de selv mente at have en særlig privilligeret forståelse af, hvordan verden hang sammen. Og en sådan overbevisning forlener alt andet lige "de troende" med den selvsikkerhed det giver at føle, at man er fælles med andre om at have gennemskuet verdens rette sammenhæng.

Hvis man således forsøger at tage borgerkrigstemperaturen på dagens Danmark, kommer man altså ud med et resultat, der nok må bekymre, men samtidig giver håb. For hvis den molekylære borgerkrig ikke er en "total" tilstand af vanvid, hvis dens parter ikke entydigt er grebet af fjendskab, men derimod ligefrem kan føle sig tilfredse med tilværelsen, er borgerkrigens drivkraft måske heller ikke enerådende. Måske lyser den molekylære borgerkrig i al sin grusomhed så stærkt op, at man blændes, og ikke ser, at det kun er særlige sektorer, der står i brand. Og hvis det er sådan, at den molekylære borgerkrig ikke er en blind kraft, der, når den engang har fået fat, automatisk vil brede sig til stadig større områder, bliver det også muligt at spørge, hvorfor den breder sig der, hvor den rent faktisk breder sig. Hvad er det ved de måder vi har med hinanden at gøre på, der her i højmoderniteten frembringer en sådan uforsonlighed overfor samfundets "andre"? Og hvad er det omvendt for nogen mekanismer, der trods alt holder sammen på samfundet af i dag?

Det er disse spørgsmål vi skal beskæftige os med i de næste kapitler, og svarene vil kredse om den betydning det repræsentative demokrati har for, at vi hver især kan udvikle vores "offentlige jeg" på en grundlæggende forsonlig måde. I kapitel 7 skal vi således se på de brister det danske repræsentative demokrati udviser, brister, der netop svækker samfundets værn mod borgerkrigens opblussen. Man kan således iagttage en voksende

kløft mellem befolkningen og det politiske system, der bunder i, at befolkningen i stadigt mindre grad oplever de politiske partier som talsmænd for deres personlige politiske holdninger og interesser. Og vi skal ligeledes i kapitel 7 skitsere en løsning på problemet, der går ud på at indføre et særligt tokammersystem.

I kapitel 6 fremlægger vi argumentationen for, at det repræsentative demokrati i det hele taget skulle være i stand til at løfte borgerkrigens byrde. Vi skal se, hvordan det repræsentative demokrati ikke garanterer en forsonlig offentlighed, men har en systematisk forsonliggende effekt, der gør det værd at satse på.

Under alle omstændigheder må en forsonliggørelse finde sted i det politiske rum. For det politiske rum konstitueres, som vi skal se sidst i kapitel 5, netop af det ønske om at gøre sig til herre over samfundet - at have indflydelse på samfundets autoritative værdiallokering - der er den væsentligste drivkraft bag de opblussende borgerkrige. De molekylære borgerkrige er ganske enkelt (en særlig perverteret form for) politik, og må derfor behandles som sådan.

Men inden skal vi se på, hvordan vi i dag fungerer i henholdsvis den private og offentlige sfære - og på hvilken betydning det har for dannelsen af den politiske del af vores personlighed.

KAPITEL 5: DET POLITISKE RUM OG DEN OFFENTLIGE UFORSONLIGHED

I den tidlige middelalder var galger, som vi så med Elias, et naturligt forekommende syn. Langtfra at være gemt af vejen, var de placeret på bakketoppe, til almindelig opbyggelig beskuelse. Dommen, henrettelsen og døden var afskrækkende, men naturligt forekommende elementer i en traditionel verden. De var, med Elias' ord "not yet moved behind the scenes".¹

Det er de idag. Henrettelser betragtes netop som uciviliseret, tilbagestående adfærd. Og bøddelen fremstår som en uforståelig person. For hvis døden i almindelighed ikke er noget man taler om - er den bevidste fratagelse af et andet menneskes liv det i særdeleshed. Der er investeret så store psykiske energier i drabet, at det udsondres som ubegribeligt. Bøddelens gerning - at slå andre ihjel, eller værre: at torturere andre - synes for moderne mennesker at være af en sådan karakter, at den principielt ikke burde kunne foretages af et menneske.

For at løse den spænding, der opstår, når det viser sig, at der alligevel findes bøddeler, må bøddelen derfor bortforklares. Den mest almindelige bortforklaring siger, at et eller andet - gerne hjernevask - må have forårsaget, at den pågældende bøddel har mistet sin menneskelighed. Hvorved man kan bekræftes i troen på, at mennesker ikke er grusomme. En anden går på, at benægte at henrettelser overhovedet finder sted.

1. Grusomhed og selvskabelse

Dette er sandsynligvis en af forklaringerne på, at den såkaldte revisionisme, der benægter eksistensen af holocaust, har et så godt tag som tilfældet er. Revisionismen udnytter, at den opererer på et område, hvor folk gerne - i troen på den menneskelige godhed - vil lade sig narre. Den hviler på den civilisatorisk bestemte afvisning af, at menneskelig grusomhed kan forekomme i den menneskelige del af verden, og drager således fordel af modviljen mod, at "normale" mennesker skulle kunne være onde.

Men man kan ikke bare finde denne berøringsangst overfor menneskelig grusomhed i civilisationens intellektuelle

¹Elias: *op.cit.*, s. 171

randområder. Den synes også at spørge hos en tænker som Anthony Giddens. For det er som om også han slår bremsen i, når det pinagtige spørgsmål om menneskelig grusomhed melder sig. Efter kort at have set på dette forhold, skal vi følge tråden videre over den amerikanske filosof Richard Rorty, der ved at tage spørgsmålet om, hvilke kriterier det decentrerede subjekt kan bedømmes efter, skaber en direkte forbindelse til spørgsmålet om hvad offentligheden er for en størrelse. Efter en afklaring af dette spørgsmål, der går over Ernesto Laclau og Michael Warner, skal vi endeligt formulere en politikforståelse, der ser det politiske rum som en særlig underkategori af den generelle offentlige sfære. Det politiske rum vil, som det "state of mind" hvori man beskæftiger sig med, hvordan samfundet burde være indrettet, blive set som den underkategori, der er særligt virksom i den proces, hvori den offentlige forsonlighed skabes.

1.1 Giddens' ambivalens

Som vi så medgav Giddens, at modernitetens radikale konsekvenser havde decentreret både subjektet og verden. Og han betoned kraftigt at de dynamikker der nu fører til brud med "kerne"-moderniteten, var de selv samme som havde frembragt de moderne samfund selv. Derfor skulle nutiden betegnes som høj- ikke post-moderne.

Men Giddens nøjedes ikke med at betone de "lange" historiske dynamikker med sin insisteren på højmodernitetsbetegnelsen. Han fik ved samme lejlighed skilt sig af med pointer som andre post-moderne positioner retmæssigt har fremsat - måske fordi han, som civiliseret menneske, havde svært ved at forlige sig med dem.

I sin udlægning af hvilke konsekvenser decentreringen af subjektet får i det politiske felt, ser Giddens en "livsstilspolitik" ("lifepolitics"²) skyde op, der er en kamp for den livsstil som ens selvskabte identitet hænger på. "Frigørelsespolitikken" ("emancipatory politics"), der er den klassiske interessebundne kamp, må give plads for livsstilspolitikken, omend den ikke forsvinder helt. Det bemærkelsesværdige ved denne

²Giddens: *Modernity...*, op.cit., s. 214

udmærkede analyse er imidlertid, at Giddens i denne forbindelse slet ikke beskæftiger sig med den opblussen af konflikter, som de molekylære borgerkrige prøver at tematisere. Det er, som om han ikke vil tage konsekvensen af sin egen argumentation, og erkende at decentreringsen af subjektet og de deraf følgende "identitetspolitikker" frembringer en selvrealisering, hvis "forståelsespræg" lige så godt kan være grusom som venlig.

Denne reservation, der altså afskærer Giddens fra direkte at tage livtag, med det spirende forskningsområde, som de "onde" konflikters opblussen frembyder, synes - som Richard Rorty viser det - at være unødvendig.

1.2. Endelige ordforråd og solidaritet

Den primære forskel på Giddens og Rorty er, at Rorty er litterat, hvor Giddens er sociolog, og at Giddens beskæftiger sig med samfundets udvikling, hvor Rorty beskæftiger sig med samfundets tilstand. Ellers minder Rortys udgangspunkt en del om Giddens'. Hvor Giddens taler om den enkeltes menneskes identitet som dette menneskes selvbiografi³; som det narrativ, den historie om personens eget liv som han eller hun opretholder, taler Rorty om at vi alle har vores eget "endelige ordforråd" ("final vocabulary"):

"All human beings carry about a set of words which they employ to justify their actions, their beliefs, and their lives. These are the words in which we formulate praise of our friends and contempt for our enemies, our long-term projects, our deepest self-doubts and our highest hopes. They are the words in which we tell, sometimes prospectively and sometimes retrospectively, the stories of our lives. I shall call these words a person's final vocabulary"⁴

Det "endelige" ved en persons endelige ordforråd består i, at han - hvis ordforrådet skulle blive draget i tvivl - ikke kan

³Giddens: *Modernity...*, op.cit., s. 54

⁴Richard Rorty: *Contingency, Irony, and solidarity*, Cambridge University Press, Cambridge: 1989, s. 73

begrunde det uden at lave cirkelslutninger. De har ikke nogen absolut sandhedskarakter, men er udtryk for et pragmatisk valg. Disse endelige ordforråd er der ikke i sig selv noget nyt ved. Tværtimod fremstår deres eksistens som et uomgængeligt almenmenneskeligt karakteristikum. Vi er som mennesker henvist til at opbygge vores identiteter over sådanne kontingente (i princippet udskiftelige) "sandheder". Det nye er, at man nu, grundet omstændighederne - den tærskeloverskridende modernitet - i højere grad *bliver klar over* at det forholder sig sådan, at der ikke er en indre og i absolut forstand sandt "jeg" inde i hver enkelt af os. Og med denne erkendelse sættes man fri fra de "ordforråd" man tidligere har været fanget ind i under påvirkningen af illusionen om deres absolutte rigtighed.

Folk, der på denne måde har stadige tvivl om deres identitets grundlag, uden at tro at denne tvivl lader sig løse endegyldigt, kalder Rorty for ironikere. Og det at være ironiker er for Rorty noget, man bør stræbe efter. For ironikerne er optaget af selv at skabe deres egne liv, og lader sig ikke ukritisk fortælle af deres omgivelser.

Hvis vi hver især skaber vores egen identitet ved at udvælge det ordforråd, vi synes er rigtigt for os selv, må man opgive tanken om, at der inden i hver enkelt af os skulle være en kerne, som vi som personer skulle være en mere eller mindre præcis afspejling af. Dette er en indsigt Rorty iøvrigt finder hos Freud, der i Rorty's udlægning bliver talsmand for at selvet er et "tissue of contingencies rather than an at least potentially well-ordered system of faculties".⁵ Ens selv er en centerløs og sammensat størrelse - grundlæggende tilfældig og uden indre (hverken god eller ond) natur. Og, siger Rorty senere, "if there is no center to the self, then there are only different ways of weaving new candidates for belief and desire into antecedently existing webs of belief and desire".⁶

De forskellige "væve-teknikker" man som person måtte gøre brug

⁵Rorty: *op.cit.*, s. 32

⁶Rorty: *op.cit.*, s. 84

af, besidder hver især et særligt rationale for den enkelte. F.eks. vil bureaukraten, hvis selvopfattelse er bygget op over et sæt ideer om "retfærdig administration", i sit professionelle virke føle sig forpligtet af disse ideer, og han vil hele tiden bestræbe sig på faktisk at være retfærdig i sin administration. Ligesom f.eks. moderens omsorg danner en rød tråd i hendes forhold til sine børn. Men der er ingen grund til at sådanne "væveteknikker" skulle være enerådende i en given persons liv. Ja faktisk er det omvendt, at uanset hvor meget man måtte prøve at få sig selv til at fremstå som en uangribelig enhed, som manifestationen af et enkelt bærende princip, vil man højst opnå en midlertidig undertrykkelse - aldrig en udslettelse - af de elementer af en, der går på tværs af dette billede. Bureaukraten er aldrig *kun* bureaukrat, moderen aldrig *kun* moder. Selv overfor sine børn, vil det f.eks. ikke altid være den moderlige omsorg der slår igennem hos moderen. Selv om det er socialt uacceptabelt, og derfor som oftest vil blive forsøgt bortforklaret, kan mødre, der til fulde nærer moderlig omsorg for deres børn, alligevel også være både jaloux, misundelige og hævngherrige overfor samme børn. Disse følelser vil altid indgå i et intrikat følelsesmæssigt net, hvor også den moderlige omsorg spiller ind. Men jalouxien, misundelsen, hævngherrigheden (forlæng selv listen), er lige fuldt tilstande i deres egen ret. Det er ikke behageligt, men fakta er med Rorty's ord, at det udmærket lader sig gøre for én og samme person at være både "a tender mother and a merciless concentration-camp guard" eller "a just and temperate magistrate and also a chilly, rejecting father".⁷ På denne måde sætter Rorty netop streg under det

⁷Rorty: *op.cit.*, s. 32. Spørgsmålet om hvor sådanne kategoriers grænser går altså mellem f.eks. "moder" og "koncentrationslejrsvagt" eller "bureaukrat" og "fader" - og om hvordan overgangene mellem kategorierne forløber, er et af hovedtemaerne for den kognitive semantik, der for øjeblikket udgør et kraftigt voksende forskningsfelt, i Danmark særligt omkring Per Aage Brandt og Center for Semiotisk Forskning ved Århus Universitet. Se f.eks. Per Aage Brandt: "Signs, catastrophes, and categorization - a research note", upubliceret arbejdsrapport, Århus: 1993, Frederik Stjernfelt: "Kategoriernes kategori" i N.O. Finnemann og Stjernfelt, F. (red.) *Kognition og sprog*, Århus Universitetsforlag, Århus: 1992, Frederik

forhold, at selvom - eller netop fordi udviklingen af grusomhed er en endogen proces, så er den ikke pr. definition altfordærvende, men kan netop udmærket rase i afgrænsede dele af den enkelte person, uden at hele personen bliver grebet af dens galskab. Og Rorty åbner dermed op for forståelsen af præcis det borgerkrigsfelt, som Giddens var blind for, uden at forfalde til den Enzensbergerske pessimisme. For han leverer, som vi skal se, samtidig et bud på hvordan grusomheden reguleres.

2. Offentlighed: Solidaritet, antagonismer og imaginær reference

2.1. Offentlighed og solidaritet

Rorty har tilsyneladende måtte erkende, at det ikke er omkostningsfrit at bryde med velerhvervede illusioner om menneskets beskaffenhed. Og modsat hvad man kunne forvente, har det ikke gjort sagen bedre for ham, at han ikke mener, at den menneskelige evne til at være grusom, er udtryk for særlig ny æra i menneskehedens historie. Sådan har det, mener Rorty, altid været. Og korstogene lod da formentligt heller ikke nutidens borgerkrige meget tilbage, hvad angår mængden af udgydt blod. Ihvertfald føler Rorty trang til at forsvare sig mod, hvad han kalder "metafysikernes" angreb på hans ironiske filosofi med dens åbenlyse benægtelse af, at der skulle være én særlig rigtig menneskelighed, der kunne fungere som "normal-målestok". Dermed - lyder anklagen - ophæves alle kriterier for, hvad der er rigtigt og hvad der er forkert. Tværtimod, siger Rorty. At man som ironiker erkender, at ens standarder ikke har noget gudsgivet fundament, kan aldrig gøre en mere grusom end en metafysiker. For årsagen til, at folk kan handle grusomt mod andre, skal ikke findes i, om de er klar over at de selv skaber deres "sandheder", eller om de tager deres sandheder for én gang givne. For begge typer bliver det relevante spørgsmål, iflg. Rorty, om deres endelige ordforråd er forpligtede på, at "cruelty is the worst thing we do" - om de anerkender, at man overfor andre skal sætte

Stjernfelt: Formens betydning - katastrofeteori og semiotik, Akademisk forlag, København: 1992.

dette moralske diktum højest, og i den forstand være liberale.⁸ Årsagen til eksistensen af grusomhed ligger ikke i den strategi, den enkelte benytter i sin private selvskabelse, men i om den enkelte i offentligheden underordner denne strategi det krav om ikke-grusomhed, der dækker over, at man hverken vil gøre andre unødigt fysisk eller psykisk fortrød, hverken vil ydmyge eller tilføje reel smerte. En solidarisk ikke-grusomhed, der bygger på

"the ability to see more and more traditional differences (of tribe, religion, race, customs, and the like) as unimportant when compared with similarities with respect to pain and humiliation - the ability to think of people wildly different from ourselves as included in the range of "us"⁹

Som antydnet kan Rorty kan ikke se hvorfor en ironisk kultur - der netop har givet afkald på "dybe" begrundelser - skulle være mere grusom end den "metafysiske", der stadig opretholder troen på et entydigt, førgivent fundament. En ironisk kultur "could, as far as I can see, be every bit as selfcritical and every bit as devoted to human equality as our own familiar, and still metaphysical, liberal culture - if not more so".¹⁰

Hvor Rorty's første træk var at åbne op for det enkelt subjekts mangetydighed, bliver hans andet træk således at forhindre denne mangetydighed i at flyde ud i den rene værdirelativisme, ved at rette blikket mod det sociale mange- eller ihvertfald dobbelttydighed: hvordan man skal vurdere en handling, kommer an på den sammenhæng handlingen er foretaget i. Og selvom skellet mellem offentlige og private handlinger, som vi skal se, er alt for skrøbeligt i Rorty's formulering, ér det virkeligt det skel,

⁸Rorty: *op.cit.*, s. xv. Rorty's brug af begrebet "liberal" skal læses "amerikansk", og altså snarere oversættes med "fri-sindethed" end med "egoisme". På denne måde er "liberal" mere i modsætning til "konservativ" end til "socialistisk", modsat dets normal-betydning på dansk (/europæisk). Det er iøvrigt derfor "liberal" på amerikansk har undertoner af venstreorientering, mens det på dansk konnoterer højreorientering.

⁹Rorty: *op.cit.*, s. 192

¹⁰Rorty: *op.cit.*, s. 87

vi har brug for, i vores fortsatte diagnosticering af det højmoderne panorama.

På trods af hans klare identificering af grusomheden i vores midte, er Rorty fortrøstningsfuld overfor fremtiden. I et interview blev han spurgt, om han virkelig tror på en fremtidig fredelig offentlig sfære, på det liberale utopia - som han selv har betegnet som et, hvis "ideals can be fullfilled by persuasion rather than force, by reform rather than revolution". "Hvorfor ikke?" svarer han. "Det er en utopisk tanke, men det er den bedste utopiske tanke, vi har (...) vi er den faktisk en lille smule nærmere".¹¹

Imidlertid ville det være rart, om disse fremtidsudsigter kunne påberåbe sig status af andet end "forhåbninger". For nok er det nødvendigt at have håb, til at motivere sin handlen, men håb alene gør det næppe i en situation, hvor de barske realiteter er, at stadig flere får stadigt større muligheder for at sætte deres egen vilje igennem, på en stadigt mere magtfuld måde. Og hvis ikke privat-offentlighedsskellet har karakter af andet end et moralsk påbud, er det svært at se, hvordan det i en sådan situation skulle kunne stå for presset.

2.2. Antagonismer og konsensus

Selvom Ernesto Laclau på mange måder sympatiserer med Rortys projekt, mener han alligevel, at der er noget "in his "liberal utopia" (...) that simply doesn't work".¹² Og selvom der også er noget i Laclau's argumentation, der ikke helt fungerer, bæres hans kritik af en væsentlig pointe, der vil hjælpe os frem mod en konstruktiv offentlighedsdefinition.

¹¹Richard Rorty, interwievvet af Martyn Oliver: "På vej mod et liberalt Utopia" i Weekendavisen, d. 11.11.94.

¹²Ernesto Laclau: "Community and its paradoxes: Richard Rorty's "Liberal Utopia"" i Miami Theory Collective (ed.): Community at loose ends, University of Minnesota press, Mineapolis: 1994, s. 89

Det der skurrer i Laclau's ører er netop den passus, hvor Rorty fremmaler sit liberale utopia, som et sted, der baseres på "persuasion rather than force". Opdelingen er på sin vis, siger Laclau, klar nok - i overtalelse ligger der et element af konsensus, der ikke findes i magtanvendelsen. "But the question that remains is to what extent in persuasion/consensus there is not an ingredient of force"¹³

Laclau mener, som man kunne gætte fra spørgsmålets retoriske formulering, at magt udgør en betydelig, ja faktisk den afgørende, del af en hvilkensomhelst konsensus, og at det derfor ikke giver mening at stræbe efter en magtfri konsensus. For enighed er ifølge Laclau ikke en reel mulighed. At "min ven og jeg" i fællesskab og efter en grundig diskussion vælger "min" løsning på et fælles problem fremfor "min vens", vil formentligt være en sådan situation som Rorty forestiller sig i hans liberalt utopiske overtalelesesscenarie. Men selv i sådan en situation, siger Laclau, består den eksisterende konsensus mellem "mig" og "min ven" ikke i andet end i, at han har indset at han "by killing his belief ( ) will become my ally".

At selv den mest rendyrkede konsensus vil have et tvangspræg, skyldes, siger Laclau, "de andres" fundamentale betydning for en som subjekt. "De andre" - i betydningen "fremmede": dem der er anderledes end den "vi"-gruppe, som man identificerer sig med - er dybt nedfældet i ens identitet. "De andre"'s rolle for en selv kommer af, at vores identiteter som struktur er "inhabited by an original lack, by a radical undecidability that needs to be constantly superseded by acts of decision".¹⁴

Man skaber sig som subjekt udfra en oprindelig mangel, og er derfor fra starten i modsætning til noget andet - det konstitutivt fremmede ("constitutive outside") - som pr. definition er uigennemtrængelig. For alle de historier om en selv og verdenen der kan fortælles, er fortalt et sted fra. Og ligegyldigt hvorfra historien er fortalt, vil der være blinde punkter, der ikke lader

¹³Ibid.

¹⁴Ernesto Laclau: "Power and representation" i Mark Poster (ed.): Politics, Theory and contemporary culture, Columbia University Press, New York: 1993, s. 284-85

sig indfange af fortællingen - blinde punkter, der bedst fortælles fra andre positioner. Det er disse blinde punkter, der udgør det konstitutivt fremmede, og som altså ikke skal synderligt begrædes. "I am a subject precisely because I cannot be an absolute consciousness, because something constitutively alien confronts me"¹⁵, som Laclau har udtrykt det. Laclau insisterer på, at der må være et strukturelt princip i den måde identiteten bliver dannet på - som ordforråd eller en historie, den enkelte fortæller om sig selv.

Men dette strukturelle træk - at man aldrig kan få en fuldstændig forståelse af sig selv eller verden - gør også at man uundgåeligt må operere med "de andre" i sin selvskabelse. "De andre" bliver dem, hvis tolkninger bygger på ens egne blinde punkter. Og fordi ens egne tolkninger er det eneste, man har at holde sig til, vil tendensen til at se "de andre" som folk der i eksistentiel forstand har misforstået noget, aldrig kunne udryddes. Derfor vil antagonismer altid eksistere, og den fuldbyrdede konsensus aldrig kunne opnås.

Spørgsmålet er imidlertid om Rorty's liberale utopia ikke vil kunne klare sig med mindre end fuldstændig konsensus. For selvom det alene af strukturelle årsager skulle være umuligt at opnå en et-til-et dækkende enighed, eksisterer der andre muligheder for enighed. Det klassiske kompromis kan fint ses som en problemløsning, hvor ingen af diskussionsparterne - for at blive i Laclau's terminologi - har "dræbt" deres overbevisninger, for at vinde den andens gunst. Her er det snarere tilfældet, at begge diskussionsparter er forblevet tro overfor deres udgangspunkt, selvom de har ofret dele af det.

I Laclau's eget eksempel, hvor den ene part i diskussionen ender med at lade sig overtale til den andens løsning, er der heller ikke nødvendigvis tale om, at den ene har givet sig helt i den andens vold. At lade sig overtale til at stemme på et givent politisk parti, f.eks., består jo ikke i at man får indopereret det eksakt samme billede af det pågældende parti, som det ens

¹⁵Ernesto Laclau: "Universalism, Particularism, and the Question of Identity" i October, sommer 1992, s. 84

diskussionspartner sidder med i hovedet. Overtalelsen er en langt mere aktiv proces, hvor den overtalte selv vil sætte argumenterne for det pågældende parti i forhold til hans øvrige politiske standpunkter og verdenssyn.

Naturligvis kan man lade sig overtale til ting, som man ved nærmere eftertanke ikke kan stå inde for. Men hvis overtalelsen også skal være overbevisning, er ens egen investering af psykiske energier i argumentationen uomgængelig. Derfor er overtalelse ikke nødvendigvis (og sandsynligvis overhovedet ikke) et spørgsmål om helt og holdent at overgive sig til den anden. Den overtaltes billede af diskussionspunktet vil aldrig blive præcist det samme som diskussionspartnerens. Det vil altid forblive hans egen version.

Selvom Laclau således synes at lægge unødent stor vægt på den substantielle konsensus' umulighed, har hans argumentation om identitetsdannelsen, som vi skal se i kapitel 6, en særligt interessant konsekvens: Som følge af identitetens strukturelle uafsluttedhed åbnes der for, at identiteternes bestandige selvudvikling kan påvirkes, så forsonligheden ikke blot bliver til et spørgsmål om hver enkelts for godt befindende.

I forhold til kritikken af Rorty kommer Laclau imidlertid til at skyde sig selv i foden. Efter Laclau bliver det således nok svært at opretholde privatsfæren som noget, der adskiller sig fra offentlighedssfæren, ved at udgøre den del af ens liv som alene handler om ens selvskabelse. For når "de andre" som konstitutivt fremmede har en integreret plads i ens selvforståelse, bliver også selvskabelsen en affære, hvor forholdet til de andre står på spil. Ligesom offentlighedssfæren tilsvarende kommer til at handle om ens selvskabelse. Men til gengæld bliver det også svært overhovedet at finde nogen begrundelse for at opretholde offentligheds-privatsskellet, eller nogen anden opdeling af det sociale for den sags skyld. Det sociale synes hos Laclau at måtte blive til en stor grød, hvor alt handler om alting. For at finde en udlægning af privat-offentlighedsskellet, der tager højde for Laclaus kritik af Rorty, uden ved samme lejlighed at rive skellet ned, skal vi derfor vende os mod en fremstilling, der nok kun er skitsemæssigt formuleret, men alligevel passer til vores formål.

2.3. Den offentlige sfære

Michael Warner indleder "The mass public and the mass subject" med et citat fra J.G. Ballard's "Why I want to fuck Ronald Reagan", i hvilken alle offentlige subjekter - dvs. den offentlige sfæres "hearers, speakers, viewers, and doers" - skulle dele en hemmelig trang til at skænde Ronald Reagans anus.¹⁶ Warner hiver citatet frem, fordi det illustrerer, hvordan vi som offentlige subjekter, og kun som offentlige subjekter, tager del i "the erotics of mass-imaginary".¹⁷

Om Warner har ret i, at der til den offentlige sfære er knyttet særligt erotisk-aggressive forstyrrelser,¹⁸ kan man stille sig tvivlende overfor. Alligevel har Warner fat i noget som både Rorty og Laclau overser: At man som offentlighed reelt føler og tænker anderledes, end man gør som privatperson, uagtet at man i begge tilfælde definerer sig i modsætning til "de andre". At denne pointe i almindelighed skulle være rimelig, synes alene at fremgå af eksistensen af et fænomen som f.eks. massehysteri.

Man indgår i den offentlige sfære, siger Warner, når man laver en "imaginary reference to the public as opposed to other individuals".¹⁹ At være i offentligheden består altså ikke i, at man gør særlige ting, eller befinder sig bestemte steder, men om at tillægge sig en særlig offentlig attitude. I Warners offentlighedsdefinition har den offentlige sfære derfor ikke i sig selv nogen egentlig empirisk eksistens; den må nødvendigvis opfattes som offentlig, før den træder i eksistens. At konkrete ting som en avis, f.eks., kan indbyde til at blive læst som offentlig, ja kan være overordentlig vanskelig at læse som andet, fordi hele dens kommunikationsstruktur lægger op til en sådan læsning, er en anden ting. For aviser kan også bruges til ganske

¹⁶Michael Warner: "The mass public and the mass subject" i Craig Calhoun: Habermas and the public sphere, The MIT Press, Cambridge: 1992, s. 377

¹⁷Warner, op.cit., s. 395

¹⁸Warner: op.cit., s. 392

¹⁹Warner: op.cit., s. 279

ikke-offentlige formål, som f.eks. indpakning af fisk - hvis "imaginære reference" (i de fleste tilfælde) vil have en ganske ikke-offentlig karakter.

Offentlighedens nødvendige imaginære reference består i, at man, når man f.eks. deltager i en offentlig samtale, både taler og bliver talt til som offentligt subjekt - ikke som privatperson. Hvad det sidste angår, bliver man ikke talt til som privatperson, fordi talen i princippet vil være rettet til alle dem, der tilfældigvis måtte være tilhørere. Selv hvis nogen på fjernsynet endelig skulle nævne et navn i direkte tale, ville talen ikke kunne være upåvirket af, at den ikke fandt sted på tomandshånd, men med en i princippet uendelig stor kreds af ubekendte tilhørere - og hvis den var upåvirket, ville den netop ikke være offentlig. På samme måde med det første: man taler ikke som privatperson, når man taler i den offentlige sfære - man taler som sit "offentlige jeg". Hvis folk krænger så meget ud i fjernsynet at det føles upassende, er det således fordi, de har overskredet grænsen til deres private taleposition for seeren - der forventer at fjernsynsprogrammet fremstår som en offentlig begivenhed, fordi han netop læser programmet som offentligt subjekt.

Warner beskriver selv hvad der sker med en, når man bevæger sig ind i den offentlige sfære:

"No matter what particularities of culture, race, and gender, or class we bring to bear on public discourse, the moment of apprehending something as public is one in which we imagine, if imperfectly, indifference to those particularities, to ourselves"²⁰

At være offentligt subjekt er altså at indtage en særlig attitude, der adskiller sig fra ens private måde at se tingene på. At tillægge sig denne offentlige attitude, betyder ikke at man gør sig selv anonym, at man fjerner sine personlige karakteristika. Men man forsøger at hæve sig op over dem, man udtaler sig *som om* ens udsagn havde gyldighed som andet end privat

²⁰Warner: op.cit., s. 377

ytring.

Et strålende eksempel på at en sådan adskillelse de facto eksisterer, finder man i flygtningedebatten, hvor der er en slående mangel på sammenhæng mellem folks hverdagsoplevelser med fremmede, og deres offentlige holdning til dem. Folk kan tilsyneladende udmærket synes at den lokale tyrkiske grønthandler er et fint menneske, og samtidig blive ved med at mene at "alle de andre" burde smides hjem/yngher som rotter etc. Og folk kan udmærket sige som følger: "Det er ikke personligt, at jeg har noget imod de sorte, og det er da slet ikke fordi, jeg selv er hvid - faktisk kender jeg flere sorte, som er udmærkede mennesker. Men som samfund har vi ikke råd til at tage imod alle de fremmede."

Dette paradoks har været slemt frustrerende for godhjertede humanister, der har ment, at forståelsen automatisk ville brede sig, når folk fik kontakt med de fremmede; når hverdagens virkelighed brød de fjendske myter. Men med Warners skel mellem det offentlige og private subjekt, bliver modsætningen ikke spor uforståelig. For det, at det er lykkedes en at danne sig selv som et forsonligt privat subjekt - og altså in casu være venligt stemt overfor den lokale grønthandler - forhindrer ikke at ens offentlige side har dannet sig i uforsonlighedens tegn, som det eksemplificeres i flygtningehadet. Og løsningen på det konkrete fremmedhedsproblem vil derfor, for så vidt formålet skulle være at påvirke holdningerne til den måde som flygtninge som *gruppe* bliver mødt på af det danske *samfund*, være at påvirke samtalen i den *offentlige* (ikke private) sfære. En problemstilling vi senere skal vende tilbage til.

Hos Laclau må Rorty's skel mellem offentlig og privat falde med erkendelsen af "de andres" konstitutive rolle for identitetsdannelsen. Men som Warner viser, har skellet ikke nogen særlig tilknytning til forholdet til "de andre": de andre eksisterer fint i både den private og offentlige sfære. Warner nuancerer dermed spørgsmålet om subjektkonstitutionen: den private og offentlige sfære afgrænser to forskellige subjektkonstellationer, som man som menneske kan pendle imellem. En afgrænsning der

hviler på, at man rent faktisk - som individ i nutidens særlige historiske figuration - opfører sig anderledes som offentligt subjekt end som privat - hvorfor forskellen ikke bare som hos Rorty består i, at man *bør* se visse situationer som offentlige og opføre sig derefter. Offentlighedssfæren får, som et tanke-rum formet af de konkrete historiske omstændigheder, en reel eksistens. Nok er man, som håbende subjekt, herre over sig selv i offentligheden. Men man er herre over sig selv på en spillebane, som foreligger i en allerede struktureret version. Og som ikke bare er adskilt udadtil overfor en privatsfære, men som ved nærmere eftersyn viser sig også indadtil at have udviklet en egen anatomi. Når man betragter offentligheden med Warners briller, kan man, som vi i det følgende skal argumentere for, se det politiske rum træde frem for ens øjne.

3. Easton og det politiske rum

I den Ronald Reagan-sentens Warner hiver frem, skaber en række fjernsyn, der alle viser billeder af Reagans bagdel, en besættelse hos en person, Tallis, der i den ser et "scenario of the conceptual orgasm, a unique ontology of violence and disaster"²¹ Om sentensen overhovedet siger noget om den offentlige sfære kan som sagt diskuteres. Men selv hvis den gør, selv hvis Tallis' besættelse kunne siges at foregå i offentlighedssfæren, skal det her hævdes at den ikke er politisk. For hvis den offentlige sfære i almindelighed er defineret ved dens subjekters imaginære offentlighedsreference, er politikken en særlig undergruppe heri, et politisk rum, hvis subjekter skiller sig ud fra den generelle offentlighedssfære ved deres - med den amerikanske politolog David Easton - "relation to the authoritative allocation of values for a society".²² Det er bevidstheden om en samfundsmæssig værditilstand, der er det politiske rums særlige imaginære reference. Politikken bliver herefter alle de handlinger, der er foretaget i netop dette "state of mind". Og denne forståelse af

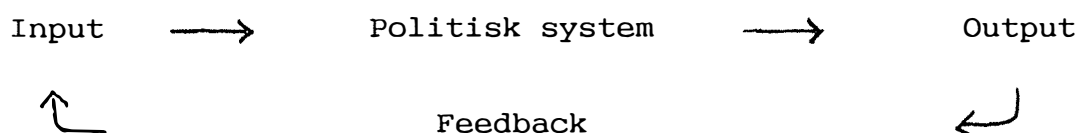
²¹Ibid.

²²David Easton: The political system, Alfred A. Knopf, New York: 1953, s. 134

politikken vil, i modsætning til standardversionen af politikens væsen, i særlig grad byde sig til overfor de spørgsmål, som vi, med vores borgerkrigsoptik, ønsker at få besvaret. Spørgsmål, der primært handler om de politiske institutioners rolle for forsonlighedsdannelsen i samfundet.

3.1. Arven fra Easton

Netop David Easton og hans begrebsudvikling forbindes ellers umiddelbart med den standardversion af politik, som ideen om det politiske rum udgør et alternativ til. For standardversionen er tæt knyttet til Eastons model af det politiske system, der i sin simple form ser således ud:

"Det politiske system" ses i følge standardmodellen som omfattende de politiske institutioner, der får et input fra omgivelserne i form af krav og støtte, og producerer et output i form af beslutninger, der ved en feedback-mekanisme virker tilbage på det oprindelige input. "Det politiske system"'s output ses ofte som en rent instrumentel omsættelse af de krav, der findes forudgivet i "det politiske system"'s omgivelser, hvorved det løser problemer, der ligeledes ses som forudgivet i omgivelserne. Og feedback-mekanismen får herefter karakter af en opfyldelse eller skuffelse af kravene, afhængig af hvordan "det politiske system"'s output vurderes, når det holdes op mod de krav, der oprindeligt blev artikulert. "Det politiske system" ses adskilt fra dets omgivelser, og dets forhold til omgivelserne er rent instrumentelt.

Denne udlægning af "det politiske system" har sandsynligvis en god del af ansvaret for det underlige forhold det moderne

politologiske miljø har til Easton. Det underlige består i, at Eastons grundlæggende begreber har overlevet i det politologiske sprog og tænkemåde, selv om der, som led i den generelle afstandtagen til behavioralismen, blev lagt kold luft til ham - eller rettere: den her skitserede udlægning af ham. Henrik Bang bemærker således, at "Easton selv til en stor del er forsvundet fra vores bevidsthed, samtidigt med at ingen af os kan åbne munden i en faglig sammenhæng uden at afsløre vor viden om hans mest grundlæggende termer"²³

Når Easton således spøger i vores bevidsthed, er det fordi hans "politiske system" når alt kommer til alt rummer en kerne af sandhed: Politik er ultimativt bestemt ved at handle om en stræben efter samfundsmæssig magt. Og som allerede Erik Rasmussen gjorde opmærksom på, er der ikke meget hos Easton selv (i hvert fald ikke i hans tidlige skrifter) der retfærdiggør den ovenfor skitserede mekaniske udlægning af det politiske system.²⁴ Først og fremmest er det ikke sådan, at magtstræb i sig selv er et fænomen, vi helst skulle være foruden, hvis vi vil udvikle rigtigt menneskelige samfund. Tværtimod er magtstræbet et grundvilkår, og som sådant det skelet som vores moderne samfund har udviklet sig over. Det er konstitutivt for alle vore standarder om godt og ondt, rigtigt og forkert, i og med at standarderne er uadskillelige fra de samfundsfigurationer, som magtstræbet har ledt os til at danne. Magtstræbet er det der bliver tilbage, når man har forkastet ideerne om, at der skulle eksistere en stor substantiel sandhed, som civilisationen lagtsomt skulle tangere mod. Og den viser sig, med Elias' ord, som "the immanent tendency of a figuration of freely competing units to form monopolies"²⁵

²³Henrik Bang: Stat og system, Forlaget politiske studier, København: 1986, s. 9

²⁴Erik Rasmussen: Komparativ politik, vol. 1, 2. udgave, Gyldendal, København: 1971.

²⁵Elias: op.cit., s. 214

Ligesom Eastons politiske system er vores politiske rum et særligt aspekt af det almindelige liv. Det er ikke principielt *adskilt fra* eller *ved siden af* det almindelige liv. Det er ikke defineret som de processer, der finder sted i særlige politiske institutioner, selvom de politiske processer dels tiltrækkes af de eksisterende politiske institutioner, og dels selv aktivt vil skabe sig en institutionel iklædning, hvorfor de politiske institutioner ofte vil fremstå som ramme for de politiske processer. Det er det særlige "politiske liv", der kommer først, og de politiske institutioner, der kommer efter: "In short, political life constitutes a concrete political system which is an aspect of the whole social system".²⁶

Det politiske system skal dermed forstås som et analytisk system, hvor komponenterne med Rasmussens ord "er adfærdsaspekter, dvs. at f.eks. en person opfattes som havende forskellige roller (i familien, på arbejdspladsen, som vælger osv.), og at kun de aktiviteter eller aspekter af aktiviteter som er relevante for det pågældende system betragtes som indgående i dette".²⁷ Og Easton mener, som foregrebet, at det aspekt ved politisk relevante handlinger der gør dem politisk relevante, er, at de har med samfundets autoritative værditilstand at gøre: "The property of a social act that informs it with a political aspect is the acts relation to the authoritative allocation of values for a society".²⁸

Det er i allerhøjeste grad tvivlsomt, om man kan forestille sig et samfund, der lader sig beskrive som "autoritativt værdiallokeret". Alene de utilsigtede konsekvenser, der nødvendigvis må knytte sig til et hvilket som helst forsøg på en bestemt værdiallokering, gør det absurd at tale om en absolut autoritet. Når dertil kommer, at den centrale kontrol i dag i tiltagende grad er vanskeliggjort, kunne det meget let tage sig ud som om Easton var på vildspor. Hvis ikke det lige var fordi Easton

²⁶Easton: *op.cit.*, s. 97

²⁷Rasmussen: *op.cit.*, s. 84

²⁸Easton: *op.cit.*, s. 134

heller ikke selv forestillede sig, at en sådan central styring var særligt uproblematisk. Som han siger, idet han foregriber implementeringsforskningen en snes år før dens fremkomst: "To decide what to do does not mean that the thing is done".²⁹ For hos Easton er det autoritative ikke en egenskab knyttet til en given person eller myndighed, men en egenskab, der viser sig i folks måde at reagere på en given beslutning på. En autoritativ politik afhænger af, om de folk "to whom it is intended to apply or who are affected by it consider that they must or ought to obey it".³⁰ Det er altså ikke ideen om et altfavnende magtcenter der foresvæver ham.³¹

Dermed mister også begrebet "allokere" noget af sin mekanisk fordelende klang. Politikken kommer nok til at handle om at fordele værdier, men denne fordeling kan ikke længere tænkes som en passiv omsættelse af en given beslutning. I det omfang at "allokering" 'stermen forstås ud fra en økonomisk sprogbrug, hvor den refererer til, hvordan de økonomiske goder er fordelt, bliver den yderligere devalueret. For de værdier, der fordeles hos Easton er i ligeså høj grad immaterielle som materielle værdier, hvor de første jo åbenlyst er sværere påvirkelige end de sidste.

Når disse modifikationer inddrages, bliver Eastons politikdefinition væsentligt mere spiselig end det skitserede vrangbillede. Det politiske systems "output" er ikke længere en, i princippet uproblematisk, instrumentel omsættelse af forudgivne policy-mål, men hviler tværtimod på en folkelig opfattelse af dets legitimitet, der i sig selv må blive påvirket af "outputtet". Én og anden skal dog nok synes at definitionen hermed også tømmes for indhold. For hvor meget politik er der tilbage,

²⁹Easton: *op.cit.*, s. 130

³⁰Easton, *op.cit.*, s. 132.

³¹I Eastons senere arbejder, ændres autoritets-begrebet dog, idet det knyttes til indehavere af formel myndighed. Vi skal imidlertid holde os til hans oprindelige definition, idet vi tilslutter os Rasmussens kommentar til den senere indsnævring: "Det lader sig i høj grad diskutere om den har vundet derved" (Rasmussen: *op.cit.*, s. 76).

når der på denne måde sættes spørgsmålstegn ved hvor meget "værdiallokering" der rent faktisk er "autoritativ". Svaret er: "en hel del".

For Eastons definition lød *ikke*: politik er den autoritative værdiallokering. Det afgørende var ikke den faktiske "værdiallokering", men om ens handlinger havde et "relationship" til "den autoritative værdiallokering". Og det er til fulde muligt at udføre handlinger, der har et forhold til en "værdi-allokering", uagtet at "værdiallokeringen" måtte være dømt til aldrig at kunne realiseres. Når Easton selv bruger to borgeres diskussion om hvad regeringen bør foretage sig, som et eksempel på handlinger der kvalificerer sig til det politiske system, er det afgørende netop ikke om den førte politik rent faktisk måtte blive påvirket af diskussionen, og om den derfor måtte bevirke, at værdifordelingen i samfundet ændredes. Det afgørende er, at diskussionsparterne i diskussionen i det hele taget beskæftiger sig med den herskende værdifordeling, og med hvad "man" - den fiktive autoritet - burde gøre.

Om og hvordan diskussionsparterne måtte kunne sætte magt bag deres ord er naturligvis af yderste interesse. Det vil afhænge af deres ressourcer og af hvilke styringsmidler, de har adgang til. Men selv i den situation, hvor diskussionsparterne måtte nøjes med at "drømme" om hvordan samfundet skulle indrettes, uden rent faktisk at kunne påvirke det, vil diskussionen være politisk.

Også det politiske systems "input" er således for snævert forstået i den skitserede model. Kravene til det politiske system kan ikke forstås som noget der opstår udenfor det politiske system, og derefter præsenteres for det. Politiske institutioner kan være fremmede for politiske krav - hele det politiske system kan ikke. For så snart noget har karakter af et politisk krav, dvs. tager form af en "expression of opinion that an authoritative allocation with regard to a particular subject matter should

or should not be made by those responsible for doing so",³² så snart en sådan meningstilkendegivelse er formuleret (eller blot tænkt), bliver den en del af det politiske system. "At sige at en person stiller et krav er et eliptisk udtryk for at han *i det mindste momentant*, tager del i en politisk handling, altså tilhører det politiske system", som Rasmussen udtrykker det.³³

3.2. Politikstudiet og det politiske rum

Man kan altså med udgangspunkt i Warner's skel mellem en privat og offentlig subjektposition tale om et særligt "politisk rum", der kan finde støtte i Easton's "politiske system". Når betegnelsen "politisk rum" er at foretrække for "politisk system", er det for at undgå de uheldige undertoner "det politiske system" let får. Undertoner, der gør det politiske system sammenfaldende med de politiske institutioner, og som derfor indbyder til at se det politiske system som en særligt afgrænset del af samfundet, og ikke som et modus alle i samfundet af og til indgår i.

Den ovenfor skitserede input-output model af det politiske system kan således - hvis den bruges fornuftigt - udmærket bruges som analyseskema til at begribe den institutionaliserede del af det politiske rum. Men den beskriver ikke hele det politiske rum, og åbner derfor op for en uheldig reduktionisme. For modellen gør det vanskeligt at tematisere de ikke-institutionaliserede dele af det politiske rum.

Også studiet af politiske subjektpositioner er reduceret væk fra modellens umiddelbare udsagnsfelt. Det er ikke denne model, der får en til at sætte spørgsmålet om, hvordan en offentlig atmosfære af solidaritet bedst sikres højest på dagsordenen. Et spørgsmål vi ellers med Rorty viste var af primær relevans. Det er heller ikke denne model, der giver gode clues om, hvorfor man måtte havne i en molekylær borgerkrigs-situation, hvor de politiske subjektpositioner har en radikalt uforsonlig karakter; hvor folks politiske jeg er decideret fjendtligt. Og Laclaus be-

³²David Easton: A systems analysis of political life, Wiley, New York: 1965, s. 71-72 som citeret i Erik Rasmussen: op.cit., s. 88.

³³Erik Rasmussen: op.cit., s. 88, min udhævning.

tragtninger om subjektkonstitutionen - om det konstitutivt fremmedes grundlæggende karakter - synes fra modellens primære synspunkt ganske irrelevante. Med begrebet om "det politiske rum" som subjektposition, bliver det imidlertid muligt at beskæftige sig med disse spørgsmål.

4. Sammenfatning

Med den her skitserede formulering af opdelingen i privatsfære på den ene side, overfor offentlighed - herunder særligt det politiske rum - på den anden, har vi begrundet det underliggende skelet, der anviste de molekylære borgerkrige en begrænset plads i den højmoderne figuration. En plads, der kun optog en del af det sociale og kun en del af den enkelte borgerkrigs-part. Med Rorty og det decenterede subjekt påviste vi, at man ikke entydigt behøver være "god" eller "ond", men i nogen sammenhænge kan være det ene, og i andre det andet. Og med Warner og Easton argumenterede vi for, at den offentlige sfære, og særligt den politiske del af det, udgør den sammenhæng, hvor det fra et "borgerkrigssynspunkt" er særligt afgørende, om man er det ene eller det andet. Hermed er vi parate til at se nærmere på, hvilke mekanismer det er, der frembringer hhv. for- og uforsonlighed i den offentlige sfære. Eller mere præcist, hvad der betinger overgangen fra den forsonlige til den uforsonlige offentlighed. Og det er her at Laclau virkelig kommer til sin ret, med sin redegørelse for de grundlæggende vilkår for subjektetkonstitutionen.

KAPITEL 6: REPRÆSENTATION OG FORSONLIGHEDSKABELSE

Et politologisk approach, der vil beskæftige sig med den offentlige uforsonlighed, og særligt spørge hvordan den skabes, må undersøge, hvilken betydning styreform og institutioner har for uforsonlighedens opblussen. Rammen for den videre diskussion er således sat af spørgsmål om, hvordan de politiske institutioner fungerer i det politiske rum, hvilke politiske institutioner det politiske rum er møbleret med, og hvilke karakteristika disse "institutionelle møbler" har i forhold til det hele politiske rum.

Laclaus mangeårige samarbejdspartner Chantal Mouffe giver netop udtryk for et syn på det politiske rum, hvor den politiske styreform og de dertil knyttede institutioner ikke blot er en neutral spilfordeler, men tværtimod udgør den nøgle, der kan løse op for hele vores uforsonlighedsproblematik. Som styreform giver det repræsentative demokrati, ideelt set, ikke blot alle mulighed for at komme til orde, og sikrer ikke blot samfundet mod én gruppes egenhændige genbeskrivelse af resten af samfundet. Demokratiet påvirker som ramme selve det indhold, der udtrykkes gennem det, det forhindrer antagonismerne i at slå over i uforsonlighed. "The great strength of liberal democracy" skriver Mouffe således, "is precisely that it provides the institutions that, if properly understood, can shape the element of hostility in a way that defuses its potential".¹

Efter først at have set hvordan det repræsentative demokrati kan virke forsonliggende, skal vi, i tur, diskutere repræsentationen som rationalitetsfrembringende mekanisme og det pragmatiske medborgerskab som forudsætning for en opretholdelse af de repræsentativt demokratiske institutioners legitimitet.

1. Repræsentationens mekanismer

Det Mouffe stiller skarpt på, er netop skabelsen af politisk uforsonlighed - og på hvordan den undgås. En uforsonlighed, der ligger latent i forholdet til de andre, og som bliver særligt udtalt i offentligheden:

¹Chantal Mouffe: The return of the political, Verso, London: 1993, s. 5

"In the domain of collective identifications, where what is in question is the creation of a "we" by the delimitation of a "them", the possibility always exist that this we/them relation will turn into a relation of the friend/enemy type"²

Og hun fortsætter:

"This can happen when the other, who was untill then considered only under the mode of difference, begins to be perceived as negating our identity, as putting in question our very existence"

Og det er lige præcis denne negering af "de andre", det repræsentative demokrati ideelt set forhindrer. Det skyldes, at den antagonistiske fjendegørelse kun er den ene side af umuligheden af at konstituere sig selv som fuldstændig identitet. Den anden side er, at antagonismen leverer et ligeså reelt grundlag for antagonistisk tolerance. Tolerancen kommer ikke, som hos Rorty, til alene at hvile på folks gode vilje, men derimod på den strukturelle lovmæssighed der siger, at man aldrig vil kunne danne sig selv som en egen afsluttet og fuldstændig enhed. Det er denne kendsgerning, der bærer håbet om, og muligheden for, at skabe et samfund, hvor uforsonligheden er formindsket.

For selvom man kan benægte ens egen fejlbarlighed, vil den aldrig kunne afskaffes helt. Hermed får ufejlbarligheden et blødt punkt, der gør at den altid principielt vil være sårbar overfor alternative forståelsers krav på gyldighed. Med Laclaus ord er tolerance derfor ikke bare en "marginal virtue", for den har sit eget "hårde" grundlag; som "the point at which recognition of our human condition can begin, it has an ontological function".³

Det er ved at udnytte dette bløde punkt, at det repræsentative demokrati kan fremme tolerancen og forsonligheden. For det repræsentative demokrati indretter netop det politiske rum sådan, at de kollektive identiteter - uden selv at ville det - får sværere ved at ignorere eksistensen af det konstitutivt fremmede,

²Chantal Mouffe: *op.cit.*, s. 2-3

³Ernesto Laclau: *New reflections on the revolution of our time*, Verso, London: 1990, s. xiv

alene fordi de tvinges til at skabe sig i et terræn hvor "de andre" pr. definition er til stede. Hvor det demokratiske element netop betegner, at der ikke er nogen, hvis interesser ikke bliver hørt, at et samfunds hele politiske rum udnyttes, betegner det repræsentative element den proces, der rummer løfterne om identiteternes forsonliggørelse.

1.1. Repræsentation og forsonlighed

Repræsentation kan, siger Laclau, aldrig være en blot og bar afspejling af den repræsenterede identitet. Når den repræsenterede overhovedet har behov for at blive repræsenteret, er det fordi "his or her identity is an incomplete identity", og repræsentationen "a *supplement* necessary for the constitution of identity"⁴. Som et eksempel på, at en oprindelige identitet, der har til huse på "sted A" bliver påvirket ved repræsentationen, der finder sted på "sted B", nævner Laclau at

"even something apparantly as simple as the protection of agricultural prices requires processes of negotiation and articulation with a whole series of foreshadowed problems that far exceeds what is thinkable and deducible from place A. So, the representation *inscribes* an interest in a complex reality different from that in which the interest was originally formulated, and in doing so he or she constructs and transforms that interest"⁵

Repræsentationens velsignelse består altså i, at den afdækker sprækker i identiteterne, der må udfyldes igen. Derved tvinges identiteterne til at genoverveje netop de punkter, som også alternative fortolkningssystemer gør krav på at forklare. Og dermed bliver det særligt muligt for identiteterne ikke igen at vælge den fortolkning, der objektiverer identiteten selv, og bidrager til illusionen om, at den er lukket i sig selv. Identiteterne kan naturligvis vælge at rekonstituere sig i deres gamle uforsonlige form, og der er derfor heller ingen garantier for repræsentationens forsonende effekt. Men omvendt opbyder

⁴Laclau: *Power...*, *op.cit.*, s. 290

⁵Laclau: *Power...*, *op.cit.*, s. 290-91, udhævn. i original

repræsentationen den reelle chance for forsoning, som gør Rorty's gode liberale vilje til andet end et forfængeligt håb; repræsentationen leverer det "split from oneself", uden hvilken det er umuligt at bremse de "fullfledged identities that can only reinforce their most reactionary tendencies and create the conditions for a permanent confrontation with other groups"⁶.

Grænserne for ytringsfriheden kommer jævnligt op til diskussion. F.eks. bevidnede vi i efteråret 1994 en offentlig debat om, hvorvidt blandt andre nynazister skal have lov til at ytre sig offentligt - eller, i en formulering der svarer til nærværende diskussion - om man skal tillade dem repræsentation. Et af de velmenende, men misforståede, argumenter for at nynazisterne skal repræsenteres i den institutionaliserede politiske offentlighed, leveres af Daniel Heradstveit og Tore Björger. "Man må argumentere mod dem" siger de. "Ikke udfra et håb om, at det kan ændre deres mening, men udfra en tro på, at argumenter kan hindre dem i at hverve nye procelytter til deres forvrøvlede historiske forståelse og racehætz".⁷ Endnu engang må det her noteres, at man kan håbe på at folk rent faktisk vil tage afstand fra nynazismens version af virkeligheden, men at der ikke på forhånd er nogen grunde til at det skulle være tilfældet. Man kan ikke uden videre gå ud fra, at en substantiel fornuft automatisk vil slå igennem, hvis bare man sørger for, at få kendsgerningerne tilstrækkeligt oplyst.

Imidlertid er der, har vi argumenteret, nogle strukturelle lovmæssigheder, der siger, at den menneskelige forestillingsverden nok er uforudsigelig, men aldrig kan lukke sig helt om sig selv, selvom det netop er, hvad den hele tiden forsøger. Og det er i dem, man skal finde argumentet for, at også nynazismen bør sikres repræsentation. Man kan nok stirre sig blind på sin egen navle, men virkningen vil aldrig være stabil; det totaliserende verdenssyn vil aldrig komme til at hvile i sig selv. Og det

⁶Laclau: *Power...*, op.cit., s. 292

⁷Daniel Heradstveit og Björger, Tore: *Politisk kommunikation - en introduktion til semiotik og retorik*, Samfundslitteratur, uden sted: 1988, s. 137

bedste middel mod totaliserende bevægelser som nynazismen er derfor at bringe dem ud i nye sammenhænge, hvor ustabiliteten i dens retorik og overbevisninger vil have størst chance for at få den til at krakkelere. Den primære grund til at sikre nynazisterne repræsentation er ikke, at nynazisterne - eller potentielle nynazister - automatisk skulle blive *klogere* herved, men at repræsentationen leverer den bedste chance for, at nynazisterne, med deres uholdbare totalitarisme, bliver mere *forsonlige*.

De nye sammenhænge nynazismen ville blive anbragt i, hvis de blev repræsenteret, ville være sammenhænge, hvor de skulle formulere deres politik på en anden måde, end de hidtil havde gjort det. Når man står på Folketingets talerstol, f.eks., siger man tingene anderledes, end man gør til et privat møde i et lavloftet værtshus. Ikke så meget fordi man ikke må bande og skal overholde særlige tiltaleregler (selvom disse formregler afslører noget substantielt), men fordi ens modstandere også har adgang til talerstolen, og således kan modsige ens argumentation, og fordi tilhørerne (dvs. de øvrige tilstedeværende folketingsmedlemmer og de private tilskuere) ikke vil være en så homogen gruppe, som man typisk vil se ved private politiske møder. En nynazist vil således skulle fremsætte sine ideer om racerenhed face to face med en Arne Melchior, der også vil have muligheden for at give sin mening til kende. Hvilket uundgåeligt vil give den nynazistiske argumentation et andet forløb end ellers. Argumentationen vil ikke nødvendigvis blive mere "fornuftig", men den vil få sværere ved at samle momentum, og den vil have sværere ved at skrue sig selv op til radikalt uforsonlige højder. For den vil hele tiden støde på knaster, der vil få det til at knage i argumentationens svage punkter. Hvilket først og fremmest vil sige de punkter som argumentationen som udsigelsesstruktur er blind overfor, og som den derfor må lukke med vold. Vil en nynazistisk argumentation i længden kunne opretholde sit rabiante skræmme-billede af f.eks. jøderne, i en situation, hvor jøderne, og andre ikke-antisemitter, vil have muligheden for jævnlige selv at fortælle også deres version af historien om jøderne og resten af samfundet? Som Hitler-Tyskland viste, er det muligt at opretholde et sådant skræmmebillede i lang nok tid til at det får gjort uoprettelig

skade. Men postulatet her er, at risikoen for at det kommer så vidt, alligevel vil være mindre i en radikalt demokratisk proces, hvor alle kan benytte "samfundets talerstole", end den er i en styreform, hvor visse samfundsopfattelser bliver holdt ude fra offentlighedens politiske institutioner, og følgelig vil kunne udvikle sin semantik uden nogen distraherende meningsindbrud fra anden side.

I den repræsentative proces bliver det således muligt for identiteterne at frisætte sig fra deres snævertsynethed. Odds'ene vil være, at snævertsynetheden udvides, så det anerkendes, at "de andre" ikke er absolutte fjender i jagten på det snævertsynede mål, men modstandere, der nok måtte have uret, men alligevel lige fuldt har krav på menneskelig respekt. Resultatet af frisættelsen vil således blive "venligt", ikke-fjendsk.

1.2. Repræsentation og rationalitet

Den repræsentative proces fremmer selvkritikken, fordi identiteterne gennem den repræsentative proces hele tiden må formulere sig igen under nye omstændigheder, hvorved svage punkter i argumentationen vil have større chancer for at blive bemærket. Men det er ikke kun tendensen til uforsonlighed, ikke kun det faktum, at man aldrig bliver fuldstændig som identitet, der fremkalder sådanne svage punkter. Også verden, som den ligger derude, kan i almindelighed gøre modstand mod de fortolkninger en given identitet vil underkaste den. Det sker, hvis verden åbenlyst ikke, eller kun dårligt, lader sig forklare gennem identitetens verdenssyn og deraf følgende årsagsforklaringer og påstande om verdens indretning.

Når spørgsmålet om hvorvidt man igennem det at blive repræsenteret bliver klogere, i det ovenstående er blevet nedprioriteret i forhold til spørgsmålet om, hvorvidt man bliver mere forsonlig, er det således ikke fordi man ikke kan blive klogere i den repræsentative proces.

Som blandt andet Peter A. Hall har fremhævet, er politik også en læreproces.⁸ Han påviser således hvordan den økonomiske politik i Storbritanien ændrede sig fra på tre forskellige niveauer igennem 1970'erne og 1980'erne. Den konkrete økonomiske politik, som f.eks. justering af den samlede pengemængde i omløb, blev fastlagt rutinemæssigt, som et simpelt svar på de løbende udviklinger i økonomien. Også de instrumenter, man forsøgte at styre økonomien vha., som f.eks. overgangen fra kvantitativ styring af pengemængde til styring vha. rente-niveauet (jo højere rente, jo færre penge i omløb) ændredes, hvilket imidlertid skete sjældnere, og ikke så automatisk, som ændringer af de konkrete politikmål. Og endelig skete der hvad Hall kalder skift i policy-paradigmer. Monetarismen og dens fokus på pengemængden udskiftede keynesianismen med dens tro på finanspolitisk regulering. Her var der ingen automatik i ændringen. Monetarismen blev til Storbritanniens officielle politik under Thatcher, fordi monetarismen udgjorde et sammenhængende alternativ til keynesianismen på et tidspunkt, hvor den i stigende grad viste sig ineffektiv.

Den læreproces, som denne ændring i policyparadigme afspejler, er nok rationel i den forstand, at den viser hvordan en oprindelig økonomisk doktrin bliver holdt op mod "virkeligheden" og derefter ændret. Men der er ikke tale om, at den nye økonomiske doktrin en sådan proces frembringer, nødvendigvis er bedre eller mere "rigtig" end den gamle - i hvert fald ikke for andre end dem, der foretog evalueringen og ændringen - selvom det principielt godt kan være tilfældet. Som bla. James March og Johan P. Olsen har påpeget, har heller ikke politiske aktører nogen direkte, umedieret adgang til virkeligheden.⁹ Den målestok, der bruges til at vurdere, hvilke politik-ændringer der bør foretages, vil - med en Rorty-parafrase - altid være snævert bundet til de relevante aktørers "politiske ordforråd". Og hvor

⁸Peter A. Hall: "Policy Paradigms, Social Learning, and the State The case of economic policymaking in Britain", i Comparative Politics, April 1993

⁹James March & Johan P. Olsen: Rediscovering institutions, The Free Press, New York: 1989

sådanne ordforråd nok fungerer rationelt, er rationaliteten bundet op omkring det punkt, hvorfra aktørerne har skabt deres ordforråd. De regler som ordforrådet udstikker, er, siger March & Olsen, "learned as catechisms of expectations. They are constructed and elaborated through an exploration of the nature of things, of self-conceptions, and of institutional and personal images".¹⁰

Monetarismen slog således heller ikke igennem, fordi sagkundskaben var enige om, at monetarismen entydigt var den rette kur. Den økonomiske ekspertise i centraladministrationen, f.eks., hældede stadig stærkt til keynesianismen. Den egentlige årsag til, at monetarismen slog igennem, var at den udgjorde et passende politisk våben for Thatchers konservative fløj, fordi den "provided a new rationale for many measures which they had long supported".¹¹ Monetarismen leverede f.eks. argumenter mod den stærkt interventionistiske stat, og gjorde det muligt at bekæmpe fagforeningerne med det argument, at de stod i vejen for en nedbringelse af arbejdsløsheden. Den slog igennem, fordi den udfra et konservativt politisk ordforråd virkede som et passende svar på de økonomiske problemer.

Som det fremgår af Hall's analyse, er der ikke tale om, at "man" gradvist bliver klogere og klogere, og til sidst vil ende med en "perfekt" politik. Man kan blive klogere, men hvad man lærer er ligeså afhængig af hvem man er, og hvad man i forvejen tror på, som af hvordan verden "derude" opfører sig. Rationaliteten og læreprocessen er i deres natur interessebundne.

Så mens rationaliteten nok har sin plads i den repræsentative proces, må man ikke forledes til at tro, at det er i dette træk, man skal finde løsningen på de molekylære borgerkrige. For selv om de interesser, der konstituerer rationaliteten, gerne ville overskride deres eget udsigtpunkt, og dermed udbrede rationaliteten til en større kreds af interesser, er det særdeles vanskeligt

¹⁰March & Olsen: op.cit., s. 23

¹¹Hall: op.cit., s. 286

at foretage en sådan manøvre.

Den adfærd og de meninger den danske venstrefløj og øvrige intelligentsia lagde for dagen i 1970'erne er i denne sammenhæng sigende. Det synes at stå klart, at uanset hvor forpligtet venstrefløjen selv følte sig på det "rigtige" menneskelige samfund, og uanset hvor veluddannet og ressource-rig den var, så kom den alligevel til at stå som fortalere for begivenheder, bevægelser og personer, som med mindst lige så god ret kan karakteriseres som u-menneskelige. Selvom venstrefløjen debaterede sagligt og længe, og netop selv mente sig fordomsfri og villig til at lade sig udfordre, nåede den ikke frem til løsninger, der kunne slå bro mellem dens oplyste egeninteresser og et "fælles bedste". Som det vises i den udbredte støtte til terroristgrupper som f.eks. tyske RAF, tidligt i 1970'erne, og i f.eks. Gert Petersens udtalelser i 1975 om, at Nordkorea med sin realisering af en ide, har opnået ikke alene "fremragende materielle resultater, men har også gengivet folket dets selvbevidsthed og sikret dets uafhængighed i enestående grad".¹²

Sådanne eksempler beviser ikke rationalitetens umulighed, men viser netop rationalitetens bundethed. Det viser, at identiternes os-dem skemaer tilsyneladende styrer vores tænkning i langt højere grad, end vi bryder os om at tænke på, og at det, selvom man måtte måtte mene sig fuldstændig fordomsfri, er særdeles vanskeligt at bryde de horisonter, der konstitueres af ens udsigtspunkt. De viser at upartiskhed og villighed til at sætte spørgsmål ved sine egne oprindelige præferencer, ikke engang under gunstige vilkår kan tages for givet.

Løsningen på de molekylære borgerkrige ligger altså mere i forsøget på at få de forskellige identiteter til at leve fredeligt sammen, end i at finde store fælles løsninger på problemerne. I det omfang en sådant fredeligt samliv - som vi har argumenteret for - skal opnås gennem fælles beslutningstagen, bliver det

¹²Som gengivet i "Dokumentation", Weekendavisen Bøger, København: 10-16 juni 1994

imidlertid nødvendigt, at den førte politik accepteres af også de identiteter, der ikke står bag den. Men en sådan accept behøver ikke at forudsætte, at alle skal enige i hverken den præcise problemdiagnose eller i løsningsforslagene. Den nødvendige accept kan - som vi skal se i det følgende - også opnås hvis løsningsforslagene tager hensyn til de ikke-dominerende interesser - altså udviser forsonlige træk - og træffes på en måde, der anses for legitim af alle parter.

2. Stat, rimelighed og medborgerskab

I visse af de rigtige borgerkrige må staten, som Enzensberger bemærker, se sig i en situation, hvor den må opgive at gøre krav på nogensomhelst form for privilegeret magtudøvelse. Staten bliver da borgerkrigspart på lige fod med alle borgerkrigens andre parter, og uordenen er følgelig total.

Men også de steder, hvor borgerkrigen endnu stadig kun er molekylær og kun viser sig i glimt, må staten, som følge af højmodernitetens decentrerende udløftning af tid og rum, se sin evne til at kontrollere de begivenheder, der udspiller sig på dens territorium, trængt. I forhold til tidligere tider, hvor illusionen om statens magtfuldkommenhed virkede som en selvopfyldende profeti, er det, hvis staten skal opretholdes som central magtudøver, nødvendigt for staten se sig om efter et mere ydmygt selvbillede. Man må ganske enkelt skrue styringsforventningerne ned.

På skatteområdet, f.eks., er der herhjemme - i lyset af den store udbredelse af sort arbejde - formentligt ikke nogen vej uden om substantielle omlægninger, måske med store provenutab til følge. For uanset at samfundets stigende kompleksitet også giver nye kontrolmuligheder, vil disse kontrolmidler formentligt ikke kunne hamle op med tendensen til større ustyrlighed.

Statens styringsmuligheder er imidlertid ikke mere undermineret, end at den fortsat kan opkræve skatter. Sort arbejde kan f.eks. godt være en måde at sætte sine egne skattenormer på, men kun i ekstreme tilfælde kan en person have held med helt at unddrage sig skattebetalingen. På dette som på andre områder, er staten som hovedregel endnu ikke mere groggy, end at den udmærket er i

stand til at opretholde sin magtudøverfunktion, hvis blot den skruer sit ambitionsniveau ned.

Hvor højt et styringsniveau staten kan stabilisere sig omkring, er imidlertid ikke kun afhængigt af dens kontrolmidler. Højden af det bæredygtige statlige styringsniveau, er bestemt af ihvertfald to andre faktorer. For det første har det betydning, hvor høj en grad af legitimitet borgerne omfatter styreformens med. Og for det andet, i hvor høj grad substansen i den konkrete styring bliver opfattet som rimelig, dvs. som udtryk for en grundlæggende forsonlighed.

2.1. Rimelighed

Hvad angår det sidste, rimeligheden, menes der ikke at alle borgere skal kunne følge rationalet i politikken. Rimeligheden går på den plads, man selv føler man bliver tildelt i det verdensbillede, man ser den førte politik som udtryk for. Hvis man f.eks. hører til dem, der mener at snakken om miljø-problemerne efterhånden er ude af proportioner med de virkelige forhold, og man samtidig er bilist, vil man højst sandsynligt være modvilligt indstillet overfor benzinafgifter i almindelighed. Men hvis disse benzinafgifter fremstod som et selektivt indgreb mod bilister som sådan, og var båret på en tankegang om at ikke nok var miljøproblemerne alvorlige, men de var også bilisternes skyld, ville en sådan modvillighed sandsynligvis blive væsentligt forstærket. Hvis derimod benzinafgifterne blev lanceret som del af en større lovpakke, der var mere bredspektret, ville man ikke så let føle, at man entydigt var blevet udpeget som skurk, og benzinafgifterne ville i denne forstand føles mere rimelige. Og selv om graden af rimelighed i dette eksempel kan siges at være betydningsløst, fordi den enkelte ikke selv kan beslutte sig for ikke at ville betale benzinafgifter, er det en sådan rimelighedsmekanisme, der i andre tilfælde vil gøre udslaget på, om loven holdes eller ej.

Som det ses er rimeligheden en afart af forsonligheden. Den handler med Mouffe's ord om at undgå, at de herskende interessers politikker udtrykker en negation af "de andre", til forskel fra

blot at udtrykke en forskel på "de andre" og det os, den herskende interesse konstituerer. Derfor sikres også rimeligheden bedst ved en optimal udnyttelse af de demokratisk repræsentative mekanikker.

2.2. Liberalt, kommitært og pragmatisk medborgerskab

Den førstnævnte faktor, der går på det politiske systems legitimitet, handler ikke så meget om ens forhold til denne eller hin konkrete politik, men mere om hele ens forhold til de politiske institutioner. Dermed bliver legitimiteten tæt knyttet til begrebet "medborgerskab", der netop handler om forholdet mellem borgeren og den stat han er borger i. Efter at have set hvad de to hovedskoler indenfor diskussionen af medborgerskabstermen - liberalismen og kommunitarismen - har at byde på, skal vi diskutere en tredje, og, skal vi hævde, mere fornuftig variant, som kunne ses som udtryk for en pragmatisk grundforståelse.

Den liberalistiske diskussion om forholdet mellem stat og borger, har siden Locke været præget af en insisteren på, at staten kun skulle tage sig af de mest påtrængende fællesskabsopgaver, fordi den ellers ville begrænse individets frihed.¹³ I denne diskussion om, hvordan en almægtig Leviathan skulle bekæmpes, er de positive træk ved en fælles magtudøvelse konsekvent blevet ignoreret. Enhver tale om, at man ved at deltage i magtudøvelsen kunne blive et bedre menneske, er i denne optik blevet dømt irrelevant. At blive et bedre menneske var ikke noget staten skulle rodes ind i - det var en opgave for civilsamfundet. Konsekvensen heraf har med Mouffe's ord, været "very damaging": "All normative concerns have increasingly been relegated to the field of private morality, to the domain of "values", and politics has been stripped of its ethical components".¹⁴ Og derfor har liberalismen heller ikke haft noget at sige om

¹³Se f.eks. David Held: Models of democracy, Polity Press, Cambridge: 1987

¹⁴Mouffe: op.cit., s. 65

karakteren af borgerens eventuelle positive forpligtigelser overfor staten.

Det har derimod den såkaldte "kommunitarisme", der, som navnet siger, betoner, at politikken har et endog særdeles snævert forhold til fællesskabet. Kommunitarismen insisterer nemlig på, at man som borger ikke blot skal følge visse demokratiske spilleregler, men ligefrem internalisere dem i sin hele identitet. Som vi skal se, er det højst tvivlsomt om en sådan dybtfølt medborger nogensinde vil kunne blive andet end et excentrisk særtilfælde. Men bortset fra det er det højst tvivlsomt at gøre en sådan medborger til et egentligt ideal. For det åbner alt for let op for, at de, der ikke deler den rette "demokratiske" tro, kan udelukkes. Og er der noget, der er vigtigt for forsonligheds-mekanismens funktion, er det, at ingen udelukkes fra de politiske institutioner. For det er netop fra dem, der *ikke* bakker helhjertet op bag de demokratiske idealer - hvilket typisk er yderligtgående grupperinger som f.eks. nynazister eller autonome - den største borgerkrigsfare vil udgå.

Men som sagt er det under alle omstændigheder tvivlsomt, om det overhovedet lader sig gøre at skabe en sådan "medborgeridentitet". For hvis højmoderniteten overhovedet har noget budskab til os, er det at troen på at vi mennesker lader os forstå udfra store, samlende identiteter er en illusion. Og som vi har diskuteret, har denne afsløring en selvforstærkende effekt, idet stadig flere under disse forhold synes at tage denne decentrering ad notam, og følgelig føre deres lokale identitetskonstitution helt ud i livet.

Alene af den grund har Hal Koch's overvejelser over demokratiets natur - der netop kan læses som en sådan kommunitarisme - en slagside mod det altmodische. Hans hovedtese er, at demokrati er en "livsform". De formelle beslutningsstrukturer er ligegyldige, det det kommer an på, er om parterne i samtalen, som er demokratiets væsen, "virkeligt bestræber sig for...at nå en rigtigere

og rimeligere forståelse af konfliktens problem".¹⁵ En af demokratiets væsentligste forudsætninger er derfor "menneskelig vækkelse, oplysning og opdragelse".¹⁶

Hvis det i almindelighed er blå-øjet at tro, at man i diskussionen skulle kunne kaste sine særpræg af sig, og nå frem til en fælles forståelse, er det direkte naivt at forestille sig, at man kan indsocialisere en hel befolkning til en sådan diskussionskultur. For diskussionskulturen og den demokratiske livsform er hos Koch ikke bare midler til at opnå et større gode, de er målet i sig selv. Derved kommer de til at få en ganske betragtelig tyngde: "Sagen er nemlig den, at demokratiet aldrig lever i kraft af love og paragraffer. Det lever i og ved levende mennesker. Det er folkets sind, der er det afgørende, ikke de bestemmelser og vedtægter, som nedfældes i love og skrives ud på papir".¹⁷

Selvom Koch er guidet af hvad han tydeligvis selv opfatter som en humanistisk grundindstilling, ender han på denne måde med at pålægge den enkelte en større byrde, end det er menneskeligt at bære. Godt nok har vi alle, som vi har set, et politisk jeg, men vi er ikke kun, eller overhovedet primært, politiske væsener. Og det er hvad Koch's position i sin konsekvens gør os til. Koch's ideal er således tydeligt beslægtet med det Rousseau'ske menneske, der som Norberto Bobbio har bemærket, ikke er "the total human being, but the total citizen", netop fordi han er "called upon to participate in the political process from morning to night in order to exercise his rights as citizen".¹⁸ Og "the total citizen" er, som Bobbio fastslår "on closer inspection merely another aspect, and a no less menacing one, of the total state".¹⁹

¹⁵Hal Koch: Hvad er demokrati, Gyldendal, København: 1991 (opr. 1945), s. 16

¹⁶Koch: op.cit., s. 46

¹⁷Koch, op.cit., s. 57

¹⁸Norberto Bobbio: The future of democracy, Polity Press, Cambridge: 1987, s. 44

¹⁹Ibid.

Også Laclau nærmer sig iøvrigt i betænkelig grad en sådan position, når han med begejstring i stemmen taler om "the primacy of politics". Som følge af den refleksivitet, der breder sig over stadigt flere af de områder, der tidligere havde deres helt faste betydning, indrulleres flere og flere ting under de vildtvoksende identiteters fortolkningsmæssige vinger. Jo flere ting i det sociale der på denne måde gøres til punkter, hvis rette betydning identiteterne kan strides om, jo mere udbredt bliver politikken, siger Laclau. Politikken bliver hele det "sociales ontologi", i takt med at alt i det sociale felt vil være inddraget i identiteternes "war of interpretations"²⁰.

Det er imidlertid netop her - hvor Laclau gør alt fra kærlighedslivet over tennisklubben til beskyttelsen af den lokale mose til politik, bare man selv fortolker det - at vores udlægning af det politiske rum hjælper os til at slå bremserne i. Politik er nemlig ikke en hvilken som helst fortolkningsstrid. Politik er den fortolkningsstrid, der gælder, hvilke normer man ønsker skal gælde for hele samfundet som samfund. Og dermed bliver politikken begrænset til at omfatte de krav der relaterer sig til den autoritative værdi-allokering, som tidligere beskrevet.

Med denne præcisering af det politiske in mente bliver det muligt at skille skæg fra snot hos Koch og kommunitaristerne. Det er nemlig ikke selve ideen om, at den enkeltes forhold til den politiske beslutningsproces er af vital betydning for demokratiet, der er forkert. Den faldgrube som Koch viser frem, er netop at ville gøre den enkeltes forhold til den politiske beslutningsproces, til et spørgsmål om hans hele identitet.

Alternativet er, at man betragter medborgerskabet og de politiske institutioners legitimitet som en rent pragmatisk affære. De demokratiske normer, som man som borger må have tilsluttet sig, hvis styreformen skal være legitim, dannes og omdannes i kølvandet på politikens praktiske formål: at udøve kollektiv magt. De demokratiske normer skabes ikke for deres egen skyld;

²⁰Laclau: *Power...*, op.cit., s. 295

ikke fordi det, at man har lært f.eks. at bøje sig for flertallet, i sig selv skulle gøre en til et særskilt godt menneske. De skabes, fordi de er nødvendige for et system, der baserer den samfundsmæssige magt på alles skuldre.

Staten overlevede som den centrale magtinstans overgangen fra enevælde til modernitet, fordi moderniteten og dens opløsning af givne enheder ikke slog igennem med et, men i gradvise ryk. Det var ikke sådan, at man den ene dag blot var, hvad man altid havde været, fordi traditionen nu engang ville det sådan, og den næste dag fuldstændigt gennemrefleksiv omkring sin egen tilværelse. Og det var heller ikke sådan, at vi den ene dag havde absolut enevælde, den næste dag fuldstændigt demokrati. Som Claude Lefort har bemærket,²¹ har demokratiet kæmpet sig frem, og langsomt men sikkert inddraget flere og flere grupper i den fælles magtudøvelse, samtidig med at flere og flere grupper har skilt sig ud fra resten af samfundet og krævet deres selvstændige rettigheder. Og det er i den nuværende situation, hvor de sidste gærder ser ud til at være faldet, hvor næsten alle synes politisk bevidstgjorte - altså mener at de selv har krav, som samfundet bør efterleve - at den stat, som kravene skulle udmøntes igennem, viser sig at være udfordret af den selvsamme mangfoldiggørelse af de politiske interesser.

Selv om staten også vil blive tvunget til at renoncere på dens styringsambitioner, betyder det imidlertid ikke, at den helt må opgive ævret. Men staten må vågne op, og se den høj-moderne virkelighed i øjnene. En virkelighed, der ikke tillader den at se sig selv som enerådende. Den eneste mulighed den centrale magtinstans har for fortsat at gøre sin "vilje" gældende, er at acceptere, at den idag har et langt mindre spillerum end tidligere. Hvis den gør det, har den imidlertid muligheden for at opretholde et styringsniveau af en vis og stadig betragtelig størrelse.

I forhold til diskussionen om medborgerskabets status er det en

²¹Lefort: op.cit., s. 37

vigtig kendsgerning, at staten - inden for sine rammer - stadig er funktionsduelig, og under alle omstændigheder stadig besidder de stærkeste magtinstrumenter, man som borger har adgang til. For det betyder, at man, når man som borger ønsker et eller andet gjort gældende i samfundet, primært vil vende sig mod netop staten, fordi man med private magtmidler ikke på samfundsplan kan opnå nær samme resultater. Det samfundsmæssige magtstræb, der er udviklingens fundament, finder stadig et naturligt fixpunkt i staten. Staten udgør kort sagt fortsat det institutionelle arrangement, som det politiske rum finder sin forankring i.

Et medborgerskab, der respekterer de demokratiske spilleregler, følger naturligvis ikke uden videre i kølvandet på disse forhold. I så fald ville der jo slet ikke være noget styringsproblem. Men de viser, at der fortsat er et grundlag at bygge et medborgerskab op på. For så længe det er hos staten, at løfterne om en samfundsmæssig styring skal findes, vil man i sin stræben efter magt blive ledt hen mod staten. Og hvad mere er: man vil, som almindelig borger, der kun lukkes ind i magtens cirkler qua de demokratiske bestemmelser, have en overordnet interesse i, at disse demokratiske bestemmelser respekteres. Man vil kort sagt have en generel egeninteresse i at overholde de demokratiske spilleregler, ovenpå hvilke medborgerskabsnormer kan udkrystallisere sig. Normer i forstanden handlingsmåder eller vaner, der virker rigtige, fordi "det nu engang er sådan man gør", ikke fordi de inkarnerer selve livets mening (som er forbeholdt den politik man kæmper for, igennem de demokratiske institutioner).

Generelle, overordnede egeninteresser er ikke noget, der appellerer direkte til den enkelte. Hvis forestillingen om, at den enkelte borger skulle opføre sig demokratisk, hviler på en egeninteresse-betragtning, må man derfor i det mindste sandsynliggøre, at disse interesser også er nærværende for den enkelte, når han træffer sine valg.

Spørgsmålet er, om den enkelte borger rent faktisk oplever, at mekanismerne er til hans egen fordel, og der er ihvertfald to ting, der er af betydning herfor. For det første synes en

erkendelse af egeninteresser knyttet til de demokratiske normer at forudsætte, at man overhovedet er i berøring med dem. Og for det andet kræves det, at de demokratiske spilleregler i givet fald også fremmer ens egne interesser. Hvis man af den ene eller anden grund oplever, at man er udelukket fra de demokratiske institutioner, vil man overhovedet ikke have nogen chance for at erkende, om de skulle være til ens fordel eller ej. Faktisk vil man sandsynligvis, da man jo føler sig udelukket, opleve at normerne ikke er til ens fordel.

Hvis man faktisk oplever at have adgang til de politiske institutioner, derimod, vil man - forudsat at de politiske institutioner iøvrigt fungerer efter de repræsentativt demokratiske principper - nærmest pr. automatik også opleve, at de demokratiske spilleregler er til ens fordel. Det er nemlig ikke sådan, at det kun er når der bliver gennemført et forslag, som man selv er enig i, at spillereglerne synes at virke til ens fordel. Det kan også være tilfældet, når man er på den tabende side. Nemlig i de tilfælde, hvor ens politiske modstander nok vinder, men inden da, som en effekt af repræsentationens forsonliggørelse, har modificeret det oprindelige forslag, så det ikke længere er rettet direkte mod, hvad man ellers måtte opfatte som grundlaget for sin eksistens. I de tilfælde, hvor den vedtagne beslutning er blevet kompromisset hen i ens retning, kan man ganske udmærket opleve, at de retningslinier som processen er foregået efter, har været til gavn for en.

Det siger sig selv, at denne balance mellem hvor små indrømmelser folk vil acceptere at få, uden af den grund at undsige sig de demokratiske principper, er skrøbelig. Denne balance er særligt problematisk i forhold til interesser der, som f.eks. nynazismens, befinder sig langt fra mainstream-synspunkter, og derfor under ingen omstændigheder kan forvente særligt store imødekommer. Vil sådanne grupper ikke hurtigt komme i en situation, hvor de vil gribe til ekstraparlamentariske midler?

Heller ikke her gives der nogen lette svar. Jo bedre staten er i stand til at stå fast på sine magtmidler, og altså bekæmpe ulovligheder, og jo mindre uforsonligt de politiske beslutninger

3. Sammenfatning

Vi har i dette kapitel først set hvordan identiteter - hvis ubestemte natur medfører en antagonisme, der både kan gives en "venlig" eller "fjendsk" drejning - i den repræsentative proces vil tendere mod at blive dannet i deres "venlige", forsonlige form. Ligesom vi understregede, at hvis denne forsonligheds-mekanisme skulle bruges mod "borgerkrigstendenser", ville det være nødvendigt, at der var åben adgang til de politiske institutioner for alle parter. Og vi har videre set, hvordan en sådan forsonlighed, er et væsentligt mere realistisk mål at stræbe efter, end en egentlig substantiel rationalitet - selvom den repræsentative proces til fulde giver mulighed for, at de enkelte identiteter - på hver deres præmisser - kan blive klogere.

Derefter diskuterede vi hvilke forhold, der gør at staten i det hele taget accepteres som den ramme, den samfundsmæssige magtudfoldelse finder sted igennem, hvilket jo er forudsætningen for, at den repræsentativt demokratiske beslutningsproces overhovedet får chancen for at virke forsonliggørende. Hvad, udover de magtmidler, der stadig udgør statens bottom-line-grundlag, gør staten i stand til at opretholde et omend reduceret styringsniveau? Vi pegede her på det væsentlige i, at den førte politik blev opfattet som rimelig på dem, der måtte ende med at blive nedstemt. Hvilket igen forudsatte at de repræsentative mekanismer fik lov til at virke forsonliggørende, hvorfor også "de nedstemtes" deltagelse i processen her blev af særlig vigtighed. Og vi pegede på nødvendigheden af et pragmatisk medborgerskab, der betegner en tilslutning til de demokratiske principper og dermed sikrer politikens legitimitet. Da dette pragmatiske medborgerskab netop ikke behøvede at være særligt dybtfølt, men bunder i, at alle har en egeninteresse i at følge visse regler, hvis de selv ønsker indflydelse, blev de politiske institutioners åbenhed også her vigtig, da man jo ikke kan føle noget positivt ved en proces, man ikke oplever man indgår i.

De politiske institutioners åbenhed, og deres evne til at inddrage alle identiteter i beslutningsprocessen, er på denne måde et punkt, som stort set alle led i argumentationen kredser

er udformet, jo større chance for, at de demokratiske spilleregler overholdes. Men statens magtmidler har som sagt klare øvre grænser, og den forsonliggørende politik er ikke noget, man kan forudsætte som et mål for de politiske aktører, kun en strukturel sandsynlighed. Man kan håbe på, at de centrale politiske aktører erkender, at også en forsonlig politik er i alles interesse. Men selv i det tilfælde kræves der en betydelig grad af lederskabevne hos de politiske ledere. De politiske ledere skal nemlig da også overbevise deres egne tilhængere om, at det virkelig er ønskeligt at give køb på egne interesser, og altså give "de andre" mere, end de strengt taget har krav på. Det bedste man kan sige er også her, at risikoen for at sådanne grupper måtte tage loven i deres egen hånd er mindre, hvis de rent faktisk er repræsenteret. For i den situation, vil chancen for at de får ikke-uforsonlige imødekommelser være større, end det ellers ville være tilfældet.

I det pragmatiske medborgerskab får de love og paragraffer, Koch mente overflødige iøvrigt en altafgørende betydning, idet det er dem, der fastlægger de regler som de demokratiske normer bygges op over. Den frie og lige valgret eller ytringsfriheden f.eks., lever nok gennem at folk tror på dem, men omvendt ville de meget let kun blive tomme begreber, hvis ikke de var lovsikrede. Faktisk kan man hævde at paragraffernes goldhed er deres styrke. For goldheden gør dem brugbare for alle og enhver, mens en substansialisering af dem, en insisteren på at de skulle have en særlig dybtfølt betydning, vil tendere mod at reservere paragrafferne til den gruppe mennesker, der er del af samme fortolkningsfællesskab. Det var f.eks. hvad man så, da nynazisternes meningsfrihed i efteråret 1994 blev obstrueret med vold af grupper, der givetvis selv mente, at de forsvarede demokratiets "rette ånd".

Som vi snart skal vende tilbage til, betyder dette tilgæld ikke, at demokratiet er sikret, blot de grundlæggende rettigheder er lovsikrede. Men lovsikringen er en væsentlig forudsætning for både demokratiets fortsatte eksistens, og for dets videreudvikling.

om. Og det er, skal det hævdes, også dette led, der er det svageste i dagens repræsentative demokratier. Bristet i den faktiske repræsentation, er, skal det foreslås, en væsentlig årsag til at de forsonliggende mekanismer ikke virker ideelt, og dermed til at de molekylære borgerkrige, også herhjemme, synes at lure under overfladen.

I næste kapitel vil vi se nærmere på det empiriske belæg for en sådan påstand, klargøre hvad der ligger i begreber som repræsentation, åbenhed og inddragelse, og skitsere et forslag til ændring af de danske repræsentativt demokratiske institutioner.

KAPITEL 7: REPRESENTATION OG POLITISKE INSTITUTIONER

De molekylære borgerkrige vidner om et læderet medborgerskab. Når man i politisk øjemed tager magten i egen hånd, har man overskredet den tærskel, der skiller almindelig utilfredshed med de politiske institutioners måde at fungere på, fra den deciderede disrespekt. Lad blot de folkevalgte sige hvad de vil, vi gør under alle omstændigheder, hvad vi har lyst til - den holdning er en del borgerkrigens mentale forudsætninger.

Vi har stadig kun set molekylære borgerkrigstilstande i glimt herhjemme. Og accepten af det repræsentative demokrati er da også udbredt i den danske befolkning, når man spørger til den. Mellem 80 og 60 pct. erklærer sig i forskellige undersøgelser tilfredse med den måde, demokratiet fungerer på.¹⁵⁰ Og valgdeltagelsen er nok svagt faldende, men stadig meget høj.¹⁵¹

Men selvom demokratiet fortsat nyder en udbredt legitimitet herhjemme, er den ikke uden skår. En undersøgelse foretaget i 1991 af Jørgen Goul Andersen viser, at 45 pct. selv siger, at de har "ret lille" eller "meget lille" tillid til de danske politikere.¹⁵²

Vi skal i det følgende bruge mistilliden til politikerne til at undersøge, hvordan medborgerskabsindstillingen har det i en tid hvor højmoderniteten sætter sig igennem. Først skal vi se, hvordan repræsentationen er vanskeliggjort, når flere og flere i højere og højere grad skaber deres eget livsgrundlag, og når de samfundsmæssige problemer bliver stadigt sværere at tackle. Og vi skal argumentere for, at dette har medført en opsplitning af det politiske rum, så den almindelige befolkning, der de facto ikke inddrages i den politiske proces på en tidssvarende måde, ikke forsonliggøres. Derefter skal vi påvise, hvordan de

¹⁵⁰Jørgen Goul Andersen: "Politikerleden - myte eller realitet" i Jørgen Goul Andersen oa.: Vi og vore politikere, Spektrum, 1992, s. 138

¹⁵¹Jørgen Goul Andersen: "Politisk deltagelse i 1990 sammenlignet med 1979" i Medborgerskab - demokrati og politisk deltagelse, Forlaget Systime, Herning: 1993, s. 48

¹⁵²Goul Andersen: "Politikerleden...", op.cit., s. 147

parlamentariske forhold efter 1973 som følge heraf er blevet udsat for et kraftigt pres, et pres der foreløbigt kulminerede under Firkløverregeringen i 1980'erne. Firkløverregeringen fortolkede de parlamentariske principper så lempeligt, at man må spørge, om ikke den markerede et egentligt brud med parlamentarismen. Vi skal slutteligt skitsere et nyt institutionelt design, der både sikrer repræsentationen og det nødvendige demokratiske back-up, der er nødvendig for de forsonliggende mekanismers fortsatte funktion, og som derfor vil kunne bidrage til at hele kløften mellem befolkningen og det politiske system. Og som ved samme lejlighed, og i lyset af den pressede parlamentarisme, bringer det repræsentative demokrati tilbage på et holdbart spor.

1. Den manglende repræsentation, parlamentarisme og højmodernitet
I den nævnte undersøgelse finder Goul Andersen, at den politiske mistillid har to hovedårsager. Den politiske mistillid viser sig at korrelere særligt godt med manglende repræsentation og med vanskelighederne med at styre samfundsøkonomien. Hvad angår repræsentationen konkluderer han blandt andet, at "følelsen af ikke at være repræsenteret er en langt vigtigere kilde til politisk mistillid, end personlig afmagt".⁴

At folk ikke føler sig repræsenteret ses dels af, at 49 pct. ikke mener, at politikerne gennemgående har en god fornemmelse for, hvordan almindelige mennesker tænker, hvor kun 29 pct. mener at politikernes fornemmelse er god nok. Og dels af at der er over 3 gange så mange, der mener, at politikkerne tager for lidt hensyn til, hvad vælgerne mener, end det modsatte. Procentfordelingen er her 62-18.⁵

Sammenhængen mellem denne manglende repræsentation og politiker-mistilliden viser sig ved, at man - alene med en persons holdninger til EF (interview'ene er foretaget i 1991) og "de fremmede" i hånden - i 9,5 pct. af alle tilfælde kan forudsige,

⁴Jørgen Goul Andersen: "Årsager til mistillid" i Goul Andersen oa.: Vi og vore politikere, Spektrum, 1992, s. 167

⁵Goul Andersen: "Politikerleden...", op.cit., s. 153

en
 x om person generelt har tillid til de danske politikere.⁶ Sammenhængen er statistisk signifikant, og er iøvrigt bemærkelsesværdig stærk for den type undersøgelser.

Derudover må man tilføje, at det er særlig interessant, at det netop er Europa- og "fremmed"-politiske issues, der indikerer sammenhængen mellem manglende repræsentation og politisk mistillid, al den stund at det netop er i disse problemstillinger, at hhv. autonome og nynazister finder brændstoffet for store dele af deres argumentation.

Det er nærliggende at se repræsentationsproblemet som en konsekvens af den lokale og decentrerede identitetskonstitution, som er et af højmodernitetens vilkår. Tidligere var det politiske forholdsvis uproblematisk for den enkelte. Det politiske rum var struktureret af kollektive aktører, der var snævert knyttet til en række overordnede konfliktlinier i samfundet. Men med udhulingen af disse konfliktlinier indskriver man sig i stadig højere grad som selvstændigt subjekt i det politiske rum. Ens politiske jeg bliver i stadig højere grad frigjort. Og de eksisterende repræsentationsmekanismer - dvs. partierne - der er bygget til at varetage hele grupperes behov, bliver i den sammenhæng utilstrækkelige. De formår ikke effektivt at artikulere politikken for den enkelte. Det er en sådan tankegang, der synes at ligge bag Ulrich Horst Petersens bemærkning om, at

"samfundsudviklingen er skredet så langt frem, at det er de individuelle forskelle meget mere end de stands- og erhvervsmæssige, der konstituerer fællesskab og forskel. Hvis det er tilfældet (...) befinder de politiske partier sig også i en dyb krise, fordi de som organisationer ikke mere er et indlysende svar på udviklingens behov"⁷

⁶Goul Andersen: "Årsager...", op.cit., s. 171

⁷Ulrich Horst Petersen: "Det politiske ansvar under forandring" i Niels H. Petersen (red.): På sporet af den ny grundlovs, Gyldendal, København: 1992, s. 87

I resten af afsnit 1 skal vi se, hvordan denne udvikling er kommet til udtryk i Danmark. Vi skal først se på, hvordan de politiske partier i sig selv er blevet påvirket, og vi skal derefter se, hvordan denne påvirkning har forplantet sig videre ind i Folketinget med det resultat til følge, at de oplevede repræsentationsproblemer er blevet forstørret, hvilket har tenderet mod at splitte det politiske rum.

Men det er, som vi skal vende tilbage til, ikke kun partierne, der ikke længere er et indlysende svar på udviklingens behov. Under Firkløverregeringen i 1980'erne blev det klart, at repræsentationsproblemerne delvist har undermineret det parlamentariske princip og derfor stiller os overfor spørgsmålet, om hvilke institutionelle ændringer der er nødvendige.

1.1. Partier og repræsentativitet

De politiske partier spiller uomtvisteligt en helt anden rolle i forhold til vælgerne end tidligere. Dannelsen af det klassiske danske partisystem fandt sted i perioden fra 1870, hvor Det forenede Venstre blev grundlagt, til 1910, hvor de fire "gamle" partier - Venstre, Højre, Det radikale Venstre og Socialdemokratiet - var endeligt på plads. Disse fire partier fastholdt deres position i en sådan grad, at Jørgen Elklit bemærker, at

"der ikke kan være tvivl om, at 1960'ernes partisystem afspejlede samfundsmæssige konfliktstrukturer og et partimønster, der går tilbage til århundredets begyndelse. Og der kan heller ikke være tvivl om, at der var tale om konfliktstrukturer, der afspejlede de interesse modsætninger, som forandringerne i de grundlæggende økonomiske og sociale strukturer i takt med industrisamfundets gennembrud førte med sig"⁸

Ved det såkaldte jordskredsvalg i 1973 rystes dette mønster imidlertid, idet antallet af partier i Folketinget fordobles fra 5 til 10, hvorved de fire gamle partier med et slag blev skåret

⁸Jørgen Elklit: "Det klassiske danske partisystem bliver til" i Jørgen Elklit og Ole Tonsgaard (red.): Valg og vælgeradfærd, Politica, Århus: 1984, s. 38

ned til sammenlagt 2/3-dels størrelse.⁹

Forandringerne i forholdet mellem partier og befolkning går dog længere tilbage. Fra 1947 kan man se et dramatisk fald i de politiske partiers medlemstal, hvilket indikerer, at de politiske partiers tid som massemobiliserende organisationer allerede da var ved at rinde ud. I 1947 var 27 pct. af vælgerbefolkningen partimedlemmer, mod kun 16 pct. i 1968 og 6 pct i 1992. Et ubrudt fald, der har ramt praktisk talt alle partier.¹⁰

Da man i 1990 spurgte befolkningen, hvorfor de ikke melder sig ind i et parti, var det mest udbredte svar, at de hellere vil "tage stilling fra sag til sag"¹¹ - hvilket er svært ikke at tolke som et udtryk for, at partierne netop har svært ved at levere en repræsentation, der opfanger folk i deres forskellighed.

Selvom man således kan iagttage, at de politiske partier synes at få et svagere og svagere greb i vælgerne, skal man tage et par forbehold, før de erklæres uegnede til repræsentation af vælgerbefolkningen. For det første er alle i dagens Danmark jo ikke ramt af modernitetens dynamikker i samme omfang. I hvor høj grad vælgerne deler et givet partis sæt af interesser er et empirisk spørgsmål, som givetvis vil variere fra parti til parti, og mellem forskellige alders- og uddannelsesgrupper.

For det andet er der jo sket en ændring i partisystemet. Af de partier der kom i Folketinget i 1973 - Kristeligt Folkeparti, Centrum-Demokraterne, Retsforbundet, Fremskridtspartiet og Danmarks Kommunistiske Parti - var særligt Fremskridtspartiet, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti, i modsætning til de gamle partier, i udtalt grad mærkesagsprægede. Disse partier

⁹Erik Damgård: "Parlamentarismens danske tilstande" i Erik Damgård (red.): *Parlamentarisk forandring i Norden*, Universitetsforlaget, Oslo: 1990, s. 17

¹⁰Jørgen Goul Andersen: *Politik og samfund i forandring*, Columbus, Kbh: 1993, s. 124. Eneste parti der i en periode oplevede medlemsfremgang var SF, der fra 1968 til 1987 fik 6000 flere medlemmer.

¹¹Goul Andersen: *Politik...*, *op.cit.*, s. 125

havde altså ikke bund i den slags "store" konfliktstrukturer - som f.eks. arbejdere mod kapital eller industri mod landbrug - som man kunne finde omkring århundredeskiftet. Tværtimod illustrerede de en tendens til at frigøre sig fra egentlige konfliktstrukturer overhovedet til fordel for konflikter, der ikke uden videre lod sig glide ind i et overordnet mønster, som konfliktparterne kunne genkende sig selv i. For CD's vedkommende f.eks. kunne de konflikter, der udsprang af parcelhusejernes vilkår, nok give føde til en række standpunkter, men det var ikke muligt at sammenstykke noget sammenhængende program for samfundets indretning på baggrund af parcelhusejernes interesser. Og det var jo netop, hvad de gamle partier havde. Når de "nye" partiers opdukken nok lindrede, men ikke kunne afhjælpe, repræsentationsproblemet, var det fordi, de trods alt stadig var partier, og som sådanne måtte lægge sig fast på et særligt sæt af holdninger. Selvom de ikke havde de gamle partiers programmer, kunne de ikke spørge vælgerne fra sag til sag, og alene det at de i praksis førte en politik, hvor nogen ting blev prioriteret højere end andre, måtte føre til, at ikke alle deres vælgere kunne være lige begejstrede for dem.

Og endelig kan man jo for det tredje godt føle sig repræsenteret af et politisk parti uden at være enig med dette i et og alt - hvilket gælder så meget desto mere, som at partierne ikke bare er aktører i sig selv, men jo består af en række MF'ere, der trods partidisciplin også er enkeltindivider. Imidlertid må man, for at føle sig repræsenteret, opleve, at partiet varetager en i det mindste relativt stor del af de holdninger og interesser, man selv synes er særligt vigtige. Man er således i knibe, hvis man deler holdninger med SF i synet på hvor mange børnehaver, der bør bygges, med CD i Europapolitikken og med Fremskridtspartiet i synet på kreditforeningernes opbygning. Og som følge af konfliktliniernes gradvise opløsning, bliver sådanne kombinationstyper - der jo nødvendigvis ikke alle kan passe med et begrænset antal partiers - mere og mere almindelige.

Omvendt kan man ikke - som den danske mainstream politologi gør det - slutte at det repræsentative demokrati fungerer i bedste

velgående, blot fordi folk stadig stemmer på partierne. En repræsentant for denne mainstream konkluderer, at "Danmarks parlamentariske system i høj grad (er) repræsentativt"¹²; en anden at "problemerne har ( ) ikke været så store, at det har været muligt - eller ønskeligt - at få gang i en gennemgribende reformdebat".¹³ Billedet er imidlertid kun så beroligende, hvis man ser partierne og parlamentarismen som størrelser, der i sig bærer deres egen begrundelse. I det øjeblik man begynder at stille spørgsmål om, hvordan styreformen *virker* på samfundet - som f.eks.: virker den forsonliggørende? - er sådanne konklusioner for overfladiske.

I det omfang folk faktisk stemmer på partierne - gamle som nye - kan dette lige så godt være et tilfælde af, at folk bærer over med, at der ikke er nogle af de opstillede, der er lige i øjet, hvorfor man stemmer på et second-best alternativ eller på det, man nu engang plejer at stemme på. Det at man stemmer, siger formentlig mere om ens gode vilje, end om hvor meget man føler sig repræsenteret. I det tilfælde kan man tale om, at der på valgdagen trækkes veksler på ens medborgerskabsindstilling, hvilket virker undergravende på folkestyrets legitimitet.

Og hvis det er partier i det hele taget, og ikke bare de "gamle" partier, der har mistet deres karakter af "naturlig" politisk platform under højmoderniteten, hjælper det ikke stort, at "liberale spærreregler har muliggjort, at nye strømninger i vælgerbefolkningen kan kanaliseres ind i parlamentet", som det fortrøstningsfuldt konstateres.¹⁴ Man kan føle sig lige lidt repræsenteret uanset om det er et "nyt" eller "gammelt" parti man har stemt på.

I forhold til spørgsmålet om hvor godt partierne fungerer som repræsentative mekanismer, er der derfor ikke nogen grund til

¹²Damgaard: *op.cit.*, s. 43

¹³Palle Svensson: "Brud eller kontinuitet i nyere dansk parlamentarisme" i *Politica*, nr. 1., 1994

¹⁴Damgaard: *op.cit.*, s. 43-44

ikke at se sig om efter alternativer, der i højere grad vil kunne tilfredsstille de krav, som repræsentationens forsonligheds-mekanisme stiller. Men også i forhold til spørgsmålet om hvordan Folketinget fungerer, kan der stilles store spørgsmålstejn ved påstanden om, at der ikke skulle være behov for ændringer. Repræsentationsproblemerne er igennem det parlamentariske liv blevet så tydelige, at de i sig selv kalder på en revision af den repræsentative proces. Faktisk er ændringerne så markante, at de har bragt parlamentarismen på kant med sig selv.

1.2. Parlamentarisme og repræsentativitet

Parlamentarismen - det at regeringen nedsættes og kan afskediges af parlamentet - blev først grundlovsfæstet i Danmark i 1953. I 1849-grundloven var regeringsdannelsen overladt til kongen, og selvom Folketinget i 1901 havde tilkæmpet sig retten til at kontrollere regeringen, blev grundlovens ord ikke ændret på dette punkt i 1915-grundlovsrevisionen. Dette benyttede Kongen sig af under Påskekrisen i 1920, hvor han udnævnte regeringen Liebe, der ikke havde flertal i Folketinget. Det holdt dog kun 5 dage, hvorefter regeringen gik af.

Denne forfatningskamp fremhæver, hvordan demokratiet ikke blev indført med ét hug. Rester fra enevældens tid - kongens ret til at udpege regeringen - overlevede i en periode, før den blev løbet endeligt over ende af de stadigt ekspanderende krav om politisk selvbestemmelse, som udviklingen bragte med sig. Man kan iøvrigt se samme dynamik ligge i udviklingen i valgsystemet. Både i valgmåden - hvor blandt andet indførelsen af den hemmelige afstemning med virkning fra valget i 1901 (indtil da havde valgene fundet sted ved håndsoprækning eller navneopråb!), markerede at vælgerrollen nu blev anerkendt som selvstændig i forhold til de andre sociale roller, vælgeren indgik i¹⁵ - og i udvidelsen af valgretten, der nåede et foreløbigt højdepunkt i 1915, hvor også kvinderne blev anerkendt som selvstændige politiske subjekter.

¹⁵Elklit: op.cit., s. 23

Denne udvidelse og opblomstring af det politiske rum, hvor flere og flere grupper blev vækket til politisk dåd, var, som vi så det tidligere, den naturlige konsekvens af et samfund, hvis kompleksitet ikke længere gjorde det muligt at fastholde en enkelt central magthaver. Opblomstringen og udvidelsen af det politiske rum udgjorde på denne måde den drivkraft, der i hele den vestlige verden tvang demokratiet igennem, og var som sådan hovedårsagen til parlamentarismens sejr herhjemme. Men den politiske bevidstgørelse standsede ikke, efter at den i sin første fase havde udkrystaliseret sig over relativt klare konfliktlinier, hvilket, som vi så, resulterede i et klart partimæssigt mønster. Bevidstgørelsen fortsatte i takt med modernitetens tid- og rumudløftning af de sociale relationer, der udhulede stadigt flere overordnede konfliktlinier og blev også årsag til, at partierne - som vi lige har set - igen mistede deres greb om vælgerbefolkningen. Hvilket igen forplantede sig videre ind i de parlamentariske institutioner. Der er to aspekter af denne forplantning. På den ene side kan man lægge vægt på, at parlamentarismen ved en slags feedback-effekt forstærkede de oplevede repræsentationsproblemer. Dette aspekt skal vi se på i resten af dette afsnit. Det andet aspekt - som vil blive taget op i tur - handler om, hvordan det i 1980'erne blev klart, at parlamentarismen var ude af stand til at rumme rystelserne fra repræsentationsproblematikken uden at ændre form.

Ekstrem mindretalsparlamentarisme

Som det ofte er blevet bemærket, var effekten af jordskredsvalget i 1973, at Folketinget blev ramt af "ekstrem mindretalsparlamentarisme". Det store antal partier medførte, at der ikke i de næste tyve år blev dannet nogen flertalsregeringer overhovedet. I 40 pct. af perioden efter anden verdenskrig havde regeringen ellers været en flertalsregering. Istedet så man nu ligefrem, at mindretalsregeringer uden fast støtteparti blev den altovervældende norm. Dertil kom, at hver folketingssamling sad i kortere tid. I perioden 1973 til 1993 var perioden mellem valgene i gennemsnit 2 år og 2 måneder, mens den fra 1945 til 1973 havde

været på 2 år og 10 måneder.¹⁶ Og konfliktniveauet i Folketings-salen blev øget. I året før 1973-afstemningen var 56 pct. af samtlige vedtagne lovforslag vedtaget af et enigt Folketinget. Året efter var det kun 35 pct. af alle vedtagne forslag, der var vedtaget i enstemmighed. Tilsvarende var der kun nej-stemmer i 19 pct. af de endelige afstemninger i året før 1973, mod 60 pct. i året efter. Disse tal har holdt sig siden.

I denne situation var det naturligvis svært at danne stabile regeringer og føre en sammenhængende politik. En ren Venstre-mindretalsregering baseret på 22 mandater (!) blev i 1975 afløst af en socialdemokratisk mindretalsregering, der "klarede sig ved hjælp af forlig med skiftende oppositionspartier" frem til 1978, hvor "erfaringerne med de ustabile regeringsforhold førte () til et historisk eksperiment, idet Socialdemokratiet og Venstre dannede en koalitionsregering".¹⁷ Uenigheden mellem de to partier var dog for stor, og regeringen gik af efter et års tid. Derefter dannede socialdemokraterne igen en mindretalsregering, der imidlertid ikke - efter valget i 1981 - kunne skaffe flertal bag sin økonomiske politik, hvorfor den abdicerede i 1982 uden at udskrive nyvalg.

Den ustyrlige verden

Det var imidlertid ikke kun Folketinget, der blev udsat for en sådan fragmentering. For det politiske rum, hvis udbredelse først skabte og siden underminerede partisystemet, havde rødder i den stigende kompleksitet og interdependens som fulgte med moderniseringen. Og denne nøjedes, som vi har set, ikke blot med at decentrere subjektkonstitutionen og identitetsdannelsen, men gjorde også samfundet mere ustyrligt. Ironisk nok faldt de to effekter tidsmæssigt sammen herhjemme. For jordskredsvalget var som bekendt ikke det eneste chock, der ramte det danske samfund i 1973. Det var også det år, oliekrisen kom, hvilket fik konsekvenserne af det udviklede internationale økonomiske system til at stå klart. Og det var det år, vi blev medlemmer af EF. I

¹⁶Goul Andersen: *Politik...*, op.cit., s. 171

¹⁷Damgaard: *op.cit.*, s. 17

kølvandet på olie-prisstigningen kom der en hidtil uset kombination af arbejdsløshed og inflation. Og den stadig mere åbne danske økonomi gjorde det svært at sætte effektiv styring ind. Også dette afspejlede sig i Folketingets måde at fungere på. Udvalgssystemet blev reformeret i 1972: fra at have haft løbende nedsatte ad hoc-udvalg, indførtes et system af stående udvalg. Og siden 1972 har aktiviteten i disse udvalg været stigende. F.eks. steg antallet af skriftlige henvendelser til udvalgene fra 837 i gennemsnit pr. år i årene 1972-1974, til 1203 i gennemsnit pr. år i perioden 1974-1984, og videre til 1752 i gennemsnit pr. år mellem 1984 og 1988.¹⁸ I folketingsalen steg antallet af mødetimer fra i gennemsnit 300 pr. år i perioden 1963 til 1974, til i gennemsnit 466 pr. år i årene 1974-1984, for at lægge sig på 434 timer pr. år mellem 1984 og 1987¹⁹. Antallet af fremsatte lovforslag voksede tilsvarende i gennemsnit pr. år fra 206 til 292, for at lægge sig på 267, i de samme perioder.²⁰

Denne kraftigt forøgede aktivitet stillede store krav til politikerne. For at hjælpe politikerne med at honorere disse krav er der i tidens løb blevet oprettet specialiserede sekretariater til centrale udvalg som finansudvalget og Europaudvalget. Derudover blev der fra midten af 1960'erne givet midler til de enkelte partigrupper, og i 1981 blev der indført sekretærbistand til alle folketingsmedlemmer. Hjælpen blev øget igennem 1980'erne og foreslås stadig intensiveret, senest ved et forslag fra Folketingets nuværende formand, Erling Olsen. I et interview i Weekendavisen siger han om baggrunden: "I dag føler medlemmerne sig lidt afmægtige, de føler, at de er ved at blive mast under dyngerne af oplysninger".²¹

Det at partierne mister deres tag i vælgerne, sammen med det, at partierne har fået sværere ved at formulere en stabil politik,

¹⁸Damgaard: op.cit., s. 37

¹⁹Damgaard: op.cit., s. 41

²⁰Damgaard: op.cit., s. 39

²¹Erling Olsen, interviewet af Solveig Rødsgaard: "Olsens Plan" i Weekendavisen, d. 27.1.1995, s. 2

der har Folketinget bag sig, medvirker formentligt ikke til at øge befolkningens tillid til politikerne. Når de politikere, man i forvejen ikke har tillid til, heller ikke kan stable en holdbar regering på benene, øges tilliden til dem selvsagt ikke. Men når disse "svage" regeringer derefter bliver stillet overfor problemer af en hidtil uhørt kompleksitet, som de i vidt omfang er ude af stand til umiddelbart at gøre noget ved, og som under alle omstændigheder tvinger dem ud i klart ekspertisebetonede områder, får mistilliden for alvor noget at blive målt imod. Således finder Goul Andersen, at vælgernes oplevelse af, at politikerne ikke kan styre de samfundsøkonomiske problemer, er den anden hovedårsag til den politiske mistillid. Hans tal kan fortolkes sådan, at det er repræsentationsproblemerne, der bestemmer mistillidens grundlæggende niveau, og de oplevede styringsproblemer, der forklarer deres varians over tid: "Giver undersøgelsen på individniveau støtte til at tolke mistilliden som et repræsentationsproblem (...), peger undersøgelsen på makroniveau i retning af, at det mere er oplevede styringsproblemer, der er udslagsgivende for, om mistilliden på samfundsniveau er større eller mindre".²²

Mistilliden til politikerne kan således ses som et udtryk for en kløft mellem befolkningens holdninger og interesser og den faktisk førte politik. Når man kan tale om en "kløft", skyldes det ikke bare den del af processen, der først kappede væsentlige dele af bindeleddet mellem politikere og befolkning og dernæst førte Folketinget ud i oprørt vande, hvor styringskravene tiltrak sig stadig større opmærksomhed, delvist på yderligere bekostning af kontakten til vælgergrundlaget. Det skyldes også den del af processen, der førte vælgerne væk fra politikerne.

Udviklingen i medierne

Den del af det offentlige politiske liv, der i de sidste 20 år er foregået uden for de politiske institutioner, er markant mærket af udviklingen i massemedierne og i opinionsinstitutterne.

²²Goul Andersen: "Årsager...", *op.cit.*, s. 196-197

Det turde være en almindelig iagttagelse, at nyhedsdækningen er ændret drastisk de sidste år. Avisdøden har ramt bredt, og det gamle firbladssystem, baseret på tilknytningen til de fire "gamle" partier er gået i opløsning. F.eks. består S-pressen nu kun af ét blad, der oven i købet har måttet relanceres, som kun holder næsen oven vande takket være tilskud fra fagbevægelsen. Nyhedsformidlingen er for en stor del overtaget af TV, hvor programudbuddet siden bruddet med DR's monopol er vokset kolossalt, med først TV2's og siden satelitkanalernes indmarch. Hvad angår satelitkanalerne er TV3 stadig den eneste med dansk nyhedsdækning. Parallelt med - og delvist betinget af - denne udvikling er brugen af meningsmålinger blevet stadig mere udbredt.

Den mest iøjnefaldende konsekvens af denne udvikling er, at den politiske debat i den ikke-institutionaliserede offentlighed er blevet forfladiget og forvrænget. Den politiske kultur har, som følge af at store dele af befolkningen i væsentlige henseender de facto er udelukket fra de politiske institutioner, udviklet et uforpligtende og ureflekteret præg.

TV bærer ellers store løfter i sig. Takket være TV kommer langt flere mennesker i dag i berøring med nyhedsstrømmen end tidligere. Og takket være TV's særlige fortællestil er det blevet muligt at fortælle komplicerede historier til mennesker, der ikke tidligere ville have haft forudsætningerne for at forstå den pågældende problemstilling. Levende billeder og effektiv dramaturgi er langt mere pædagogiske virkemidler end tidligere tiders ord-til-ord avisreferater af politiske møder. Men selvom man jævnligt ser fremragende indslag i alle tre danske kanalers nyhedsudsendelser, er det ikke dem, der tegner det typiske nyhedsbillede.

At det forholder sig sådan skyldes sandsynligvis ikke mindst, at ens politiske bevidsthed har en tendens til at centrere sig omkring egne snævre og umiddelbare mål, hvis man ikke involveres i de beslutningsprocesser, hvor man ville have chancen for at besinde sig på, i hvor høj grad "de andre" nu også entydigt var "fjender". En undersøgelse af receptionen - altså læsningen - af

TV-nyheder fandt således en række såkaldte "supertemaer" i seernes læsemåde, såsom "krig", "arbejdsløshed" og "miljø".²³ Disse supertemaer udmærker sig ved, at de for den pågældende seer etablerer en umiddelbar forbindelse mellem ham og nyheden. Samtidig med at denne forbindelse, vel at mærke, ikke fra journalistens side bliver præsenteret som hovedsagen i nyhedsindslaget. En supertemalæsning erstatter nyhedens konkrete indhold med et betydeligt mere informationsfattigt begreb. Et indslag om borgerkrigen i El Salvador tager afsæt i en udveksling af politiske fanger, der er særlig bemærkelsesværdig, fordi præsident Duartes' datter er blandt de udvekslede gidsler. En af supertemalæsningerne af denne historie lyder: "når det er fine folk, kan alt lade sig gøre", idet seeren vælger at fokusere på noget hun kender til, supertemaet "klasser", der dermed i seerens bevidsthed kommer til at erstatte den egentlige - og meget mere komplicerede baggrund for udvekslingerne. Undersøgelsen konkluderer, at supertemaerne markerer, at seerne "begynder (...) at formulere fundamentale økonomiske og politiske interessekonflikter, men fordi der mangler en forbindelse til bestemte stridspunkter og beslutningsprocesser, giver denne form for nyhedsreception snarest en oplevelse af deltagelse, der ikke har grundlag i nogen reel politisk praksis".²⁴

Dette virker tilbage på selve nyhedsproducenterne i en ond cirkel. Når politiske historier skal serveres for folk, hvis politiske vokabular i det væsentligste er bestemt af supertemaer, må nyhedsformidlingen føje sig ind i dette mønster. Og det forstærkes af den rolle, meningsmålinger er kommet til at spille inden for de sidste år. Meningsmålinger får netop let en uforpligtende karakter. De bliver til - og bliver let brugt som - omvandrede "supertemaer"; klicheer, der opretholdes af ikke at være forbundet med en reel politisk praksis.

Ved ikke at blive ført gennem de repræsentative politiske institutioner, hvor holdningerne kunne modificeres, kommer den

²³Klaus Bruhn Jensen: "Nyheder til hverdag" i Lennard Højbjerg (red.): *Reception af levende billeder*, Akademisk Forlag, 1989

²⁴Bruhn Jensen: *op.cit.*, s. 235, min udhævning

i sig selv sunde politiske sans, som massemedierne giver liv til, til at fremstå i en, efter forsonlighedskriterier, perverteret form.

Dermed står vi i en situation, hvor det politiske rum er opslittet i en del, der er forankret i de politiske institutioner, og som forsøger at løse "verdens problemer" under vanskelige vilkår. Den politiske elite er således repræsenteret i den politiske proces og er derfor underkastet forsonliggørelsens mekanikker. Heroverfor står det store flertal af vælgerbefolkningen, der i vid udstrækning ikke kan genkende deres egne politiske konstruktioner i den parlamentariske proces. Denne gruppe kanaliserer derfor deres politiske krav igennem den ikke-institutionaliserede offentlighed. Her frustreres disse krav imidlertid, pga. dette rums ikke-forpligtende politiske karakter - uanset hvor mange læserbreve man måtte skrive til f.eks. BT, fører de ikke i sig selv til nogen magtudøvelse, hvorfor følelsen af at løbe panden mod en politisk mur let kan brede sig. Istedet for at blive forsonliggjort, bliver identiteterne da bygget op om folks egne fordomme, som de kommer til udtryk i "supertema"-tankegangen.

Denne tilstand er imidlertid ustabil på flere planer. Således blev det i 1980'erne klart, at parlamentarismen nægtede at spille den rolle den var blevet tiltænkt. Det rationale, der styrede Folketingets arbejdsforhold, blev mærkbart presset af den utilstrækkelige repræsentation.

2. Parlamentarismens krampetrækninger

En ting er, at repræsentationsproblemerne slog igennem på parlamentarisk plan og dér vanskeliggjorde en stabil styring, hvorved de blev selvforstærkende. En anden er, at parlamentarismen i denne situation ikke bare virkede som et medie, der forstærkede repræsentationsproblemerne, men selv blev grundlæggende påvirket i processen.

Parlamentarisme er, som det er fremgået, den repræsentativt demokratiske styreform, hvor regeringsmagten overgives fra et parlament til en selvstændig regering. Erik Rasmussen definerer parlamentarisme som det princip, at "regeringen er således sammensat, at den accepteres som sådant af et flertal i folkerepresentationen eller i ét bestemt af dennes kamre, og at den afgår, dersom det konstateres, at dette ikke er tilfældet"²⁵. Parlamentarismen betegner altså en treleddet struktur, hvor vælgerne vælger parlamentet, der igen vælger en premierminister, der får ansvaret for regeringsdannelsen. Regeringen er følgelig en slags destillat af vælgerbefolkningen, der gerne skulle være i stand til at føre en sammenhængende politik, og som kan drages til ansvar direkte af parlamentet og indirekte af vælgerne. Hvis en regering "ikke mere kan stå samlet om en politik må enten enkelte ministre udtræde eller en mere omfattende regeringsrekonstruktion finde sted".²⁶

Mens regeringsdannelsen i 1970'erne og starten af 1980'erne nok var vanskeliggjort, men stadig fungerede på parlamentarismens sikre grund, blev det med Firkløverregeringens tiltræden tydeligt, at den nye situation truede selve rationalet bag det parlamentariske princip.

2.1. Parlamentarismen under Firkløverregeringen

Da Anker Jørgensen kastede håndklædet i ringen i 1982, overtog Poul Schlüter regeringsmagten med sin Firkløverregering. Den kom hurtigt til at markere en erkendelse af, at det under de herskende forhold i Folketinget ikke længere var muligt at få hele sin politik igennem. Man måtte se i øjnene, at man som regering havde valget mellem enten at stå fast på hele sit program, hvilket ville medføre, at ens regeringstid blev meget kort. Eller man måtte udvælge nogle få punkter, som man ville satse på at få igennem, og lade resten gå som det nu ville. Schlüter valgte denne sidste parlamentariske udgave af "de

²⁵Erik Rasmussen, Komparativ politik, vol. 2, Gyldendal, København: 1969, s. 217

²⁶Erik Rasmussen: op.cit., vol. 2, s. 209

forhåndenværende søms princip" og sætsede på den økonomiske politik. Denne erkendelse var årsagen til, at regeringen - mod manges forventning - holdt helt frem til 1986 (hvor den blev videreført med deltagelse af de konservative, Venstre og de radikale). Og indstillingen fik, som Damgaard siger det, det "enestående" resultat, at Firkløverregeringen tabte 108 (svarende til 8 pct.) af de endelige afstemninger om forslag til love, folketingsbeslutninger og motiverede dagordener, der blev fremsat i dens regeringstid. Det var mere end det dobbelte af, hvad man tidligere havde set.²⁷

Tallet dækker over en væsentlig forrykkelse af de grænser, som ideen om regeringen som ét destilat af et givent Folketing hidtil havde udstukket. Den ene grænse omhandler, hvornår en given regering har den fornødne støtte i Folketinget, og har form af en såkaldt negativ parlamentarisme. Altså den regel der siger, at en regering ikke behøver at have et positivt flertal bag sig, men kan nøjes med ikke at have et konstateret flertal imod sig. Et sådant flertal kan konstateres, hvis folketinget stemmer for et mistillidsvotum, hvorefter regeringen vil være forpligtet til at gå af. Så sent som i 1982 konstaterer Torben Worre imidlertid, at det i praksis regnes "for en forudsætning for regeringens eksistens, at tinget vedtager de forslag, den fremsætter", og at en regering i hvert fald "aldrig (vil) acceptere et afstemningsnederlag i et væsentligt spørgsmål. Man kan derfor sige, at enhver afstemning i Danmark er en tillidsafstemning".²⁸ Som et eksempel på, hvor den nedre grænse går for, hvornår et spørgsmål er væsentligt, fremhæver Worre, at flere oppositionsledere udtalte, at de ikke ville have regeringen Hedtoft til at gå af, da de vedtog en dagsorden om *ophævelse af smørrationeringen(!)* mod regeringens ønske. Men Hedtoft valgte alligevel at træde tilbage.

Firkløverregeringens mange afstemningsnederlag (på ofte særdeles

²⁷Damgaard: *op.cit.*, s. 28

²⁸Torben Worre: *Det politiske system i Danmark*, Akademisk forlag, København: 1982, s. 102

vigtige områder) må siges at forrykke denne nedre grænse opad med adskillige længder. Den negative parlamentarisme blev udnyttet til det yderste, og Folketingets tag i regeringen løsnedes i betragtelig grad. Dette løsere forhold understreges af den nydannelse, regeringen skabte i et af de tre tilfælde hvor den trods alt valgte at reagere på et afstemningsnederlag.²⁹ Istedet for at gå af eller udskrive nyvalg, da Folketinget nedstemte den såkaldte "EF-pakke" i 1986, valgte regeringen at sende loven til folkeafstemning for, da "EF-pakken" blev vedtaget, at blive siddende.

Det er også sigende for Folketingets forhold til regeringen, at Socialdemokratiet i tre tilfælde siden 1983 har undladt at stemme for finansloven, hvad en uskreven norm ellers har tilsagt såkaldt "ansvarlige" partier at gøre. Begrundelsen var netop først, at regeringen ikke havde sit parlamentariske grundlag i orden, og siden at Socialdemokratiet ikke havde haft indflydelse på finansloven. Dette normbrud kan ses som en helt klar konsekvens af Schlüters nye strategi. I den gamle situation, hvor en regering gik af, når den ikke var i stand til at få sin politik igennem, er finanslovsvedtagelsen en ren formalitet. Substansen bliver jo fastlagt selvstændigt ved de enkelte lovforslag, hvis finansiering finansloven skal gøre rede for, og det vil derfor være "tarvelig obstruktion" overfor en regering ikke at stemme for finansloven. Men i det øjeblik man ikke kan gå ud fra, at regeringen tager de parlamentariske konsekvenser af et nederlag på de enkelte forslag, bliver finanslovsafstemningen, istedet for at være en ren formalitet, til et af de steder, hvor man stadig kan udtrykke uenighed med regeringens samlede indsats. Også normbruddet viser på denne måde tilbage til det løsere forhold mellem regering og Folketing.

Den anden grænse, som de mange afstemningsnederlag vidner om er blevet forrykket, er selve den grænse, der adskiller regering og Folketing. Afstemningsnederlagene var nemlig ikke bare eksempler på, at regeringen ikke kunne få sin egen politik igennem. De

²⁹Louise Andersen: "Dansk parlamentarisme: Politiske og retlige normer under opbrud?" i *Politica*, nr. 2, 1994, s. 19

fremkom i betydeligt omfang som et resultat af, at oppositionen fik sin politik igennem udenom regeringen. Damgaard beskriver dette:

"I adskillige tilfælde foregik beslutningsprocessen (...) på denne måde: Mod regeringspartiernes stemmer vedtages et forslag til folketingsbeslutning, der pålægger regeringen at udarbejde et lovforslag efter nærmere skitserede retningslinjer. Regeringen udarbejder og fremsætter derefter lovforslaget, idet den dog advarer mod dets gennemførelse og stemmer imod under vedtagelsen. En sådan lovgivningsproces er vistnok ganske enestående i parlamentariske systemer"³⁰

Med det såkaldte "alternative flertal", bestående af venstre-fløjen, Socialdemokratiet og Det radikale Venstre, var parlamentarismen - hvor altså Folketinget vælger én "ordførende" regering - i praksis omdannet til et "dualistisk flertalssystem": "Regeringen var reelt ofte i "opposition", og oppositionen ofte i "regering", mens de Radikale ofte "regerede" ved hjælp af såvel opposition som regering".³¹ De radikale var i folketingsåret 1985-86 på den vindende side i 97 pct. af de endelige afstemninger, mens regeringen kun stod bag 92 pct.!

Hertil kommer, at Firkløverregeringen var den første regering, der byggede på hele fire partier. Den rummelighed, dette medførte, gjorde, at regeringen også indadtil havde mindre enhedspræg.

Sammenfattende fremviste Firkløverregeringen en helt ny parlamentarisk praksis, hvor den for parlamentarismen kendetegnende stabile regerings-oppositions dikotomi var blevet afløst af "regeringer" overfor "oppositioner". Folketingets greb i "den rigtige" regering, var blevet betydeligt løsnet gennem en meget vid fortolkning af den negative parlamentarisme.

³⁰Damgaard: op.cit., s. 28-29

³¹Damgaard: op.cit., s. 29-30

2.2. Parlamentarismen efter Firkløverregeringen

Med omdannelsen af Firkløverregeringen til en KVR-regering blev situationen i nogen grad normaliseret, selvom der nu opstod et alternativt "socialpolitisk flertal" bestående af Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti. Regeringen var nu på den tabende side i 4,6 pct. af afstemningerne, hvilket stadig var et unormalt højt, men alligevel mere afdæmpet, tal.³² I den efterfølgende regering af Konservative og Venstre forværedes situationen igen, og i dens første regeringsår steg antallet af nederlag til 6,7 pct.³³ Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti kunne her danne alternativt flertal med et hvilket som helst af de øvrige partier. Under disse omstændigheder blev det da også tydeligt, at det ikke kun var grænserne mellem regering og opposition, der var blevet forrykket. I 1991 udtalte Venstre's næstformand Anders Fogh Rasmussen således, at Venstre både var regering og opposition.³⁴ Selvom udtalelsen formentlig har været led i et taktisk spil mellem Venstre og Konservative, markerede den en erkendelse af, at også Erik Rasmussens krav om, at regeringen under parlamentarismen skal stå samlet om sin politik, potentielt stod for skud.

Da Schlüter som følge af tamilrapporten gik af i 1993, og en ny regering bestående af Socialdemokratiet, de radikale, Kristeligt Folkeparti og Centrum-Demokraterne tog over, blev der med den nye regerings absolutte flertal sat en stopper for de alternative flertal og for accepten af nederlag. Imidlertid vil det formentlig være for meget at påstå, at uenigheden indadtil i regeringen her skulle være mindre end hos forgængerne. Og regeringen holdt da også kun sit flertal, indtil Bente Juncker i februar 1994 måtte gå af som socialminister og forlade regeringen.

Da Kristeligt Folkeparti gled ud af Folketinget ved valget i 1994, var regeringen igen en fuldblodet mindretalsregering, men

³²Damgaard: *op.cit.*, s. 28

³³Goul Andersen: *Politik...*, *op.cit.*, s. 172

³⁴Som citeret af Politikens oplysning, København, tlf.: 33 14 40 88

med dens strategiske placering på midten var muligheden for flertal imod den lille, idet Venstre, Konservative og Fremskridtspartiet skulle stemme sammen med enten Socialistisk Folkeparti eller Enhedslisten for at få stemmer nok.

Den ikke-parlamentarisme, der blev praktiseret under Firkløverregeringen, ser således ud til at være taget af bordet igen. Men man kan ikke gå ud fra, at den én gang for alle er blevet vist tilbage. Det er marginaler i partiernes indbyrdes styrkeforhold og politisk-taktiske forhold, der er afgørende for, om alternative flertal igen vil skyde frem. Dannelsen af den første Nyrup-regering, der satte en effektiv stopper for de alternative flertal, skyldtes således ikke parlamentariske ændringer, men afspejlede derimod en politisk ændring - herunder at midterpartierne mente det nødvendigt at sætte de konservative og dermed Venstre "på bænken" efter tamilsagen. Under alle omstændigheder kan man formentlig ikke, efter 1980'ernes "syndefald", forestille sig en genoprettelse af den "strenge" negative parlamentarisme. Regeringer vil sandsynligvis fremover være mindre tilbøjelige til at gå af efter "almindelige" afstemningsnederlag - også dem, som måtte være resultatet af, at oppositionen i en given sag gik sammen om at gennemtrumfe deres egne beslutningsforslag. Ligesom graden af intern enhed i regeringen synes at have skiftet niveau. For de parlamentariske forhold er fortsat ustabile, som følge af forskydningerne mod større individualitet i vælgerbefolkning. Det parlamentariske princip er derfor konstant i farezonen.

2.3. Vurdering af udviklingen

I de studier, der beskæftiger sig med konsekvenserne af den parlamentariske udvikling i 1980'erne, lægges der ofte vægt på, at Folketinget i lovgivningsprocessen blev stærkere i forhold til regeringen, hvilket tydeligst afspejler sig i eksistensen af de alternative flertal. Således bemærker Damgaard, at "regeringernes svagere greb om flertalsdannelsen giver oppositionspartierne bedre muligheder for udfoldelse og indflydelse, hvorfor de i

højere grad benytter de til rådighed stående midler".³⁵

Dette træk peger, som Goul Andersen noterer, hen imod en demokratisering af regeringsudøvelsen: "De, der har talt bekymret om parlamenternes tab af magt overfor regering, bureaukrati og interesseorganisationer, må sande, at magten i Danmark efter 1973 snarere er vendt tilbage til Folketinget".³⁶

Faktisk er magten til overflod vendt tilbage til Folketinget. Regeringsudøvelsen er blevet bundet til Folketinget på en helt anden måde end tidligere, hvilket imidlertid blot understreger demokratiseringselementet. Under Firkløverregeringen var regeringsudøvelsens kendetegn netop, at den slet ikke var fastlagt én gang for alle, men derimod skiftede fra område til område, afhængigt af hvor flertallet i den givne sag måtte ligge. Og det er jo på sin vis i god overensstemmelse med det forhold, at vælgerne ikke længere er produkter af en given gruppe, men derimod grupperer sig som enkeltindivider fra sag til sag.

For én regering, der skulle regere på alle områder i fire år, ville jo netop forudsætte, at der var så meget orden på konflikterne, at det overhovedet lod sig gøre at summe det sammen til et overordnet konfliktmønster, som derefter rimeligt entydigt kunne guide én i sin stillingtagen på konkrete områder. At regeringen har tenderet mod at blive "flydende" - altså med at bestå af det til enhver tid givne flertal på det givne område - kan ses som et tegn på, at parlamentarismen har været i stand til udvikle sig i overensstemmelse med dens grundlæggende demokratiske rationale. Sådan kunne man konkludere.

Der er imidlertid et par *aber dabej*'er knyttet til en sådan konklusion. For det første er udviklingen ikke gået entydigt hen imod mere magt til Regeringen. Udviklingen har med sit spontane præg grebet fat i visse elementer uden at sørge for at styreforment blev overordnet justeret. Hvor Folketinget nok har fået mere at skulle have sagt på lovgivningsområdet, er administrationen stadig Regeringens domæne. Og forskydningen på lovgivningsom-

³⁵Damgaard: *op.cit.*, s. 33

³⁶Goul Andersen: *Politik...*, *op.cit.*, s. 177

rådet har givet sig udslag i en række uheldige konsekvenser på administrationsområdet. Når man har vanskeligt ved at få sin politik igennem i Folketinget, har tilskyndelsen til at bruge den indflydelse, der ligger i statsapparatet, været "ekstra stor".³⁷ Ikke mindst fordi man som minister i et system, der er rundet af en parlamentarisk tradition, let kan opleve det som ens "ret" at regere, når nu man er i regering.

Man kan således vove den hypotese, at flere af de "sager", som 1980'er-regeringerne belastede samfundet med, var udtryk for, at det - når man var ligeglad med Folketingets vilje i lovgivnings-spørgsmål - var snublende nært også at se stort på sit ansvar overfor Folketinget i administrationen af lovene. At man virkelig ikke tog dette ansvar så forfærdelig alvorligt kom vel nok - som Tamilrapporten beskrev det - tydeligst til udtryk i Schlüters legendariske "der er ikke fejlet noget ind under gulvtæppet".

Tilsvarende har også oppositionen været opmærksom på dette "hul", som de har forsøgt at stoppe med de forhåndenværende midler. Disse midler er imidlertid ikke særlig effektive i forhold til de ressourcer, regeringen sidder på. I mangel på bedre har Folketinget måtte se sig nødsaget til at benytte de noget inadekvate kontrolmidler, det besidder, først og fremmest kommissionsdomstole, som der i perioden fra 1980 til 1992 blev nedsat dobbelt så mange af, nemlig 17, som i hele perioden fra 1945 til 1980.³⁸ Dertil kommer naturligvis Rigsretssagen mod Ninn-Hansen, der som bekendt er den første af sin slags i 83 år.

Det uheldige ved disse undersøgelser er for det første, at de i sagens natur kun kan bruges, når en given skade er sket. Alt andet lige ville det være bedre, hvis Folketinget kunne gribe ind, før en given sag udviklede sig til at blive en sag. Og for det andet bidrager disse undersøgelser, netop fordi de ikke handler om hvilken politik der bør føres, men om hvilken politik der rent faktisk er blevet ført, ofte til at skjule politiske uenigheder bag faktuel-juridiske spidsfindigheder.

Uanset om regeringerne tidligere administrerede ligeså meget

³⁷Goul Andersen: *Politik...*, op.cit., s. 191

³⁸Goul Andersen: *Politik...*, op.cit., s. 195

efter eget hoved, som 1980'ernes regeringer gjorde, har der således udviklet sig en situation, der får essentielt politiske problemstillinger til at fremstå som et spørgsmål om jura, hvilket alt andet lige gør det sværere for borgerne at danne politiske identifikationer med det politiske systems aktører. Om noget, har udviklingen således virket undergravende for tilliden til politikerne.

Vi skal senere vende tilbage til forholdet mellem regering og Folketing, og dér skitsere hvilke ændringer, der ville kunne imødekomme dette problem. Men selv om der oprettes en ny og bæredygtig balance mellem de to, er påstanden om, at 1980'ernes drejning af parlamentarismen var udtryk for at styreformens formåede at følge sit underliggende demokratiske rationale i omskiftelige tider, stadig ikke fyldestgørende.

For det hjælper ikke meget, at Folketinget skulle få mere at have sagt, sålænge vejen ind i Folketinget går gennem de politiske partier, der jo netop ikke i tilstrækkelig grad er i stand til at repræsentere vælgerne i dag. Derfor er en udvikling, der i højere grad baserer regeringsmagten på partierne istedet for på "den rigtige" regering, måske nok et skridt i den rigtige retning, men ikke et skridt, der på nogen måde bringer Folkestyrets institutioner tilbage på sikker grund. For så længe forskydningerne i vælgergrundlaget ikke kommer til deres ret, vil medborgerskabsindstillingen til stadighed undergraves, og den skitserede opsplitning af det politiske rum - der fortsat er det altoverskyggende politiske problem i dagens Danmark - fortsætte.

3. Et nyt institutionelt design

I det følgende skal vi se på, hvilke krav man må stille til de politiske institutioner, hvis eroderingen af medborgerskabsindstillingen og den deraf følgende opsplitning af det politiske rum, der i sidste instans bringer os ud i det molekylære borgerkrigslandskab, skal imødegås. Krav, der iøvrigt også vil kunne skabe et varigt grundlag for de politiske institutioners egen fortsatte eksistens.

3.1. Repræsentationen revisited

Når vi hidtil har talt om, at den repræsentative proces kan virke forsonliggørende på de identiteter, der er inddraget i den, har vi brugt begrebet "repræsentativ" til at betegne den tilstand, hvor identiteten ikke er nedsænket i sit eget primære terræn, ikke befinder sig i den "hverdagsverden" som identiteten hovedsageligt er udviklet udfra. F.eks. kan man tale om politisk repræsentation, når holdningen til benzinafgifter ikke bare klargøres hjemme i parcelhuskvarteret bag ligusterhækken, eller for den sags skyld over urteteen i øko-kollektivet, men derimod finder sin endelige form på fremmed grund, hvor omgivelserne ikke naturligt giver støtte til nogen af parterne. Hvor man ikke nøjes med at have sine holdninger med hjemmefra, men derimod indgår i en proces på udebane, hvor de holdninger man har med hjemmefra, genovervejes. Det vigtige ved repræsentationen er netop, at den udstyrer holdningerne med en "tøven", udgør en proces, hvor de forskellige holdninger får lejlighed til at lægge sig i vejen for hinanden, inden de hver især er færdigformulerede.

I denne forstand er der i princippet ikke noget til hinder for, at man skulle kunne repræsentere sig selv i den politiske proces. Når dette - af grunde, som vi straks skal vende tilbage til - som hovedregel ikke er tilfældet, og man derfor må have andre til at repræsentere sig i den politiske proces, er det imidlertid vigtigt, at man oplever, at denne repræsentant handler i ens sted. Ikke at repræsentanten i et og alt skal handle på den måde, de han repræsenterer måtte finde rigtig. Tværtimod besidder repræsentanten jo netop det fortrin i forhold til dem han repræsenterer, at han befinder sig et andet sted, og netop af den grund vil (og helst skulle) tendere mod at mene noget andet end sit bagland. Men det er vigtigt, at repræsentanten handler, som hans bagland også ville have gjort, hvis de havde været i hans sted. Som den engelske filosof Edmund Burke, der også var parlamentsmedlem, udtrykte det: "I aim to look, indeed, to your opinions; but such opinions as you and I must have five years

hence. I was not to look to the flash of the day".³⁹ Når repræsentanten skal være lydør overfor sit bagland, er det ikke fordi, han skal modtage instrukser fra dem, men fordi han er afskåret fra at kunne overbevise baglandet om, at han har ret i, hvad han måtte mene, hvis ikke han hører efter deres indvendinger. Og han skulle helst kunne overbevise. For repræsentationen virker jo kun forsonende på andre end repræsentanten selv, hvis han får trukket sit bagland med sig ind i de problemstillinger, han selv vikler sig ind i.

Det er derfor det er et reelt problem, når vi i det foregående har hæftet os ved, at folk ikke længere føler sig repræsenteret af de politiske partier, at folk ikke oplever at politikerne lytter nok til "almindelige mennesker", og at folk ikke har kunnet genkende deres egne politiske konstruktioner i den politiske proces. For hvis ikke man selv oplever at være repræsenteret, er det ligegyldigt, om der rent faktisk måtte blive taget hensyn til ens interesser i den politiske proces. Hvis man f.eks. vedtager at bygge flere børnehaver, vil man nok imødekomme folk med børn i børnehvealderen og således tilfredsstille deres interesser som forældre. Men hvis en sådan beslutning for folk ser ud som om, at den er resultatet af en stor "black box"-proces, som de politiske konflikter ligger skjult inden i, kan de jo ikke på nogen måde være blevet forsonliggjort af den repræsentative proces. Folks holdninger til samfundet er så ikke blevet ændret overhovedet. Det eneste, der er sket, er at børnehalebørnsforældre har fået opfyldt et politisk krav, der allerede var dannet på forhånd - og at folk, der ikke synes, at samfundet burde bruge penge på flere børnehaver, er blevet skuffet i deres foruddannede holdninger. Særligt denne sidste skuffelse kan i princippet være problematisk. For risikoen for at "de andre" bliver til "fjender" er jo netop langt større, når forventninger skuffes uden at have været igennem den repræsentative proces. Man kunne forestille sig en gammel dame

³⁹Edmund Burke: "Speech at the Conclusion", citeret fra Hanna F. Pitkin: The concept of representation, University of California Press, Berkeley: 1968, s. 181

rase mod ungdommen: "Hvorfor skal de unge også hele tiden bare kræve ind, mens folkepensionen skæres ned? Da jeg var ung, passede jeg selv mine børn, selvom vi havde det hårdt".

Mens forbindelsen mellem repræsentant og bagland tidligere var relativt uproblematisk, forholder det sig anderledes i dag. Dengang man som f.eks. arbejder havde klart definerede interesser og dertil hørende holdninger, var det hverken noget problem for én at vælge en repræsentant, eller for repræsentanten at vide hvad han skulle kæmpe for. Og af samme grund udgjorde heller ikke kommunikationen mellem politiker og borger det store problem. Kommunikationen fra borger til repræsentant gav sig selv, i og med at det hele vejen igennem var relativt klart, hvad repræsentanten skulle mene på de forskellige områder, hvor hans stillingtagen var påkrævet. Og der skulle tilsvarende ikke så meget til at overbevise en arbejder om, at en socialdemokratisk politiker virkelig varetog hans interesser, hvorfor heller ikke kommunikationen den anden vej - fra repræsentant til borger - opbød de store vanskeligheder.

I dag hvor ens holdninger og interesser ikke er knyttet sammen på samme fasttømrede måde, er det imidlertid et problem at skulle vælge én person eller et parti til at føre ordet for en på mere end et meget begrænset antal områder. Hvis man f.eks. stemmer på en socialdemokratisk folketingskandidat, fordi man ønsker velfærdsstaten videreført i nogenlunde intakt form, har man ikke nødvendigvis også ønsket at levere en carte blanche-opbakning til de københavnske omegnskommuners socialdemokratiske borgmestres lejlighedsvis optræden på den landspolitiske scene.

At man i dag i højere grad end tidligere selv definerer sit politiske holdnings- og interessekompleks, gør det imidlertid ikke blot sværere for den enkelte borger at vælge sig en repræsentant. Det gør det også sværere for repræsentanten at føre den indforståede dialog med sit bagland, som burde finde sted. Hvis man som borger kun glimtvist kan identificere sig med "sin" repræsentant, vil man naturligvis også være mere modvillig overfor repræsentantens argumenter for, hvorfor han ændrede syn i den og den sag, end man ville være, hvis man i et og alt mente,

at repræsentanten var en fornuftig person, der stod for det samme som en selv.

Når folk bliver ved med at stemme på partierne, selvom de ikke måtte føle sig fyldestgørende repræsenteret af dem, kan det, som vi anførte ovenfor, ses som et udtryk for, at folk oplever, at der ikke er så meget andet at gøre, hvis man vil udnytte sin stemmeret. Årsagen hertil kunne, skal det foreslås, være, at alle, der kunne tænke sig at stille op til folketingsvalg, jo er nødt til at tage hensyn til, at de vil blive stillet til regnskab for deres meninger på ikke bare et enkelt sagområde, men på praktisk talt alle væsentlige sagområder. Fordi Folketinget i princippet sidder fire år ad gangen og i de fire år behandler et stort antal forskellige sager, vil en folketingskandidat, i langt de fleste tilfælde, se sig nødsaget til at formulere en eller anden form for politik på stort set alle områder. Når partierne ikke er sådan at slå af pinden, er det således fordi, selve den udformning vi herhjemme har givet det indirekte repræsentative demokrati - at man skal vælge en forsamling, der skal lovgive bredt i et vist tidsrum - kun i meget begrænset omfang vil lade repræsentanter, der ikke har en mening på alle væsentlige politikområder, komme til orde overhovedet, subsidiært overleve parlamentarisk i mere end en enkelt periode. Den parlamentariske struktur fremmer i sig selv repræsentanter med et egentligt program for samfundets indretning, og det er derfor, det ikke er så underligt, at der ikke er opstået levedygtige alternativer til de politiske partier. De politiske partier bliver naturligt favoriserede af styreformen.

Den mest indlysende måde at klare problemet med partiernes manglende repræsentativitet på, er ikke at forbyde partierne - hvilket jo iøvrigt er en både usympatisk og uladsiggørlich tanke. Hvis man vil fremme en anderledes repræsentationsform, må man ændre de betingelser, som repræsentationen skal fungere på. En sådan ændring af de vilkår, repræsentationen fungerer på, skulle have til hensigt at gøre repræsentationen mere fleksibel, så den bedre kan imødekomme vælgernes behov for ikke at blive

puttet i kasser. Og nødvendigheden af en sådan ændring hviler på, at den repræsentation, som politiske partier er leveringsdygtig i, er for ufleksibel til den (høj-)moderne vælger, der - som vi tidligere så - hellere vil "tage stilling fra sag til sag". Den konsekvente løsning vil derfor være en, der sørger for, at man rent faktisk kun repræsenteres fra sag til sag - og ikke som i dag tvinger en til at underskrive en blankocheck til en enkelt person eller parti, hvis man overhovedet vil have noget at skulle have sagt i politisk henseende.

3.2. Det direkte repræsentative demokrati

I sin ekstreme version ville et sådant forsøg på at sikre tilstrækkelig fleksibilitet føre til, at det indirekte element fuldstændigt skulle afskaffes, da enhver form for overdragelse af politisk magt fra flere personer til en "politisk stedfortræder" ville medføre en u hensigtsmæssig indhegning af den enkeltes politiske interesser og holdninger. Det er i dag væsentligt sværere end tidligere at stable en stabil politisk fællesnævner for flere forskellige politiske subjekter på benene. For den højmoderne tendens er jo netop, at der ikke er to personer, der er ens, heller ikke i politisk henseende.

Det naturlige resultat heraf ville være, at alle så at sige skulle repræsentere sig selv i den politiske proces. Alle skulle - i egen person - sidde med ved det forhandlingsbord, hvor de politiske beslutninger blev truffet. Hvilket i praksis ville betyde, at Folketinget skulle afskaffes til fordel for rene folkeafstemninger.

Dette forslag har alt andet lige sin styrke i, at det ved at imødekomme kravet om fleksibel repræsentation, vil tendere mod at genoprette den smidige forbindelse mellem identiteter og politiske institutioner, som stivnede til, i takt med at partierne, med deres ufleksible politiske programmer, i stigende grad blev utidssvarende. Det vil derfor give den enkelte borger en oplevelse af, at man som politisk subjekt virkeligt har magt som agt, og - i det omfang denne effekt var enerådende - give det politiske system en fornyet legitimitet.

Som vi var inde på i diskussionen af det pragmatiske medborgerskab, er det vigtigt at de politiske beslutninger opleves som rimelige, hvis de skal have den fornødne opbakning. For at en beslutning skulle være rimelig, lagde vi vægt på, at de minoritetsgrupper, der måtte blive stemt ned i en given beslutning, ikke måtte opleve nederlaget som en fuldstændig tilsidesættelse af deres politiske eksistens. Hvor minoriteterne uundgåeligt vil føle sig "fremmed-gjorte" i forhold til den beslutning, der går dem imod, måtte de helst ikke også føle sig "fjendliggjorte". Den endelige beslutning skulle helst underordne minoritetssynspunkterne (under sig) på en hensynsfuld måde.

Men hvis beslutningerne også skal opleves som rimelige af majoriteten, eller af dem der måtte mene, at de udgjorde majoriteten, kræves det imidlertid, at det flertal, der rent faktisk måtte eksistere i en given sag, også får lov at bestemme. Det er ikke nok, at alle oplever at deres synspunkter er kommet frem i den politiske proces; det kræves også, at beslutningerne rent faktisk er udtryk for, hvad flertallet vil. I modsat fald vil den forsonliggende effekt fra repræsentationen for det første blive overtruffet af den harme, man føler mod dem, der tilsidesætter hvad man oplever som ens ret. Og for det andet vil man, hvis man oplever nok at kunne snakke, men ikke have indflydelse, i længden trække sig helt ud af de sammenhænge, som man oplever ikke respekterer en. Og derved fuldstændigt unddrage sig repræsentationens forsonliggende og nuancerende virkninger. Resultatet er en supertema-tankegang, tilspidset i sin uforsonlighed af hvad der opleves som "retfærdig harme".

Den ret til medbestemmelse som den "retfærdige harme" bygger på, henter sin kraft fra den modernitet, der jo netop udstyrer hver enkelt borger i de stadigt mere differentierede samfund med større selvstændighed. Den eneste holdbare måde, at komme de selvbestaltede "harmfulde" grupper, der således måtte mene at repræsentere "folkets sande vilje", til livs på, er derfor virkeligt at indrette det politiske system så det - inden for rammerne af den nødvendige mindretalsbeskyttelse - giver "magten til flertallet".

En sådan direkte repræsentativ styreform - hvor alle repræsentanterer sig selv i den politiske proces - skyder imidlertid over målet og gør derfor mere skade end gavn. Den er mere vidtgående end nødvendigt for at sikre en tilstrækkelig fleksibel repræsentativitet, den virker kontraproduktiv i forhold til repræsentationens mekanismer, og den er urealistisk i sine forventninger til folks politiske engagement.

Hvad angår det sidste - det politiske engagement - forudsætter en sådan model ikke bare, at alle i dag har udviklet en politisk sans, men fordrer netop, at alle skulle være villige til at hellige sig denne sans i en udstrækning, der ikke er realistisk. At selv den mest politisk "apatiske" borger har en mening om politiske spørgsmål - det være sig folkepensionens størrelse, eller antallet af flygtninge - er ikke det samme, som at han skulle være interesseret i at bruge en væsentlig del af sit liv på politiske spørgsmål. Nok er det politiske element en særligt vigtig del af en hvilken som helst identitet, fordi det er den del, der vedrører spørgsmålet om, hvordan samfundets "andre" skal have det, men i forhold til det enkelte subjekt er det ikke et element, man på forhånd kan forudsætte, endsige ønske, skulle besidde et særligt primat. Folk føler ganske enkelt, at de har andre og bedre ting at tage sig til, end at skulle tale politik hele tiden.

Dertil kommer at en direkte repræsentation vil sabotere de repræsentative forsonliggende mekanismer. Når repræsentationens raison d'être består i, at hver enkelt identitet får lov til at formulere sin politik i tilstedeværelsen af de "andre", som deres politikker forholder sig til, nytter det ikke noget, at anbringe så mange deltagere i den repræsentative proces, at man ikke kan være sikker på at møde de relevante "andre". Er der for mange repræsentanter, risikerer man så at sige ikke at kunne se skoven for bare træer. Selv om man virkelig ville, ville det være umuligt at skabe et repræsentativt forum hvor alle havde plads. For hvis de skal virke efter hensigten, må den repræsentative forsamling udgøre et mikro-kosmos af samtlige relevante politiske holdninger og interesser, hvor alle er synlige for hinanden. Det er her den tredje indvending mod den direkte repræsentation

kommer ind, nemlig at den vil indrage flere holdninger og interesser, end det er nødvendigt for at sikre at alle identiteter kan føle sig repræsenteret i den enkelte beslutning. Hvis man tager dette punkt ad notam, kan den repræsentative proces imidlertid sikres, hvorved den ekstreme models uheldige bivirkninger elimineres. Selvom vi alle i dag selv måtte definere vores politiske *identitet* på hver vores måde, vil antallet af forskellige *løsningsforslag* til et givent politisk problem alligevel være overskueligt. Nok gives der forskellige begrundelser for f.eks. et ja eller nej til en Øresundsbro, men antallet af varianter af ja- hhv. nejargumenter er trods alt begrænset. Når dette er tilfældet, er det fordi et enkelt argument - som f.eks. at en udbygelse af infrastrukturen ikke bør bygge på biltrafik, som af miljømæssige grunde er en forældet transportform - kan samle en mængde politiske identiteter, der på andre områder måtte være ganske uenige.

Hvis man sørgede for, at hver enkelt identitet blev præsenteret for de mulige løsningsforslag, som en enkelt problemstilling måtte opbyde, og fik taget stilling til dem, ville identiteterne altså ikke behøve at være tilstede i selve den repræsentative proces. De ville udefra kunne stå og betragte den repræsentative proces og derfra leve sig ind i den måde, som diverse løsningsforslag måtte udvikle sig på i den. Og når de havde set nok, ville de kunne sige til eller fra. På den måde ville begrebet "tilskuerdemokrati" få en helt anden positiv betydning end den gængse.

En sådan løsning ville være ligeså konsekvent som forslaget om, at alle skulle repræsentere sig selv i hele den politiske proces, samtidig med, at den ekstreme models uheldige bivirkninger undgås. For mens den enkelte identitet stadig har sin fulde frihed i sin stillingtagen til konkrete spørgsmål, og altså ikke har deponeret sin beslutningskompetence i hænderne på en mere eller mindre utilstrækkelig repræsentant, opnår man samtidig en fredning af den repræsentative proces, der udvikler de involverede identiteter. Den væsentligste indvending mod en større direkte inddragelse af befolkningen - nemlig at den ville

sabotere de forsonliggørende mekanismer - vil derfor ikke længere
 X (vil) have bid. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan man i praksis sikrer et forum, hvor alle synspunkter virkeligt kommer frem og virkeligt formulerer sig i hinandens nærværelse. Og videre hvordan man sikrer, at de omgivende identiteter virkeligt vil indleve sig i deres tilskuerrolle.

3.3. Det diskuterende Folketing; det besluttende andetkammer

Et sæt svar lyder således: lad Folketinget diskutere, og et andetkammer bestemme. Synspunkterne og identiteternes rollefordeling vil nemlig kunne sikres, hvis den repræsentative, forsonliggørende proces forankres i et Folketing, der alene skal diskutere de forskellige synspunkter, der måtte gives på et givent område, mens selve beslutningerne henlægges til identiteternes andetkammer. Og en sådan tokammerstruktur vil automatisk følge af den nuværende parlamentariske indretning, hvis man lavede nogle få, men centrale ændringer: Gør spærregrænsen til Folketinget så lav som teknisk muligt, bevar Folketingets ret til at fremsætte lovforslag, men overfør retten til endeligt at vedtage lovforslagene til et andetkammer, bestående af et tilfældigt udtrukket udsnit af befolkningen, der er så stort - f.eks. på 10.000 mennesker - at man er sikker på, at det svarer til hele befolkningen. Ændringer, der er praktisk gennemførlige, hvis de landvindinger informationsteknologien har præsteret den sidste snes år, udnyttes.

Ved at fjerne den nuværende 2 pct.'s spærregrænse til Folketinget, vil man opnå, at alle der mente at have noget at sige, kunne lade sig vælge ind i førstekammeret. Derfor vil man kunne finde alle synspunkter repræsenteret her. Og ved at lade andetkammeret sidde med den endelige afgørelse, vil man, fordi det består af et statistisk set repræsentativt udsnit af den danske vælgerbefolkning, opnå at kun ekstremt små minoriteter ikke ville få indflydelse efter deres størrelse.

En sådan konstruktion vil have to effekter: For det første vil
 X folketingsmedlemmerne (vil) være tvunget til at tage befolkningen alvorligt, hvilket vil ryste op i den stivnede repræsentation. Og for det andet vil befolkningen alt andet lige komme til at

tage det politiske system alvorligt, hvilket vil ryste op i de politiske klicheer.

3.3.1. Opinionen og det politiske systems opkvalificering

Det sidste - effekten på befolkningen - først. Når den endelige beslutning henlægges til et sådant 10.000-mands-andetkammer, vil Folketinget være nødt til at tage andetkammeret alvorligt. For det er jo dem, der sidder med nøglen til at få gennemført noget som helst overhovedet. Og som følge heraf vil man fremme den politiske bevidsthed hos andetkammeret: Dets medlemmer vil, i det omfang det er dem muligt, forsøge at tage reel politisk stilling på bekostning af supertema-tænkningens uvirkelige klicheer. For sandsynligheden taler for, at man, når ens politiske jeg bliver taget alvorligt og man oplever at man reelt bliver hørt, vælger sine ord med større omhu, og dermed besinder sig på, hvad man egentligt mener.

Hvis Goul Andersens skudsmål: "Sat på spidsen: Den offentlige opinion er kvalificeret, åben for dialog, orienteret mod "det fælles bedste" (men der er naturligvis divergerende meninger om hvad der er "det fælles bedste")" i almindelighed tegner et usandsynligt lyst billede af den offentlige debat, rammer det meget godt den offentlige opinions selvopfattelse, som den tager sig ud, når dens udøvere mærker, at de bliver taget alvorligt. Det synes således påvist at folk gerne vil udvise samfundssind i sådanne situationer (selvom det er uvist i hvilken grad deres konkrete udfyldning af "samfundssindet", når det kommer til stykket, kan frigøre sig fra supertemaernes mangelfulde og uforsonlige tankemønstre). Goul Andersen henviser f.eks. til en undersøgelse, hvor vælgerne under 1990 valgkampen blev spurgt om, hvad det vigtigste problem var, og af deres opfattelse af valgkampen.⁴⁰ Resultatet var at arbejdsløsheden blev anset for det vigtigste problem af 30 pct., fulgt af "økonomi", "sociale forhold" og "miljø". Først herefter kom skatte-spørgsmålet, som kun 9 pct. af vælgerne syntes var det vigtigste problem. Mens 54 pct. af samme vælgere så skattespørgsmålet som det spørgsmål,

⁴⁰Goul Andersen: *Politik...*, op.cit., s. 152

politikerne gjorde mest ud af i valgkampen. Politikernes skatte-spørgsmålsappel til egeninteressen blev altså gjort til skamme af de vælgere, der blev bedt om en seriøs bedømmelse af den politiske situation. Når man spurgte vælgerne, som om man troede på, at de var i stand til at vurdere politikken som politik, forsøgte de - måske som udslag af en endnu ikke helt eroderet medborgerskabsindstilling - at svare ansvarligt.

Sandsynligheden taler videre for, at det ikke kun er andetkammeret der underkastes denne effekt. Fordi andetkammeret består af "almindelige mennesker", vil man opleve det som om, at det virkelig er hele befolkningen, der bliver hørt. Den effekt kender man allerede fra de almindelige, og langt mindre repræsentative, meningsmålinger. Dertil kommer at man, med et andetkammer på 10.000 mennesker, der f.eks. sidder et år af gangen, hele tiden vil kende nogen, eller kende nogen der kender nogen, der rent faktisk sidder i andetkammeret. For i så fald vil ca. hver syvende dansker komme til at sidde i andetkammeret i løbet af en livstid.

Hvis alene det at genoprette forbindelsen mellem borgere og politikken vil have en positiv effekt på borgernes måde at opfatte politikken på, vil genoprettelsen også have en positiv effekt, på den måde politikkerne argumenterer for deres synspunkter overfor offentligheden - hvilket netop er tokammerstrukturens anden effekt. I værste fald skaffer man sig i dag flertal for sine synspunkter ved at indgå taktiske aftaler og gentlemen-agreements mellem partierne, hvorved parternes bevæggrunde aldrig kommer til offentlighedens kendskab. Når dette finder sted, er det fordi det umiddelbart er de øvrige partiers syn på en given sag - ikke vælgernes - der er afgørende for, om et forslag bliver til noget eller ej. Dette gælder uanset om beslutningerne træffes bag lukkede døre eller ej, og selv når de ikke gør det, vil kravet om, at også befolkningen skal være med i processen, derfor let blive opfattet som en klods om benet. Og dette kan - som i EU-debatten f.eks. - give oplevelsen af, at politikkerne, når de af den ene eller anden grund virkelig forsøger at få opbakning i den brede offentlighed, skjuler den reelle dagsorden, til

fordel for argumenter, som de forventer vil falde i god jord hos befolkningen.

I den nye situation ville alle lovforslag stadig skulle fremsættes i Folketinget og af Folketingets medlemmer. Men i stedet for at den politiske debat lukker sig om det samtaleforum, som partierne sammen udgør, vil debatten i den nye situation blive åbnet op, så den i ligeså høj grad henvender sig til andetkammeret og den brede offentlighed. Når man er afhængig af et kritisk andetkammers stemmer, hvis ens forslag skal igennem, er man nødt til at gøre meget mere ud af at overbevise andetkammeret om det rigtige i sine forslag. Man må fremlægge de bedste argumenter, man kan finde, på en så overbevisende måde som muligt. For man vil endnu mindre end i den nuværende situation kunne fæste lid til, at loyalitet og god vilje skulle få folk til at stemme ja til forslag, som de ikke kan se det fornuftige i. Sandsynligheden taler f.eks. for, at et sådant andetkammer ville have fremtvunget langt mere overbevisende begrundelser for EU end den nuværende beslutningsstruktur kunne præstere.

I en sådan situation vil partierne sandsynligvis ikke kunne bestå i deres nuværende form. I valgsammenhænge vil det stadigt være naturligt, at folk med rimeligt overensstemmende synspunkter stiller op på en fælles liste, så vælgerne ikke stilles overfor en fuldstændig fragmenteret stemmeseddel. Og i det daglige debatterende folketingsarbejde, vil der stadigvæk, og ganske naturligt, danne sig konfliktlinier i de enkelte spørgsmål.

Men disse grupperinger vil af natur være mindre fasttømrede, end partigrupperne er det i dag. Det sammenhold, der skabes af, at hver partigruppe i dag har et program at slås for, vil naturligt blive væsentligt løsere, i det omfang folketingsmedlemmerne slet ikke skal stemme programmet igennem, men blot forelægge det for andetkammeret. Et begreb som partidisciplin vil f.eks. fuldstændigt miste sin nuværende betydning.

Istedet for at være samlet om et program, vil grupperne finde deres holdepunkter i deres måder at tænke på. De vil samles om særlige problem-diagnoser, og om udarbejdelsen af løsningsforslag og visioner på baggrund af disse. For det, som det enkelte folke-

tingsmedlem har brug for af samarbejde, vil primært være fora, hvor han kan udvikle sin argumentation, så han kan fremlægge overbevisende løsningsforslag overfor andetkammeret. Et parlamentarisk bagland, der kan støtte hans forslag, vil nok være rart, men slet ikke af samme betydning i en situation, hvor hans forslags endelige skæbne kun i ringe grad påvirkes af Folketingets stillingtagen til det.

I det omfang partierne i dag har de kvaliteter, som den fremtidige situation vil kræve - væsentligst politiske visioner - vil de formentligt også kunne findes i en fremtidig parlamentarisk virkelighed. Men der vil formentligt være langt flere grupperinger, end der i dag er partier, og de vil formentligt være langt mindre stabile, således at et enkelt medlem snildt kan indgå i flere forskellige grupper. Og disse grupper vil, uanset hvor mange der måtte være, og uanset hvad de måtte hedde, som følge af de ændrede kompetence-forhold have en ganske anden karakter end partierne har nu. De vil udvikle sig mod at blive rene tænketanke, konkurrerende idéværksteder for strategier for "det gode liv". Og som sådant ikke være en hæmsko for befolkningens indlevelse i politikken, men tværtimod være instanser, der gav befolkningens politiske orienteringer den politisk-åndelige føde, der kunne holde identiteterne fra at konstituere sig om sig selv uden tanke for samfundets "andre".

3.3.2. Aspekter af den praktiske udmøntning

Det er imidlertid kun i teorien, at opdelingen i et tænkende og diskuterende Folketing på den ene side, og et bestemmende andetkammer på den anden side, er helt klar. I praksis vil andetkammeret uundgåeligt komme til at diskutere, ligesom det formentligt vil være mest hensigtsmæssigt også at give Folketinget en vis indflydelse i beslutningsprocessen, og samtidig sætte visse grænser for udfoldelsen af den rene diskussion. I den konkrete udformning af valg måde, beslutningskompetence, debat- og arbejdsform for de to kamre, vil der derfor skulle foretages en række afvejsninger. I det følgende skal vi - for at indikere det praktisk ladsiggørlige i tanken - skitsere løsningen på nogle af de problemer, man vil støde på undervejs, uden af den grund

at påstå, at forslagene skulle være nøglefærdige patentløsninger, og slet ikke at de skulle være udtømmende.

Valgmåde.

Når medlemmerne af andetkammeret skal udvælges tilfældigt, er det, som det er fremgået, fordi, man herved har statistisk sikkerhed for, at stikprøven bliver rimelig repræsentativ, dvs. afspejler den faktiske befolkningssammensætning. Resultatet af en given udtrækning må derfor også respekteres af dem, der er blevet udvalgt: hvervet som andetkammer-medlem bliver en borgerpligt.

Selvom det alt andet lige vil være at betragte som en særlig tillidspost, der vil appellere til den ide om den ansvarlige medborger, som de fleste tilsynedeladende bærer rundt på, vil man naturligvis skulle kompensere for den tabte arbejdsfortjeneste, andetkammerjobbet måtte medføre.

Hvor stor en arbejdsindsats et andetkammermedlemskab vil kræve, kommer naturligvis an på den konkrete udformning. En dag om ugen er formentligt minimum, og mens man sikkert godt kunne bruge en fuld arbejdsuge, ville der være en idé i ikke at lade andetkammermedlemmerne gå helt ud af deres sædvanlige job- og øvrige hverdagssammenhænge, da disse sammenhænge jo netop vil styrke ikke-medlemmernes oplevelse af, at andetkammeret virkeligt er en del af det omgivende samfund.

Det er relativt tilfældigt, når vi her opererer med 10.000 medlemmer af det tilfældigt udtrukne andetkammer. I meningsmålinger stiller man sig normalt tilfreds med 1500 svarpersoner, der giver en et relativt sikkert billede af, hvad hele befolkningen virkeligt måtte mene i en given sag. Når tallet er sat højere end som så, er det fordi formålet ikke blot skulle være at få holdningsfordelingen i befolkningen afspejlet, men også at tilstræbe at få selv små identitetsbærende fællesskaber givet en plads i andetkammeret, hvorved andetkammeret ville opnå større legitimitet. Med 10.000 medlemmer er forholdet mellem andetkammer og vælgerbefolkning ca. 1/400.

Mens tallet altså godt kunne være større, eksisterer der imidlertid en praktisk øvre grænse. Dels er det et økonomisk

spørgsmål om, hvor mange andetkammermedlemmer man er villig til at betale for, og dels - og vigtigere - et spørgsmål om, hvor meget politisk engagement, man kan kræve af befolkningen. Et tal på 70.000 ville sikre, at alle kom til at sidde én periode i et gennemsnitligt vælgerliv, kunne sættes som maksimum i denne henseende. Imidlertid vil andetkammerhvervet måske få et mere eksklusivt og forpligtende præg - man er en "udvalgt" - hvis antallet af andetkammermedlemmer sættes, så alle *ikke* kan regne med at få sæde.

Den regulative idé bag det nye Folketing skulle være, at Folketinget skulle udgøre det terræn, hvor alle tænkelige løsningsforslag på alle problemer fik lov til at spille sig ud mod hinanden. Denne idé møder sin første forhindring i specificeringen af valgmåden til Folketinget. Ideelt set skulle hver dag være valgdag, så en given røst kunne komme til orde i en hvilken som helst sag, uden først at skulle vente til næste valg. Og spærregrænsen skulle helt fjernes, så man var sikker på, at selv ikke det mest perifere syn på en given sag blev udelukket. Enhver, der måtte mene, at han havde noget at tilføre løsningen af et eller andet problem, eller som mente, at der var et eller andet problem, som trængte til at blive rejst, ville da kunne få sæde i Folketinget. Imidlertid ville man, med en fuldstændig åben adgang til Folketinget, formentligt gøre Folketingets arbejdsforhold aldeles kaotiske. Den repræsentative proces ville ikke få den ro og tid at forløbe i, som er nødvendig for, at den kan virke efter hensigten.

Derfor ville det formentligt være nødvendigt både at bevare en spærregrænse af en eller anden slags og en vis periode mellem valgene. Hvis man skulle tage udgangspunkt i Folketingets nuværende rammer, og opretholde 179 Folketingsmedlemmer, ville den lavest tænkelige spærregrænse være på ca. 1/2 pct. af de afgivne stemmer, svarende til et enkelt mandat. Denne spærregrænse kunne så blødes op ved f.eks. at indføre en "alternativ stemme", så man på stemmesedlen kunne anføre, hvem ens stemme skulle gå til, hvis den kandidat man havde stemt på skulle vise

sig ikke at få stemmer nok til at komme over spærregrænsen. Hvilket ville minimere frygten for at "spilde" sin stemme - en mekanisme, der ellers giver "små" kandidater ringere chance for at blive valgt end ellers.

Om det maksimum på fire år, der i dag kan gå mellem to folketingsvalg, er for meget, er et åbent spørgsmål. En måde at bløde det problematiske i en fire-årig valgperiode op på, ville være at gøre det muligt at stemme flere forskellige kandidater ind, så man i f.eks. landbrugs-spørgsmål blev repræsenteret af én kandidat, i Europa-spørgsmål af en anden, og i trafik-spørgsmål af en tredje. I stedet ^{for} at en kandidat partout (at) skulle være udstyret med mandat til at have en mening i alle sager, ville kandidaten kunne blive valgt til at varetage begrænsede sagsområder. Sådanne delte stemmer skulle naturligvis have vægt efter, hvor mange den enkelte stemme skulle deles mellem.

I diskussionen af hvor åbent Folketinget burde være for nye synspunkter, er det imidlertid værd at huske på, at der selv i det nuværende Folketing formentligt ville være ganske god dækning for de synspunkter, der måtte findes i samfundet, hvis blot de enkelte folketingsmedlemmers meninger i højere grad kom offentligt til skue. Og dertil kommer, at Folketinget i den nye situation i langt højere grad ville være orienteret mod, hvad vælgerbefolkningen virkeligt mente om dette eller hint, og derfor ville være bedre til at optage nye synspunkter hvor de måtte kunne se en fornuft i det.

Beslutningskompetence.

Ved at bevare spærregrænser til Folketinget og valgperioder mellem valgene, ville man iøvrigt række andetkammeret en hånd på et punkt, hvor det bliver klemt på sit regulative princip: På udvælgelsestidspunktet at skulle være et spejl af befolkningen, der enerådende skal bestemme i alle sager. På den ene side vil der være behov for at kunne beskære andetkammerets almagt, så længe andetkammeret ikke udgøres af hele befolkningen, og der derfor er risiko for, at det ikke er fuldstændigt repræsentativt. I væsentlige spørgsmål og i spørgsmål, der vedtages eller forkastes med en snæver margin, bør der være en mulighed for at

beslutningen kunne bremses af et andet beslutningsdygtigt organ. På den anden side vil andetkammeret formentligt selv have en interesse i, på visse områder, at skubbe beslutningerne fra sig. Det er ikke alle spørgsmål, der - selv i et højmotiveret andetkammer - kan vække den interesse blandt andetkammermedlemmerne, der overhovedet retfærdiggør at de skulle tage stilling til det. I visse - særligt tekniske - sager, ville det derfor være en fordel, om andetkammeret selv kunne afgive sin beslutningskompetence til et andet beslutningsdygtigt organ.

Det er som et sådant beslutningsdygtigt organ "i anden række", at Folketinget, uden at svinge sin egentlige bestemmelse som rent debatforum, igen kan komme ind i beslutningssfæren. Med 179 direkte valgte fleksible medlemmer, ville Folketinget nok have legitimitet til kunne nedlægge veto i tvivlsspørgsmål, og kunne tage sig af de trivielle sager, som andetkammeret ikke selv gider tage stilling til. Men andre "appel"- og "trivial"-instanser er da bestemt mulige.

Debatform.

Til de "urene" manifestationer af Folketingets bærende princip, som valgmåden og beslutningskompetencen står som eksponenter for, kommer debatformen. Den repræsentative debat skal på den ene side foregå mellem Folketingsmedlemmerne uden at blive alt for forstyrret af udefrakommende elementer, hvis den skal virke forsonliggørende - folketingsmedlemmerne skal ganske enkelt have tid til at argumentere mod hinanden og til at reagere på hinandens argumenter. Og på den anden side skal andetkammermedlemmerne kunne føre en dialog med de valgte politikere, hvis de skal kunne opleve sig selv som en del af processen, og derved blive omfattet af repræsentationens forsonliggørelse, hvilket alt andet lige må forstyrre debatten. For politikerne må have muligheden for at forsvare deres holdninger overfor andetkammermedlemmerne, således at det bliver forståeligt, hvorfor et folketingsmedlem måtte have ændret synspunkt i denne eller hin sag. Og andetkammermedlemmerne, må have mulighederne for dels at fortælle folketingsmedlemmerne hvordan verden ser ud fra deres ståsted, dels have muligheden for at hente oplysninger om

politiske spørgsmål. Og denne dialog vil i praksis være svær at skille i sit indhold fra selve debatten mellem Folketingets parter.

Imidlertid kan man udmærket opretholde en formel adskillelse mellem debat og dialog. Selve folketingsdebatterne kan i vidt omfang fredes fra direkte indblanding fra andetkammeret, der simpelt hen kan nøjes med at betragte debatterne på TV. Og ved siden af disse, kan man så oprette fora, hvor andetkammermedlemmerne kan møde Folketingsmedlemmerne.

Begge dele vil være praktisk muligt ved at udnytte det informationsteknologiske stade, vi i dag er nået op på. TV-transmissioner af folketingsdebatterne i fuld længde er jo allerede kendt. Den væsentligste forskel fra i dag vil her være, at både tilhørere og debatanter formentligt vil være væsentligt mere engagerede. Andetkammermedlemmerne vil se på debatterne med andre øjne. At følge en debat med henblik på at træffe en beslutning er noget andet, end blot at lytte til en debat for snakkens skyld. Derfor vil andetkammermedlemmerne være langt mere motiverede til at følge sådanne debatter, end de - som almindelige borgere - er det i dag. Og folketingsmedlemmerne vil, som følge af den større opmærksomhed, og fordi det er vigtigt virkeligt at overbevise, have en helt anden motivation for at udtrykke sig så klart og fængende som muligt. Hvis debatten således "automatisk" ville ændre karakter, ville der sandsynligvis også blive behov for at ændre mødereglene. F.eks. kunne det være nødvendigt at sætte strammere tidsrammer for, hvor lang tid debatterne måtte vare. Og man kunne forestille sig en mere aktiv mødeledelse, hvor mødelederen - Folketingets formand - greb ind og sikrede, at alle forskellige synspunkter kom frem.

Hvad gælder dialogen mellem andetkammeret og Folketinget, er det klart, at alle 10.000 andetkammermedlemmer ikke på en gang kan føre noget, der bare minder om en samtale med folketingsmedlemmerne. Det ville imidlertid heller ikke være nødvendigt, da ideen med dialogen jo netop ikke er, at alle skulle tale sammen, men derimod primært, at andetkammermedlemmerne skulle have en

chance for at få klargjort de argumentationer, som kom frem under folketingsdebatterne, og som havde deres særlige interesse. Andetkammermedlemmerne behøvede kun at samles om de folketingsmedlemmer og problemområder, som havde deres særlige interesse. Og selvom det også måtte være besværligt at arrangere sådanne "vælgermøder", er det på ingen måde uladsiggørligt.

En helt simpel model herfor, er foreslået af James S. Fishkin, der - i en amerikansk kontekst - forestiller sig, at man simpelthen arrangerer et flerdagesforsamling, hvortil alle blev transporteret.⁴¹ På mødet kunne demokrater så gå til møder med de demokratiske kandidater, republikanere til de republikanske etc.

Imidlertid synes der ikke at være nogen grund til ikke, med Robert Dahls ord, at lade andetkammeret "meet by telecommunication",⁴² hvilket vil alt andet lige vil være mere praktisk. Dahl præciserer ikke, hvad han mener med "telecommunication", men ideen er under alle omstændigheder, at man i dag ikke behøver være fysisk sammen for at kunne mødes.

Denne løsning understøttes i høj grad af den aktuelle udvikling indenfor informationsteknologien. Udover at computere fortsat bliver kraftigere og billigere, vurderer Lone Dybkjær og Søren Christensen i Forskningsministeriets rapport om "informations-samfundet år 2000", at den kraftigste tendens går i retning af en integration af forskellige informationsteknologier:

⁴¹James S. Fishkin: Democracy and deliberation, Yale University Press, New Haven: 1991, s. 2

⁴²Robert A. Dahl: Democracy and its critics, Yale University Press, New Haven: 1989, s. 340. Dahl taler om en "minipopulus", der ligesom vores andetkammer består af et tilfældigt udvalgt repræsentativt udsnit af befolkningen.

"PC'en vil ud over sin hidtidige funktion også kunne fungere som telefonapparat, herunder videotelefon, og/eller som radio- og tv-modtager. Samtidig smelter printeren, fax'en, fotokopimaskinen og scanneren (til indscanning af domumenter) sammen til ét apparat. TV-apparatet bliver "intelligent" og interaktivt, idet man ved hjælp af fjernbetjeningen eller et tilsluttet computertastatur kan bruge det som en computer"⁴³

Med sådanne interaktive multimedier - der allerede i dag er på markedet til en pris, der gør dem tilgængelige for også private husholdninger - og med den stadigt billigere og bedre bredbåndskapacitet,⁴⁴ er der for alvor åbnet op for, at store møder kan afholdes telekommunikativt. Med sit eget "intelligente" TV-apparat, kunne det almindelige andetkammermedlem "zappe" rundt mellem forskellige møder, der alle kunne tele-transmitteres, efter hvilke emner og folketingskandidater han måtte have særlig interesse i. Og han ville have mulighed for at stille spørgsmål, hvis han ønskede det eller blot lytte til andres.

Udover at kunne se folketingsdebatterne og deltage i dialogmøder med de relevante folketingsmedlemmer, ville det iøvrigt være oplagt at give andetkammermedlemmerne mulighed for at disponere over et ekspert-panel, som man, ligeledes telekommunikativt, kunne stille konkrete spørgsmål til, hvis man ønskede afklaring på et faktuel spørgsmål. Denne ekspert-facilitet kunne være åben under både folketingsdebatter og dialogmøder.

Hvis andetkammermedlemmer kan have brug for at indhente faktuelle oplysninger for at klargøre, hvad der er hvad i en given sag, vil Folketingsmedlemmerne formentlig have tifold brug for ekspertbi-stand. Når Folketingsmedlemmerne skal arbejde mere selvstændigt, end det i dag er tilfældet, og blandt andet selv skulle have muligheden for at fremsætte lovforslag, vil de også have brug for at kunne lave selvstændige analyser og undersøgelser. Hvilket kræver, at Folketingsmedlemmerne får adgang til en ekspertise af

⁴³Lone Dybkjær og Søren Christensen: Info-samfundet år 2000, Forskningsministeriet, København: 1994, s. 17-18

⁴⁴Dybkjær og Christensen: op.cit., s. 65

en type, som det i dag kun er regeringen der råder over. Man kunne forestille sig, at de dele af administrationen, der i dag sidder med dette arbejde blev tilført større ressourcer og til gengæld begyndte at arbejde for alle de Folketingsmedlemmer, der måtte bede om det. Så alle folketingsmedlemmer f.eks. loyalt kunne få kørt deres lovforslag igennem Finansministeriets økonomiske modeller.

Arbejdsformer.

Folketingets fysiske arbejdsformer ville nok blive grundlæggende berørt af de foreslåede ændringer, men møderne ville i det mindste stadig kunne holdes på Christiansborg. Det foreslåede andetkammer, der jo er uden fortilfælde, og derfor uden nogen traditioner at kunne læne sig op af overhovedet, ville have sværere ved at finde sine konkrete fødder.

At andetkammermedlemmerne primært skulle arbejde telekommunikativt, forhindrer ikke, at man kunne arrangere nogle få stormøder, hvor man kunne møde kandidaterne ansigt til ansigt. Men som hovedregel vil dette formentlig være for besværligt til at kunne udgøre mere og andet end et supplement. Dette betyder imidlertid ikke, at andetkammermedlemmerne absolut skal sidde i deres private hjem og arbejde, hvilket de godt ville kunne, hvis de blev udstyret med en passende computer. En mellemløsning ville være at oprette små lokale afdelinger af andetkammeret, som andetkammermedlemmerne kunne bruge som fysisk arbejdsplads. Hver lokalafdeling kunne f.eks. have arbejdspladser til 10 andetkammermedlemmer, hvilket ville svare til et befolkningsgrundlag på ca. 5.000 indbyggere. Dette skulle ikke ske, fordi andetkammermedlemmernes job i sig selv kræver at flere andetkammermedlemmer skulle være i fysisk kontakt med hinanden, men fordi en fælles arbejdsplads ville skabe en forankring af det politiske rum, som det kan være svært at få plads til i et privat hjem, der er bygget op som en ramme om ens private liv. Fristelserne til at lave andet end det politiske arbejde, man var sat til, og som man formentligt også gerne ville give sig i kast med, ville være mindre, hvis man "mødte" i en "andetskammer-bygning", der alene kunne være helliget andetkammerarbejdets normer. Ligesom

praktiske problemer - "hvad er der galt med min stemmeknap?" - i forbindelse med andetkammermedlemshvervet lettere vil kunne løses, hvis man har et fællesskab at kunne løse dem i. Dertil kommer, at lokalafdelinger af andetkammeret ville gøre andetkammeret mere synligt i lokalsamfundet, hvilket ville bringe den politiske binding fra det almindelige politiske liv til det politiske system klarere frem, og dermed medvirke til, at andetkammerets politiske ageren ville blive opfattet som hele samfundets politiske ageren.

Om andetkammeret skulle bestå af 1500 eller 70.000 mennesker, om de skulle beslutte alt, eller om deres almagt skulle være begrænset, og om de skulle mødes fysisk, telekommunikativt, eller i blandformer, kan således diskuteres. Og det kan tilsvarende diskuteres om der vil være behov for at ændre valgperioden, sætte spærregrænsen ned, eller indføre andre former for tekniske fleksibilitetsskabende løsninger; det kan - komplementært til spørgsmålet om begrænsninger i andetkammerets beslutningskompetence - diskuteres om og på hvilke områder Folketinget, på trods af deres karakter af debatforum, alligevel skal være beslutningsdygtige, og det kan diskuteres, i hvor høj grad mødevirkomheden skal indrettes på TV-transmissionernes præmisser. Hvad det konkrete svar på disse spørgsmål vil være, er imidlertid af mindre betydning, sålænge den grundlæggende idé bevares. Nemlig at sikre, at alle løsningsforslag kommer frem i, og gennemløber, den repræsentative proces i Folketinget, samtidig med at beslutningerne træffes, så de i samfundet reelt eksisterende identiteter får lejlighed til alle at konstituere sig igennem denne proces, i det tilfældigt udvalgte andetkammer. For denne konstruktion vil imødekomme det krav om faktisk repræsentation, som repræsentationen selv fordrer, hvis den skal kunne udleve sine forsonliggørende og legitimitetsskabende potentialer. Samtidig med at den undgår den selvødelæggende virkning, som den direkte repræsentation ville have. Tokammerstrukturen viser med andre ord vejen ud af borgerkrigsscenerierne.

4. Den lyse fremtid

På denne måde er vi, her ved slutningen af vores udredning af moderniteten, politikken og det repræsentative demokrati, paradoksalt nok besnærende tæt på, at kunne tilslutte os håbet om, at menneskeheden i en ikke alt for fjern fremtid skulle træde ind i en tilstand af "happiness" or "freedom",⁴⁵ som Elias formulerede på de allersidste sider af sit værk om civilisationens udvikling. Det håb, som vi ellers tidligere afskrev som et udslag af Elias' blinde fremskrivning af de dynamikker, han med rette havde vist tegnede udviklingen frem til vores tid.

Som vi så, var Elias fikseret på den, med vores øjne, tvivlsomme ide, at udviklingen nødvendigvis måtte bane vejen for et nyt globalt voldsmonopol, der kunne pacificere hele verden, og udstyre den med ensartede standarder, som alle ville være nødt til at finde sig til rette med. Og som man, når man ikke blot modvilligt accepterede dem, men grundlæggende havde dannet sig i deres billede, ville kunne falde til ro med. En idé, der imidlertid havde - og stadig har - højmodernitetens tid- og rumudløftede kompleksitet imod sig.

Imidlertid anbringer dette højmoderne vilkår for magtudøvelse os i en reel kattepine. For mens de molekylære borgerkrige ikke synes undergivet den centrifugalmekanisme, der til stadighed presser mod stadig mere entydig kontrol med stadig større magtkoncentrationer, synes de til gengæld med al ønskelig tydelighed at illustrere Elias' pointe om, at det stadig finere forgrenede samfundsnetværk ikke vil kunne overleve, hvis ikke der til gengæld stables en anden form for kontrol på benene. Før eller siden vil en verden, hvor hvert enkelt forkvaklet individ's uforsonlige handlinger vil kunne have konsekvenser for flere andre end nogensinde tidligere, uundgåeligt bryde sammen, hvis blot den overlades til sig selv.

Løsningen, der ikke endegyldigt befrier os fra borgerkrigenes svøbe, men som giver gode chancer for at den ihærdige indsats herfor krones med i hvert fald midlertidigt held, ligger, som vi har set, i at stable en særlig styringsmekanisme på benene. En

⁴⁵Elias: op.cit., s. 524

styringsmekanisme, der ikke er almægtig, og derfor ikke ved den blotte regeludstedelse kan få samfundet til at opføre sig anstændigt. En styringsmekanisme, der nok kan styre, men kender sine grænser, og som ideelt set véd at dens styring afhænger af dens legitimitet, og drager de nødvendige konsekvenser heraf. Da behøver den nemlig slet ikke at besidde absolutte kontrolmidler, for den finder sin berettigelse i at den, ikke via tvang, men via borgernes positive forpligtigelse overfor den, fremmer en selvjustits, ved at indvirke direkte på de former, som borgernes politiske krav iklæder sig. En styringsmekanisme, der går under navnet det repræsentative demokrati.

Pacificeringen af samfundene ville dermed ikke blive total som hos Elias, og ville dermed heller ikke frembringe absolutte følelsesmæssige balancer i det enkelte individ. Men den ville - argumenterede vi - bløde de politiske fjendebilleder op, og ville fremme en erkendelse af, at "de andre" nok er anderledes men ikke entydigt fjender. Og ville dermed også virke fremmende for den enkeltes erkendelse af sin egen kontingens, og for, at hver enkelt skulle kunne komme til tåls med sin egen eksistens, istedet for at binde den op på uholdbare og ridige dogmer.

Hvis det er for meget at sige, at individet i denne fremtids lyse epoker, hvor det repræsentative demokrati virkelig udlever sine potentialer, ligefrem skulle være "lykkelig" eller "fri", kan man derfor i det mindste sige, at den enkelte da vil være i en situation, hvor han vil have bedre chancer for at forlige sig med sin egen ufuldstændighed, og dermed også for reelt at tage ansvaret for sit eget liv - med hvad det måtte indebære af smerte, glæde og tab.

Når Elias ikke fik øje på det repræsentative demokratis vel-signelser, er det fordi det netop opererer på et af de felter, han forblev blind overfor. Det repræsentative demokrati opererer nemlig i den offentlighed, der netop fremkom som følge af magtmonopolernes fald. En offentlighed, der bredte sig med erkendelsen af, at samfundet var noget andet end ens private sfære. Og som fandt en særlig prægnant form i det politiske rum.

I dette sidste kapitel har vi imidlertid set, hvordan den danske

udgave af det repræsentative demokrati som indretning af det politiske rum i dag synes at være grundstødt. Vi har således argumenteret for, at den primære årsag til den mistillid, der vitterligt næres til det politiske system, og som gøder banen for den politiske uforsonligheds indmarch, skal findes i det politiske systems manglende lydhørhed og responsivitet. Også vanskelighederne med at styre de samfundsmæssige problemer har godt nok været af betydning for mistilliden, men, argumenterede vi, det var primært fordi de samfundsmæssige problemer fik henledt folks opmærksomhed på, at der vitterligt lå et problem i omsættelsen af politiske krav til politisk handling. Og når først opmærksomheden var samlet omkring den politiske magtudøvelse var det, pga. den manglende lydhørhed, let at misforstå den mangelfulde politiske navigering som udtryk for "ond vilje" - "de hører ikke på os" - hvor den politiske handling i virkeligheden var velment, men blot magtesløs overfor den kompleksitet, som verden omkring det politiske system pludselig åbenbarede.

Den foreslåede tokammerstruktur skulle sikre lydhørhed og responsivitet fra det politiske systems side; sikre det politiske systems legitimitet og holde uforsonligheden i ave. Det har indtil nu været mere uklart, hvordan tokammerstrukturen skulle forholde sig de rystelser, som den tilstivnede repræsentation ganske utilsigtet sendte gennem det parlamentariske system. Det skal vi afslutningsvist kaste et hurtigt blik på.

Spørgsmålet er, hvorfor vi ikke med et eneste ord har omtalt regeringens rolle i tokammerstrukturen. Svaret ligger i forlængelse af den udvikling, der efter 1973 i tiltagende grad gjorde regeringen mindre og mindre betydningsfuld. Tokammerstrukturen holder nemlig konsekvent fast i den demokratiseringstendens, som den faktiske udvikling kun gav halvkvædet mæle: Under tokammerstrukturen vil regeringen tendere mod helt at få frataget sin hidtidige politiske kompetence, og vil ikke som i dag kunne benytte magtmidler, der i historiske lommer har overlevet fra en nu svunden tid. For tokammerstrukturen griber om nældens - repræsentationsproblemerkernes - rod.

Det foreslåede tokammersystem vil således ikke genoprette parlamentarismen i klassisk forstand, men tværtimod uddybe den udvikling, som blev sat i skred under Firkløverregeringen. Under Firkløverregeringen besad regeringsorganet kun en egentlig selvstændig kompetence ifht. Folketinget i de tilfælde hvor Folketinget - hvilket primært vil sige de radikale - alligevel var enige med regeringen. På andre områder måtte regeringen - uden at gå af - lade sig desavouere af Folketinget (- dvs. af det alternative flertal). Dertil kommer, at regeringen, selv hvis den havde haft fuld opbakning i Folketinget, formentligt ikke havde været i stand til at opføre sig i overensstemmelse med denne tillagte kompetence af den simple grund, at den spændte over for mange partier. Den ville ikke have kunnet udgøre den klassiske "enhedsregering", som parlamentarismen forudsætter.

Alle disse træk ville formentligt træde frem med større styrke under tokammerstrukturen. Eftersom Folketingsmedlemmerne ville være frie, ja ligefrem forpligtigede, til at fremsætte deres egne forslag, ville antallet af "alternative" lovforslag blive så stort, at de ville blive reglen mere end undtagelsen. Og med en fleksibel flertalsdannelse i andetkammeret, kan man ikke forestille sig, at en regering skulle kunne have noget der bare minder om konstant opbakning bag sit program i andetkammeret. På denne måde vil regeringen altså formentligt blive sat ud af spillet på lovgivningsområdet.

Den førte politik ville naturligvis stadig skulle administreres, og ministerierne ville naturligvis fortsat skulle have en ledelse. Men spørgsmålet - som vi her vil lade stå åbent - er, i hvor høj grad der i en sådan situation ville være behov for en egentlig politisk ledelse af ministerierne. Spørgsmålet er, om ikke ministerierne, i langt de fleste henseender, ville kunne klare sig med den administrative ledelse alene, og om ikke denne varetages bedst af departementscheferne. Naturligvis skulle administrationen i en sådan situation fortsat stå til regnskab for Folketing og andetkammer. Men ansvaret ville så blive et forholdsvist rent juridisk ansvar, der ville handle om, hvorvidt administrationen nu også fulgte landets love. For der ville formentlig ikke være så stort et incitament til at forfølge

deciderede politiske mål i administrationen, når ledelsen var ikke-politisk valgt. Magtfordelingen ville ganske enkelt blive klarere. Naturligvis skulle også det politiske ansvar fortsat kunne gøres gældende. Hvis man fra Folketing eller andetkammers side skulle mene, at et givent ministerium politiserede mere og anderledes end man brød sig om, skulle man have mulighed for at afsætte ledelsen af et ministerium på den konto.

Selvom et sådant brud med hvad en regering skal lave lyder drastisk, er det værd at huske på, at der dels ikke er tale om et rent enten-eller, og dels at bruddet allerede er foregrebet af udviklingen. I alle parlamentariske systemer er regeringens uafhængighed af folkerepræsentationen - modsat præsidentialsystemer, hvor den udøvende magt er selvstændigt valgt af vælgerbefolkningen - skrøbelig. For i parlamentariske systemer er regeringen jo netop indirekte valgt af folkerepræsentationen, og udgangspunktet er derfor en grundlæggende afhængighed mellem folkerepræsentation og regering. Det er derfor ikke muligt at opsætte nogen absolut grænse for, hvor stor uafhængighed af folkerepræsentationen, der skal til for at danne en regering. Den nedre grænse er ikke en grænse, men en glidende overgang, og i dette kontinuums andet yderpunkt, finder man ikke bare noget der kunne kaldes en ikke-regering, men en navngiven styreform: konventstyret.⁴⁶ Hvor regeringen i udgangspunktet er direkte underordnet folkerepræsentationen. En styreform, der ikke er os mere fremmed, end at den, som Rasmussen har bemærket, faktisk bedre end parlamentarismen matcher Hørups "Ingen over og ingen ved siden af Folketinget".⁴⁷

Til det, at regeringens uafhængighed bestemmes bedre ved en sådan glidende overgang end ved en knivskarp sondring, kommer at bruddet med den uafhængige regering, som vi har set, jo netop blev foregrebet af udviklingen i 1980'erne. Der synes således i visse henseender at være en påfaldende lighed mellem det styre, hvorfra konvent-systemet henter sit navn: den franske folkerepræ-

⁴⁶Rasmussen: op.cit., vol. 2, s. 186

⁴⁷Rasmussen: op.cit., vol. 2, s. 194

sensation, Konventet, der virkede i 1792-95, og så den situation der tegnede sig under Firkløverregeringen. I Konventet lagdes den udøvende magt i udvalg, der valgtes af og blandt konventets medlemmer for en måned ad gangen. Under Firkløverregeringen tenderede Folketinget mod at vælge side fra sag til sag, i en grad, så de radikale, som vi så, i 1985-86 var på den vindende side under flere afstemninger end den "rigtige" regering.

Uanset hvilke regeringstyper der måtte være tænkelige under den foreslåede tokammerstruktur, vil selve tokammerstrukturen under alle omstændigheder bære os væk fra forsøg på at stable regeringer, der skulle stå som ét enkelt destillat af befolkningens politiske orienteringer, på benene. Hvis der skal nedsættes politiske "regeringer", der har en reel frihed i forhold til Folketing og andetkammer, vil deres mandater derfor skulle begrænses på anden led, f.eks. tidsmæssigt - "præsenterer: denne måneds regering" - eller sagområdemæssigt, hvilket ville svare til at de enkelte ressortministre skulle vælges enkeltvist.

For dette kræves af et system, der jo netop gør en dyd ud af at se de faktiske forhold - nemlig at det i stigende grad er vanskeligt at stable stabile politiske fællesnævner på benene, i en tid hvor identiteter er konstitueret fra et utal af forskellige punkter - i øjnene.

Afslutningsvist kan det bemærkes, at der synes at være noget ganske passende i, at denne tokammerstruktur muliggøres af den informationsteknologiske udvikling, der kæmper på en af modernitetens pt. absolutte frontlinier. Når Dybkjær og Christensen bemærker at vi "er midt i en revolution. En global kortslutning af tid, sted, personer og processer"⁴⁸ er det svært ikke at høre Giddens' diagnosticering af modernitetens væsen - den stadigt pågående udløftning af tid og rum - for sit indre øre.

Det er da også i dette forhold man kan finde håb om, at tokammerstrukturen vil vise sig i stand til ikke blot at modstå det eroderende pres, som moderniteten i disse år udsætter de

⁴⁸Dybkjær og Christensen: op.cit., s. 13.

repræsentativt demokratiske institutioner for, men måske ligefrem vil vise sig istand til at dreje udviklingen, så dynamikkerne istedet kommer til at virke positivt ind på det repræsentative demokrati's udvikling. Spørgsmålet er ikke om dynamikkerne har potentiale hertil. For det har modernitetens dynamikker - som jo i det hele taget er skyld i at det repræsentative demokrati nogen sinde så dagens lys - allerede vist at de havde. Spørgsmålet - der bedst besvares ved at engagere sig i en konstruktiv dialog om institutionsudformningen med moderniteten selv - er, hvordan denne kraft udnyttes i en konkret historisk figuration. Med tokammerforslaget har vi givet vores bud på, hvordan vi i dag kan bringes hinsides borgerkrigen.

LITTERATURLISTE

- Andersen, Jørgen Goul: "Politisk deltagelse i 1990 sammenlignet med 1979" i Johannes Andersen oa.: Medborgerskab demokrati og politisk deltagelse, Forlaget System, Herning: 1993
- Andersen, Jørgen Goul: "Politikerleden - myte eller realitet" i Jørgen Goul Andersen oa.: Vi og vore politikere, Spektrum, 1992
- Andersen, Jørgen Goul: "Årsager til mistillid" i Jørgen Goul Andersen oa.: Vi og vore politikere, Spektrum, 1992
- Andersen, Jørgen Goul: Politik og samfund i forandring, Columbus, Kbh: 1993
- Andersen, Louise: "Dansk parlamentarisme: Politiske og retlige normer under opbrud?" i Politica, nr. 2, 1994
- Bang, Henrik: Stat og system, Forlaget politiske studier, København: 1986
- Bobbio, Norberto: The future of democracy, Polity Press, Cambridge: 1987
- Brandt, Per Aage: "Signs, catastrophes, and categorization - a research note", upubliceret arbejdspapir, Århus: 1993,
- Breuer, Stefan: "The denouements of civilization: Elias and modernity" i International social science journal, vol. 43, maj, 1991
- Dahl, Robert A.: Democracy and its critics, Yale University Press, New Haven: 1989
- Damgård, Erik: "Parlamentarismens danske tilstande" i Erik Damgård (red.): Parlamentarisk forandring i Norden, Universitetsforlaget, Oslo: 1990
- "Dokumentation", Weekendavisen Bøger, København: 10-16 juni 1994
- Dybkjær, Lone og Søren Christensen: Info-samfundet år 2000, Forskningsministeriet, København: 1994
- Easton, David : The political system, Alfred A. Knopf, New York: 1953
- Elias, Norbert: The civilizing process - the history of manners & state formation and civilization, Blackwell, Oxford: 1968 (første udgave 1939)
- Elklit, Jørgen: "Det klassiske danske partisystem bliver til" i Jørgen Elklit, og Ole Tonsgaard, (red.): Valg og vælgeradfærd, Politica, Århus: 1984

- Enzensberger, Hans Magnus: Med udsigt til borgerkrigen, Gyldendal, København: 1994
- Fishkin, James S.: Democracy and deliberation, Yale University Press, New Haven: 1991
- Giddens, Anthony: The constitution of society, Polity Press, Cambridge: 1984
- Giddens, Anthony: Consequences of modernity, Polity Press, Cambridge: 1990
- Giddens, Anthony: Modernity and self-identity, Polity Press, Cambridge: 1991
- Guldagger, Mette og Charlotte Mørch: Mød - den forbudte lyst, Danmarks Radio, København: 1994. Sendt på Danmarks Radios P1, 25/4 1994.
- Hall, Peter A.: "Policy Paradigms, Social Learning, and the State - The case of economic policymaking in Britain", i Comparative Politics, April 1993
- Hansen, Nils Gunder og Frederik Stjernfelt: "Dansk sprog og kultur i det forenede Europa" i Christen Sørensen (red.): Europa nation-union, Kbh: Fremad, 1992
- Held, David: Models of democracy, Polity Press, Cambridge: 1987
- Heradstveit, Daniel og Björge, Tore: Politisk kommunikation - en introduktion til semiotik og retorik, Samfundslitteratur, uden sted: 1988
- Heurlin, Bertel: "The united states, the soviet union and the transformation of europe 1989-1991" i Morten Kelstrup (ed.): European integration and Denmark's participation, Copenhagen political studies press, København: 1992
- Jensen, Asbjørn: Redegørelse om begivenhederne på Nørrebro den 18. og 19. maj 1993 - Afgivet den 29. august 1994 til Justitsministeren, Rigsadvokaten, København: 1994
- Jensen, Klaus Bruhn: "Nyheder til hverdag" i Lennard Højbjerg (red.): Reception af levende billeder, Akademisk Forlag, 1989
- Koch, Hal: Hvad er demokrati, Gyldendal, København: 1991 (opr. 1945)
- Laclau, Ernesto: New reflections on the revolution of our time, Verso, London: 1990
- Laclau, Ernesto: "Power and representation" i Mark Poster (ed.): Politics, Theory and contemporary culture, Columbia University Press, New York: 1993

- Laclau, Ernesto: "Community and its paradoxes: Richard Rorty's "Liberal Utopia"" i Miami Theory Collective (ed.): Community at loose ends, University of Minnesota press, Mineapolis: 1994
- Laclau, Ernesto: "Universalism, Parcularism, and the Question of Identity" i October, summer 1992
- Lefort, Claude: Democracy and political theory, Polity Press, Cambridge: 1988
- Levy, Bernard-Henry: Bogna! (TV-dokumentarudsendelse), Celluloid Dreams, Paris: 1994. Sendt på Danmarks Radio TV1, 6/7 1994.
- March, James & Johan P. Olsen: Rediscovering institutions, The Free Press, New York: 1989
- Mouffe, Chantal: The return of the political, Verso, London: 1993
- Olsen, Erling, interviewet af Solveig Rødsgaard: "Olsens Plan" i Weekendavisen, d. 27.1.1995
- Petersen, Eggert m.fl.: Livskvalitet og holdninger i det variable nichesamfund, Psykologisk Institut, Århus: 1994
- Petersen, Ulrich Horst: "Det politiske ansvar under forandring" i Niels H. Petersen (red.): På spreet af den ny grundlov, Gyldendal, København: 1992
- Pitkin, Hannah F.: The concept of representation, University of California Press, Berkeley: 1968
- Politikens oplysning, København, tlf.: 33 14 40 88
- Rasmussen, Erik: Komparativ politik, vol. 1, 2. udgave, Gyldendal, København: 1971
- Rasmussen, Erik, Komparativ politik, vol. 2, Gyldendal, København: 1969
- Riis, Ole og Peter Gundelach: Danskernes værdier, Forlaget Sociologi, København: 1992
- Rorty, Richard: Contingency, Irony, and solidarity, Cambridge University Press, Cambridge: 1989
- Rorty, Richard: interviewet af Martyn Oliver: "På vej mod et liberalt Utopia" i Weekendavisen, d. 11.11.94.
- Stjernfelt, Frederik: Formens betydning - katastrofeteori og semiotik, Akademisk forlag, København: 1992.
- Stjernfelt, Frederik: "Kategoriernes kategori" i N.O. Finnemann og Stjernfelt, F. (red.) Kognition og sprog, Århus Universitetsforlag, Århus: 1992,

Svensson, Palle: "Brud eller kontinuitet i nyere dansk parlamentarisme" i *Politica*, nr. 1., 1994

Warner, Michael: "The mass public and the mass subject" i Craig Calhoun: *Habermas and the public sphere*, The MIT Press, Cambridge: 1992

Worre, Torben: *Det politiske system i Danmark*, Akademisk forlag, København: 1982

Wæver, Ole: "Identities", Arbejdsrapport, Center for Freds- og Konfliktforskning, København: 8/1992